

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1978

A TARTALOMBÓL:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
HATVANI DÁNIEL
PÁKOLITZ ISTVÁN
TÓTH BALINT
VASADI PÉTER
VERSEI

★

KENDE SÁNDOR
VAMOS MIKLÓS
ELBESZÉLÉSEI

MÁNDY IVÁN:
A BÜTOROK

MÉSZÖLY MIKLÓS:
ÉRINTÉSEK

ORSI FERENC:
TERÉZ

THIERY ÁRPÁD:
VÁROSARC

★

SÖTÉR ISTVÁN:
A NYUGAT KORSZAKAI

TATAY SÁNDOR:
EMLÉKEZÉS
ERDÉLYI JÓZSEFRE

12

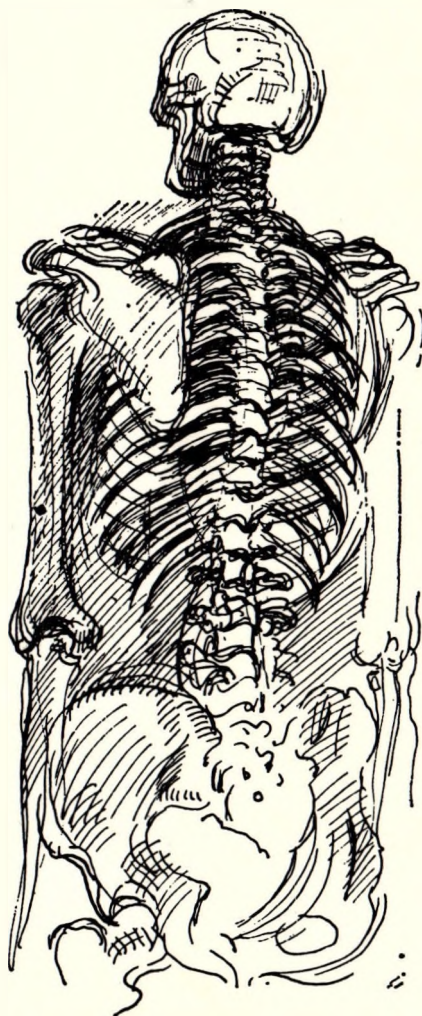
6,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

BAKONYI ISTVÁN
BALASSA PÉTER
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BEBESI KÁROLY
BISZTRAY ADÁM
ERDŐDY EDIT
GALAMBOSI LÁSZLÓ
HATVANI DÁNIEL
KENDE SÁNDOR
KISS DÉNES
MÁNDY IVÁN
MÁTYÁS ISTVÁN
MELCZER TIBOR
MELIORISZ BÉLA
MÉSZÖLY MIKLÓS
OSZTOJKÁN BÉLA
ORSI FERENC
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁSZTOR EMIL
POMOGÁTS BÉLA
SOÓS ISTVÁN
SÓTÉR ISTVÁN
SZABÓ SÁNDOR
SZIRMAY EDE
TATAY SÁNDOR
THIERY ÁRPAD
TÓTH BÁLINT
VADERNA JÓZSEF
VASADI PÉTER
VAMOS MIKLÓS

KÉPEK:

BARTHA LÁSZLÓ
MARTYN FERENC
SIMON BÉLA
TRISCHLER FERENC

Les Capitales urbaines

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

1978. DECEMBER

TARTALOM

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei - - - - -	1091
PAKOLITZ ISTVÁN verse - - - - -	1092
MANDY IVÁN: A bútorok (elbeszélés, IV.) - - - - -	1093
MÉSZÖLY MIKLÓS: Érintések - - - - -	1098
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei - - - - -	1101
ÖRSI FERENC: Teréz (dráma, II. rész) - - - - -	1103
HATVANI DÁNIEL versei - - - - -	1118
OSZTOJKÁN BÉLA versei - - - - -	1119
VAMOS MIKLÓS: Gáz van (elbeszélés) - - - - -	1121
KENDE SÁNDOR: Vetkőzőszám (elbeszélés) - - - - -	1131
VASADI PÉTER verse - - - - -	1138
TÓTH BALINT versei - - - - -	1139
SZABÓ SÁNDOR verse - - - - -	1140
THIERY ÁRPÁD: Városarc (szociográfia, III.) - - - - -	1141
VADERNA JÓZSEF verse - - - - -	1146

*

SÓTÉR ISTVÁN: A Nyugat korszakai - - - - -	1147
TATAY SÁNDOR: Emlékezés Erdélyi Józsefre - - - - -	1153
MELIORISZ BÉLA versei - - - - -	1157
SZIRMAY ENDRE versei - - - - -	1159
BISZTRAY ÁDÁM verse - - - - -	1160

•

MELCZER TIBOR: A megszállottság esélyei (<i>Kovács Sándor Iván: Jelenlévő múlt</i>) - - - - -	1161
BALASSA PÉTER: A családfa-vágás nehézségei (<i>Gondolatok Bereményi Géza Legendáriumáról és a családregény-írásról</i>) - - - - -	1165
POMOGÁTS BÉLA: Cseréptörés (<i>Lengyel Péter regénye</i>) - - - - -	1170
MÁTYÁS ISTVÁN: Thierry Árpád: Úszó partok - - - - -	1173

BEBESI KÁROLY: Kende Sándor: Szembenézni - - -	1174
ERDŐDY EDIT: Panek Zoltán: A földig már lépésben -	1175
BAKONYI ISTVÁN: Fábián Katalin: A Makoldi család -	1177
KISS DÉNES: Gerencsér Miklós: Emberöltő - - -	1178
PÁSZTOR EMIL: Két könyv 1848-49-ről - - -	1180
SOÓS ISTVÁN: Gonda Imre-Niederhauser Emil: A Habs- burgok. Egy európai jelenség - - -	1183
A Jelenkor krónikája - - -	1184

K É P E K

SIMON BÉLA rajzai - - -	1097, 1117, 1130
BARTHA LÁSZLÓ: Őszi erdő - - -	1145

M ű m e l l é k l e t e n

TRISCHLER FERENC: Nagy László - portré
(Szokolai István fotói)

A b o r i t ó n

- 1., 4. MARTYN FERENC: Napló XXI-XXII.
(Nádor Katalin fotói)
- 2-3. SIMON BÉLA rajzai

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72 Ft.

78-4812 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Szendrői György igazgató

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Szólj, sípom

*Az a sípot-fújó gyerek,
ki bodzák, lapulevelek közt
jelt adott magáról,
félt a rengeteg mezőn egyedül,
hangjában bízva
csörtetett nyájával hazafelé.*

*Most az öregség vermében
kémlelem utamat,
sípom szavára kezét ki nyújt,
hogy mint hajdan,
árva lelkemet
tereljem fedett hajlék alá.*

*Szólj, sípom,
légy erős pajzsom,
a fenevad halál ha üvölt,
ments meg a félelemtől.*

Jelet hagyni

*Jelet hagyni, mint bicskavágta
seb a fa eleven husában.*

*Megmaradni a mérhetetlen
föl-nem-fogható végtelenben.*

*Lélek maradni: fény az éjben,
hogy látva-lássák miért éltem.*

*Minden dologban olyan jelet
hagyni, ami engem tükröztet,*

*elvégezni csak én tudhattam,
s megmaradni is jelként abban.*

Diadal

*A sokravihetimégazipse-hangulat
előlegezett bizalommal bimbósodott
mídon parittyaköveddel vakszemen kólintottad
a behemót filiszteust*

*Királyuradat elöntötte az epe
megérezte hogy a trónszék kicsúszik alóla
s míg lányosan pengetted a hártát
legszívesebben dárdájára tűzött volna
– gombostűre bogarat –*

*Noha mézes-mázosan vejének fogadott
mindenka készen volt számodra
kötél kelepce méreg máglya kard
s bizonynal elveszejt a Fölkent
amiért emberi tisztességeddel kerekedtél fölébe*

*Lerészegedetten horkolva hányszor kezeden volt
– megkeseredett szívét átverhette volna kardod
de csupán köntöse sarkát nyisszantottad le
megbékélni-akarásod jeleként lobogtatva
göncének tenyérsyi darabját*

*Hogyan tudta volna elviselni kegyelmező gesztusaidat
hiszen a neked-ásott verembe ő esik vala
s haja szála se görbült*

*Azzal is szítottad
féltékenységbe borult elméje lidércclángjait
hogy a lemészárolt filiszteusok előbőrét
elküldted neki hódoló engesztelésül*

*Szegény feje hogyan szenvedhette volna el
hogy Izsák és Jákob Istene hónod alá nyúl
és téged ítél méltónak az országlásra
holott a lentek lentjéről evickéltél föl*

*Az összeverődött sokaság
utcabálos eszterlánci táncban rivallogta
hogy eldöntődött a Játzsma
s a mandragóra illatzuhatagában
egyek-töldek visszhangozták diadalodat:*

SAUL EZRET VERT MEG
DÁVID TÍEZRET

A bútorok

(EGY ÖREGASSZONY)

Úgy mászott elő, beleragadva egy székre. Szürkésfehér sörénye szétbomlott, akárcsak kávéfoltos pongyolája. Ráborult a szék vállára, ahogy lépésről lépésre maga előtt tolta. Mint aki senkire se számíthat, csak erre a meglehetősen rozoga, félig szétesett székre. Az egyetlen, akivel útra kelhet. Lassan megkerülte az asztalt, körbe-körbe a szobában.

Kínézett az ablakon. Talán valaki átint onnan szemből. Jelt ad. Mindjárt átmegyek, asszonyom! És akkor majd együtt sétálunk. Előbb csak a szobában, aztán odalent. Azt hiszem, nem árt, ha egy kicsit kiszellőztetjük magunkat!

A szék gúnyos reccsenése. *Mi az, várunk valakit? Lehet, hogy vendéget kapunk?*

Azok az elgörbült ujjak valósággal ráragadtak a vállára. Nem jön ide vendég, és ő sose szabadul meg ettől az elszáradt és mégis oly erőszakos kéztől.

Hangok valahonnan a lakás másik végéből. Távoli, idegen földrésztől. Egy kissé éneklő, iskolás hang. *Wir warten eine elegante Frau...* Szigorú hang: Jaj, kedvesem, lágyabban! Sokkal lágyabban!

Az öregasszony: A tanítványok! Már megint a tanítványok a lányomnál! Németre oktatja őket!

Vihogni kezdett ott a szoba közepén. – Közben nem is tud németül! Soha nem sikerült rendesen megtanítanom. Angolul se tud! Franciául se! És akkor még ő merészel...

A szék megértő hallgatása. Igen, ők ketten mindent megbeszéltek. A lányát, a lánya elhunyt férjét. (Ez volt a legokosabb, amit tehetett! Minél előbb elhunyni! Itthagyni ezt a lehetetlen, nagyzoló teremtetést!) És hát persze a lánya tanítványait. Ez a szerencsétlen, akit most odabent gyötör! Ez a Zserbó lány. Egy kisasszony a cukrászdából. Bellus, valamilyen Bellus. Mit tudom én?! Miért kell nekem tudnom, hogy milyen Bellus?! Egyszer összeakadtunk az előszobában. Természetesen véletlenül! Mert a kedves lányom soha nem hozna ide be senkit! Hogy bemutassa valakinek az anyját? Na még csak az hiányzik! Micsoda pofákat vágott, amikor ez a Zserbó Bellus megkérdezte. Az édesanyja? Pofákat vágott és egy árva szót se szólt. Én meg azért is rávágtam. Igen, igen, az édesanyja!

Ráfonódott a székre.

És tudod, mit mondott akkor a lányom? Hagyja, kedvesem, ő már semmit se hall... egyáltalán semmit! Inkább kezdjük az órát. Azzal már tolt befelé, de a kisasszony elővett egy narancsot, és a zsebembe csúsztatta. A kötényem zsebébe, mint egy koldusnak! Ez a Zserbó Bellus! És

mit gondolsz, mit mondott erre a lányom? Köszönjük, de ez igazán könnyelműség volt! Könnyelműség!

A rikácsolás! Most kezdődik a rikácsolás! Csak legalább ne rángatná úgy a vállamat! Csak legalább egy pillanatra elengedné! Reménytelen. Belémkapaszkodik azzal a szörnyűséges karmával... Karmok, igazán nem mondhatok mást. Az egész nő oly vékony, oly gyöngé, de a karmai! Egyébként egy lépést se tud tenni nélkülem. Reggel ott állok az ágya mellett. Várom, hogy fölébredjen. Hogy fölnyissa a szemét. Az a remegő, hártvás tekintet... olyan iszapos. Rámnéz, de micsoda gyűlölettel! És mindjárt be is hunyja a szemét. Egyszerűen nem akar látni. Rendben van, asszonyom. Mindenesetre ágyhoz viszem a reggelijét, mégpedig tálcán. Kávét, két kifli vajjal. Ahogy a kedves lánya odakészítette. Akárcsak a gönceit. Kombiné, meg ez a kifakult pongyola, olykor egy kötény. Ne részletezzük! Mosogatórongyok! A kedves lánya mindenesetre rámaggatta. Azzal kisurrant a szobából. Elképesztő gyorsasággal. Rekordidő alatt. Tehát az első tekintete, asszonyom, ha tetszik, ha nem...

– Énekelnek!

Az öregasszony hátrahajtotta a fejét. Szinte elengedte a széket. Mosolyféle jelent meg az arcán. Olyan elandalodó, kislányos mosoly.

– A Heidenröslein... hallod?

– Röslein, Röslein, Röslein rot... – hallatszott abból a szobából.

A dallam elakadt.

Riadt nevetés. Jaj, Ilonka néni!

– Kikap a lányomtól! Valamit elvett a szerencsétlen teremtés! Tudod, mit csinál ilyenkor a lányom? Ráteszi a kezét a szájára! Egyszerűen betapasztja a száját!

A székre nézett gyengéd szeretettel. Nem, köztük nem történhet ilyesmi. Lehetnek rossz napjai valakinek, de hát azért...

Mintha a férjét nézné. Azt a türelmes, kissé unott alakot.

Megint fölhangzott a Heidenröslein.

– Tévedsz, ha azt hiszed, hogy a lányomnak van hangja. Egy időben megpróbáltam taníttatni, de hát...

Továbbstáztak.

Most csak úgy félkézzel tolta maga előtt a társát. Olykor megálltak, akárcsak egy erdei ösvényen.

– Tudod, mit mondott Kálmán Béla tanár úr? Az életöröm, asszonyom! Az hiányzik a lányából. Anélkül pedig... Hát igen! Neked elárulhatom, hogy soha nem voltak barátnői. És amit a férjével művelt... de hiszen erről már beszéltem neked.

Erről is, meg másról is. De azért csak tessék! Lapozgassunk a családi albumban. Ami pedig az életörömet illeti, hát nem tudom, kegyed hogy áll ezzel. Talán régebben, esetleg kislány korában. Aranykedély. Aranypofa. Én mindenesetre már nem sokat kaptam belőle. Nincs ebben semmi szemrehányás. Nem kell félreérteni. Csakhát ugyebár...

– Elárulhatok még valamit! Zserbó Bellus odakint a lépcsőházban kiveszi a fülbevalóját és beleteszi a ridiküljébe. Nem mer feljönni azokkal a hatalmas piros meg zöld fülbevalókkal. A lányom csúnyán összeszidta. Micsoda bazári vacakok, kedvesem, már ne is haragudjon!

Megint az asztal körül köröztek. Mintha nem is lenne más utazás.

Az öregasszony váratlanul megállt.

- A tengeri sünök!

Most meg tengeri sünök! Mit akar a tengeri sünökkel?

- Ó, azokkal vigyázni kell! Észre se veszed őket, nyugodtan lubicolsz, és egyszerre csak belelépsz! Olyan alattomosan, olyan aljasul tapadnak oda egy sziklához.

Ne mondja! Ez komoly?

- Heteket töltöttem az Adrián, Arbe szigetén. De nem a férjemmel.

Na de, asszonyom! Mit hallok!

- Mezei doktor vitt le magával.

Oldalt kanyarodott a székkal. Talán ki akart törni az előszobába. Vagy még messzebb.

- A férjem természetesen tudott a dologról. Mondhatnám, az egész az ő beleegyezésével történt. Nem állt az utunkba.

Legalább egy kicsit kifújta magát!

- Egy szálloda a tengerparton! Nem éppen elsőosztályú, de olyan otthonos. Egy ágygal!

Kíméljen meg a részletektől!

- Mezei doktor végighevert az ágyon. De mindjárt fel is ugrott. Nem, kedvesem! Előbb egy fürdés a tengerben! Kavicsos út a szállodától a strandig. Vagy nem is strand? Csak egy kis öböl a sziklák között? Varázsos hely...! A csónakok csobbanása. Kikötve a part mellett, és csak csobogtak. Az egyik valami hírt hallott, és tovább adta a többieknek. Pletykáltak.

Két kézzel markolászta a szék támláját.

- Mezei belevetette magát a tengerbe. Tudod, egy darabig még fogta a kezemet. Aztán előreszaladt, - bele a tengerbe! És akkor egy ordítás. A feje, meg a válla kiemelkedett a vízből. Egy pillanatra a talpa. De aztán egyszerűen eltűnt.

Azt kell hinnem, hogy elmerült?

- Hát én nem is tudom. Az biztos, hogy utána rohantam. És nem is egyedül. Egy csikostrikós, szakállas férfival, meg néhány suhancsal.

A nő jobbra kanyarodott. Megtorpant. Oly riadtan, mint aki váratlanul forgalmi dugóba került. Többen száguldottak körülötte. Öregurak és öregasszonyok életveszélyes kavargásban. Egyszerre csak leálltak. Feléje fordultak.

Mi történt Mezei doktorral?

- Egy talp. Egy feldagadt talp. Ez volt Mezei doktor, ahogy kihúzták.

Hunyorogva körülnézett.

Eltűntek a nyugdíjasok. Egy pillanatra bevágtattak a szobába, de aztán kirohantak.

- Mezei doktor eltűnt a talp mögött. Akárcsak a tenger, az öböl sziklái, a hegyek, a fények. A csónakok csobogását se lehetett hallani. És aztán odafent a szállodai szobában! Magamra maradtam a talppal. Az ágy végén ültem és a tuskéket húzogattam. Teát főztem, friss borogatást készítettem. Közben az a nyöszörgés! Az a káromkodás és átkozódás! A pokolba kívánta az egészséget. A pokol mélységes fenekére. Egyáltalán jobb lett volna megdöglöni. Soha többé nem jön erre az istenverte helyre! És engem se akar látni!

Pipogya fráter lehetett a maga Mezeije!

Az öregasszony elhallgatott. Rámeredt a kopott, szappanfoltos székre.
– Miért... mondd, miért kellett így végződnie?

Ami elmúlt, elmúlt! Spongyát rá, asszonyom!

Az öregasszony arca hirtelen megkeményedett. A pongyola zsebéhez kapott.

– A narancs!

Miféle narancs?

– A Bellus narancs.

Már régen felfalta. Valósággal széttépte, ahogy nekiesett.

– Eltűnt! Elvették tőlem!

Ssenki se vett el magától semmit!

– Vagy eltettem? Lehet, hogy eltettem?

Az ágy felé sandított. Az éjjeliszekrény felé. És azzal már indult féloldalasan tántorogva. Közben egy mozdulat. Mintha el akarná magától tolni a széket.

Kérem, csak tessék, én igazán nem zavarom, ha már így nekiiramodott!

Nekiiramodott. Vitte az ingerültség, a düh. Előrenyújtotta a kezét. Már előtte az éjjeliszekrény. A fiók. Átkutatja. Kirámol mindent, és jó alaposan átkutatja. A párnája alá is benyúl... a takarók közé.

Az éjjeliszekrény hátrált. Csúfondárosan hátrébb húzódott.

A szék messziről figyelte. Bizonyos távolságból.

Csak rajta! Most már ne hátráljunk!

Nem, hát ilyesmiről szó se lehetett. Csak éppen hátrafordult. Mégis... ha vele tartana a régi, hűséges társ.

Elvágódott. Mintha valaki hirtelen gáncsot vetett volna. Egy pillanatra – és már lent a szőnyegen. Kiáltani se tudott. Még csak nem is nyöszörgött. Elborította az a dohos, fojtogató szőnyegszag. És aztán valami olyan fájdalom. A vállából indult ki – végig a lábáig.

Valamilyen hang szakadt ki belőle.

Azok ott messze megint énekeltek. Wenn ich komm, wenn ich komm, wenn ich wieder – wieder komm...! Vidám turisták kis csoportja.

Körülötte pedig a szőnyeg mintái. Lila virág két aranyos kehely között. Zöld, piros, sárga háromszögek. Elhullott cérnaszálak. Leszakadt gomb. Egy varrótű.

Megpróbálta elfordítani az arcát. Mozdulni se tudott.

A bútorok körülállták. Bekerítették. A kurtalábú asztal, az éjjeliszekrény, az ágy.

Az ajtónál a szék. Mintha éppen meg akarna lépni. Hiszen elege volt már ebből az egészből. De azért még visszaszól.

Mit kapálózik ott? Maradjon veszteg! Én mondom, jobb, ha összehúzza magát!

(SZOBÁBAN)

At akart menni a szobán. Eléje állt egy szék.

Alkonyat felé megszólalt a zongora. A bútorok zenéje.

Árny hajolt árnyhoz, halott a halotthoz.

(PRESSZÓ, REGGEL)

Kiteszik a székeket a presszó teraszára. Sárga nádfonatú székek. Úgy jelennek meg egymás ölében. Együtt tölthették az éjszakát valamilyen sötét oduban. De most végre elfoglalják helyüket ezen a nyári reggelen.

Az asztalok is feltűnnek.

El se lehet képzelni, hogy jön valaki és leül a teraszra.

Ők a presszó reggeli vendégei. Az asztalok és a székek.

(PRESSZÓ, ÉJSZAKA)

Leláncolt asztalok, leláncolt székek
az éjszakai presszó teraszán.

(Folytatjuk)

Érintések

Kisoroszi, szigetbelső. Hetek óta nem jártam erre. A Nagy-Duna-ág felőli ösvényen rohamoznak a szúnyogok – kik szintén a világos rejtélyek közé tartoznak, mint minden. Mikor jutnak vérhez, emberhez, állathoz? Ahhoz képest, hogy mennyien vannak, elképesztően ritkán. Elhullanak anélkül, hogy vérhez jutnának, ami létszükségleti csemegéjük; viszont, ha hozzájutnak, kimutathatóan abba döglenek bele. Csak ámulok a renden és rendetlenségen, amit képtelenség volna ép ésszel kitalálni. Fölkanyarodom az erdőbe. Alkonyat előtti világítás. Rengeteg gomba. Alig ismerem őket, sőt, inkább nem, mint igen. Eszembe jut Hencze Béla magyartanárom – hiper-irodalmár és filozopter – kedvenc írói terve: egy ember (egy erdész?) úgy ismeri a természetet, hogy minden mozzanat, lény, tárgy, jelenség, ami adódik benne, szó szerint nyitott könyv a számára: összefüggések szüntelenül felismert, letapintott, érzékelt elősorjázása... Egy ember, aki a maga adott és vállalt világában totálisan ismerős. Tudatregény lett volna (ebben az időben jelent meg az alig huszonhat éves Szentkuthy zseniális, sehová be nem skatulyázható *Praeje*; amelyről neki kellett volna a *Napkelet*-be a recenziót írni, de – ha jól emlékszem – sosem írta meg; miként a regényt sem...) – tehát tudatregény, s egyben az ismeret elefantizmusa. Tulajdonképpen vonz egy ilyesféle tudás; s szinte minden napra jut valamilyen elhatározás, hogy ma egy gomba-kalauzt szerzek be, holnap mást... De kevesebb kell beérni. Egy kis tisztáson őszi kikericsek (*colchicum!*), amitől kicsit visszanyerem az önbizalmamat. Tenyéryni területen virítanak. Itt az ősz. Leereszkedem a lapos, belső völgybe. Frissebb szemmel most döbbenek rá, hogy egy egész vikendház-település alakult ki, *gombamódra*. Az erdőszélen két faház, az egyik igazi gömbfából (itt nem a pénz hiányzik, nyilván). Szorosan mellette a másik. A vécét kitelepítették maguk mögé az erdőbe (közerdő). Az ösvény épp a vécéhez kanyarodik: csodás a be- és kilátás. A kis építmény hátsó fala: félkör alakú, piroskockás függöny, amely egy meglepően hosszú társas ülőkének ad háttérrel. Teteje néhány hevenyészve keresztbe rakott gally. Az ülőke szélétől kis műanyag-lepel lóg a földre, ami eltakarja a *sötét gödröt*. Egyéb semmi. Erdei trónszék. Merengő. Kipróbálom. Távolabb egy kisebb faház, kertjét kiselejtezett kórházi vaságyak fej- és lábrésze keríti körbe. (Ez eredeti.) Odébb egy autóbusból kialakított ház. (Ez elcsépett.) Előtte kékrácsokból készített mini-kerítés, középtűt komoly, zöldrefestett, csipkevékony-vashálós kapu. Akárhogy nézem, nem nyílik. Szimbólum, mint a kerítés. Ki nem megy át rajta, ha akar? Még távolabb a régi csordás kút. A kútgem egy maszek telken áll, bekerítve – műemlék? (S maga a telep: egy majdani skanzen?) És újabb bódék, táskarádiók, kapálás, kopácsozás. Születik (újra) a magántulajdon. Műveljük kis kertjeinket. (Öregszünk?) Majd váratlan fináléként egy hebehurgyán összeeszkábált fakunyhó, vécé (vagy szerszámos kamra? ugyanis ablaka van) – az ablakot vi-

szont szépen faragott fakereszt zárja. Közelebb lépek: bizáncias kereszt. Vagy mégis magyar? Ti. ez az *egész*. S milyen? Higmagyar? Mélymagyar?

*

Szentendrén szépen rendbehozzák a Duna-partot. Emelt sétány, ami egyúttal gát is; s a meredek-ferde gátoldal kövekkel kirakva, közéttük virágok. Öröm ránézni. Szemközt, a keskeny úttest túlsó oldalán, tekintélyesre méretezett, kör alakú vécé; néha plakátokkal ragasztják körbe, de ez nem változtat a tényen. Éppen egy kekszínű luxusautó parkol mellette (a legújabb divatszín, domesztikált háborús) – s most tűnik csak fel, hogy a vécé fala is: *keki*. (Szómagia, szószuggesztio... Nem akármilyen, Jung ír róla lábjegyzetben, hogy adott esetben feltételezhető a szuggeráló áthallás név és életteliességtény között. Példái közül: Freud, mint *öröm-elv*; Adler, mint *hatalmi-ösztön*; Jung, mint *fiatalság-elv*, kezdeti, ősi, *arche*) – De térjünk vissza sétánkhoz, és a tűnékeny tűnődéshez: vajon a luxusautó színe pászolódik a vécé felszínéhez vagy fordítva...? Kis téma, filozofikus távlatok. Még egy kiegészítés a megfigyelt tényálláshoz: a közeli vadgesztenyefa a vécé kerek-lapos tetejére potyogtatja a gesztenyéit; a szél gondoskodik a homoküledékről; következésképp, az élet törvénye szerint, sok kis gesztenyefácska nő a vécé tetején. S a szükséges nedvességről – odafent – az eső gondoskodik.

*

Egy állat halálának pontos leírása kint a természetben; és egy állatkórházban. Kerülni minden antropomorfizálást! Módszeresen hangsúlyossá tenni a különbségeket! Végül, értékelni az olvasóra tett hatást, és összehasonlítani azzal, amit egy ember természetes, illetve, gyógyító közreműködéssel bekövetkezett halálának pontos leírása tesz az olvasóra. Aztán felcserélni a kettőt, ti. az olvasóra tett két hatást: mindegyiket a másik leíráshoz csatlakoztatni, mint vizsgálati-kísérleti eredményt. Tanulást levonni. És észben tartani, valahányszor ilyen vagy olyan halálnak vagyunk a szemtanúi.

*

Barátaim a bőlények. Csapásaik a pusztán nyilegyenesek, mint a kifeszített kötél, száz meg száz egymás mellett. Hóviharban, ha az ügy reménytelen, nem trappolnak tovább ész nélkül, összeesésig; megállnak, megvárják, míg ellepi őket a hó.

*

(Néhány mottó, a készülő *Halálra ítélték közikönyve* c. könyvhöz) – „...a lovag felült, s azt mondta: most *megnézem* a halált.” (Középkori kódex.) – „Madárfos vagyunk mind a Sió-patakon.” (Silió Péter közbűntényes gyilkos az utolsó tárgyalásán, 1912.) – „Olyan furcsa, hogy süt a nap. Minden megállt bennem. Olyan furcsa, hogy süt a nap.” (Skizofrén beteg, utolsó tiszta állapotában.) – „Most rá! Ez a hideg gyönyör.” (Tony, a beat-énekes.) – „Éljen a Király!” (Scott kapitány, a búcsúlevele végén.) – „Nem tudom.” (Szent Sebestyén, a harmadik nyilvessző után.)

*

(Almomban színpad; monológ-töredék.) – „...valamikor azt olvastam egy ügyes szerzőnél, hogy az ég csukva van. Persze, banális. De ha minden jól fut össze, még a Sancta Meteorológia is büszke lehet, hogy időben és pontosan jelzett. *Ma erős felhősödés... ma nem gyönyörködhetünk a csillagokban...* Haha! Azok a jószágú kis jeges csillagablakok! És ma szerencsénk van, a mai nap éppen ilyen. Sötét, mint egy jóadag tehénlepény belülről. Persze! Az ilyesmi mindig hasonlat csak... És mégis! Vegyük azt az esetet, mikor egy hasonlat úgy istenigazában tényleg hasonlít ahhoz, amihez hasonlít – akkor? Ami viszont megint képtelenség, mert akkor miért hasonlat? Ma egész délelőtt ennél a gondolatnál időztem, de nem adta meg magát, pedig nem is tudom, hány din kalóriát áldoztam rá. És nemcsak puszta időöltésből... egyáltalán nem. Egyszerűen azért, mert ma ez a kavics gurult a lábam elé a szemétdombból, és föl kellett venni. Pedig hogy bolondultam értük mindig! Egyetlen kavicsért, a lankás lávaömlésekért, a bedugult kráterekért! A szurdikok repedéseért, a patanyomokért és hernyótalpnyomokért! És hogy egyáltalán – nyomok! Egy kis ízelítő a diluviális hasmenésből – a táj, a tájak! Kis ízelítő az ifjúságból. De az ilyesmit pontosan kell elfelejteni, hogy az ember ne kapjon újra hasmenést a reménykedéstől. Aztán, hogy finálé is legyen, éjszaka idejön valaki...” (Ébredés erre; az ablakból egyetlen csillogást látok, de ez az egy olyan hangsúlyos, mint valami jelenlét – a szobában.)

*

Egy elhanyagolt gazdasági udvar, hátsó udvar kicsinosítása; nyáron itt maradunk, itt szeretnék dolgozni. Az udvar, a hátsókert tele értelmetlen körakással, kavicsos homokkupaccal, évek óta korhadó ág-deszkafarakással; fedetlen szeméthalmok, rossz, dűledező ólak, félbemaradt cement-építmény (disznóól?), gödrök, s a legkülönböző hasznavehetetlen tárgyak. Valakinek fontos volt, s már nem az, de az eltakarításhoz sincs ereje, kedve. Kitaláljuk a burján apoteózisát. A takarás, a befedés ravasz művészetét. Csalánnak, mindennnek értéke van, mert levél, mert zöld. Csupán kis földfészkeket gyomlálunk ki, ahová tököt, futókat stb. ültetünk – bármi jó, ami gyorsan színfalat emel. *Nem a miénk* – s kéjjel, felfokozott esztétikai érzékenységgel munkálkodunk, hogy a dzsungelnek helyet adjunk, egy nyárra. Aztán jöhet az özőnvíz. Ami pusztulni indult, pusztulhat tovább. Mindez a gazda beleegyezésével; ennyi a mentség. Mégis, valami zavaró van az egészben. Divatos szóval: ésszerűen frivol buzgalkodásunknak modell-szaga van. Próbálom erre-arra lefordítani ezt a modellt, de sántít; és mégis. Egy nyár. Addig csodás lesz ez a szabadjárá engedett (bár némileg irányított) burjánzás. Az ősz viszont már nem nekünk „exhibicionálja” a maga zsigereit. Akár: a szerelmekbe befektetett célszerű hazugság; aztán a halk továbblépés. Ó, élet, zölddel, magasba kapaszkodó futókkal díszített koporsó! Alig várom, hogy elakadjak az írásban, s mehessek hátra a hátsóudvarba. Még soha nem szemléltem ennyire aggodó érdeklődéssel a gyomok munkáját.

Szaggatott szárnyakon

*Bölcsőmből hova repültem?
Lány vagy fiú lett belőlem?
Ha hold-bogár ült kezemen,
lányhang dalolt, emlékezem.
Ha nap-bogár fürgén futott,
hajamból hulltak lótoszok,
leány voltam, anyám kezét
vágytam s virágszirom-mezét.
Ha kard forgott s markomba szállt
vagy ijjal űztem vashalált,
fiúként vágtattam tovább
tépni kerítők ostorát.
Anyám, oltalmad elhagyom,
vértől ne védj vértyszalagom.
Apám, oltalmad elhagyom,
láncingem harcban szaggatom.
Tejjel s mézzel telt asztalom
megvár, mert mindig érkezem.
Ha hold-bogár lámpája gyúl,
virágok őrzik életem.
Ha gyolcsból futó fáklya gyúl,
kardok osztoznak véremen.*

Kalárisok

PIHENŐ

*Mikor az első csillag megjelent,
ezüst vackába bújt a fürgeteg.
Bokrok a mesét mondó jegenyét,
tücsökdal koszorúzta a tüzet.*

IRTÁS

*Recsegye dőlnek nagyárnyékú fák.
A tuskók szótlan harangja inog.
Betűz a fény. A karcsú sugarak
egymásra-hangolt rózsaszín sípok.*

SZARVASOK

*Távol hó-csorda imbolyog.
Pallos-agancsú szarvasok
hasítják-metszik szerteszét
a táj tűzálló üvegét.*

ESŐ UTÁN

*Répák lila orra
szimatol ragyogva.
Indájuk nagy sárga tökök
tépik hánykolódva.*

HAZTETŐK

*A kőbástyák közt rézfarkú gyikot
s pillangó-láncot hamvazó fenyők
beszélgetnek. Cserép-pilláikat
pillogtatják a vidám háztetők.*

ÜTKÖZET

*Havazik már. Kőd-kaszárnyákban
pusztulnak elnyűtt angyalok.
Bolyongó páva sír, törékeny
tollát szaggató lovasok
zúdulnak át az éjszakába,
a piros kengyel jégbe hull.*

*Süllyed a fény, nagy aranybárka,
a csüggedőkre gyász borul.*

*Hajszolt nyüszít. Az ember éhes,
csontja csapdákból csikorog.
A háborgatott Mindenségben
nem óvják szirmos bársonyok.
Pusztában csupasz csikó görnyed,
iszapba dőltek szárnyai.
Sátán rivall. A menekültek
kardok közt lengő árnyai
véznán merülnek. Zeng a szikla.
Zöld Sárkány-Isten fölriad.
A szakadékból pallost rántva
nyúzza a hörgő ágakat.*

*Havazik már. A vándor bölcsen
rejtőzik odvas ég alatt.
Menti a Bőség magasába
szívét, a kristály-kosarat.*

Teréz

TELEVÍZIÓDRÁMA

II.

Teréz tétován áll az asztalnál, látszik rajta, hogy Davida szavai — Máté elviselése után — most értek meg benne „utolsó ítéletként”. Elszántan rántja ki magát ebből a gyötrelmes állapotból és rendszerességre kényszerítő mozdulatokkal megy a tűzhelyhez, a sütőből lábost vesz elő, amelyben étel van. Tányért vesz le a polcra és elkínzott arccal töpreng.

MIHÁLY: *(kilép a kéktestő függöny mögül; csendes boldogsággal mondja)* Látod Teréz? Van gondviselés! Az ember lapul az odúban és közben a világban végzi helyette a feladatokat az irás! Én már nehezen tudnám felidézni amit egykor papírra róttam, és akkor egy siklósi parasztember szó szerint citálja máig is érvényes szavaimat! Vajon miféle ismeretlen nagy törvényszerűségek adták kezébe a vándorbotot, hogy útrakeljen és elhozza nekem — de szépen mondta! — „annak az örökségnek a percentjét, amit Mihály gazda ránk hagyott”. Én csak olvasásra akartam tanítani egykor és lám gondolkodni is megtanultak ezek az emberek. Gondolkodni! És gondolataikat elmondani! *(Lelkesítve próbálja szóra bírni Terézt)* Látod kedvesem, vannak még ilyen emberek! Egy tehén árát hozza el nekünk! Mézbe rejtve! Milyen szép, gondolatnak is!

TERÉZ: *(csendesen)* Egyél...

MIHÁLY: Látod, hogy tőlünk függetlenül is, hogyan bonyolódik — sorszerűen! — az élet? Már azon voltam, hogy miként nézek szembe a kutató policájjal! És akkor Davida... és a te okosságod! Ahogy az embe-
rekért kiáltottál! *(próbálja megölelni Terézt)*

TERÉZ: *(nyugodtságot erőltetve, elhárítja az ölelést)* Egyél... Bármikor jöhetnek a lányok...

MIHÁLY: Hiszen csak azt szeretném, ha velem örvidenél azon, hogy ami ezelőtt egy órával még közvetlen életveszedelem volt, olyan csudálatosan elrendeződött.

TERÉZ: Mi rendeződött el?

MIHÁLY: Hát... a házkutatás, a policáj! Nem érzed mindebben... Teréz!... Kedvesem!... Hallottad mit mondott Davida?! Nem! Nem szabad kiadnod magadat! Küldd el!... Olyan okosan beszéltél vele. Mondd azt, hogy visszaretent az illető! *(kényszeredetten)* Hidd el nekem, hogy nap-hosszat ezen töprengek, de akkor is...

TERÉZ: Te töprengsz, de én viselem! Hát csak egyél gyorsan, és menj vissza töprengeni! *(kintről kutyauagatás hallatszik)* Menj! Gyorsan! Ne most töprengj! *(az ajtó felé lép, kinyitja)*

GYÁSZOLÓ NŐ: *(utcai ruhában, csak feketé kendő jelzi, hogy közeli hozzátartozót gyászol; érződik: eddig te-
gyelmezte magát, most az asztalhoz lép és a gyászruhába kapaszkodva el-
sírja magát)*

TERÉZ: *(Miután gondosan becsukta az ajtót)* Üljön le, pihenjen meg kissé... *(miután a nő leül)* Fél óra alatt befejezem. Reggel óta nincs megállás. Házkutatást csinált a policáj! Mozdulnom sem lehetett...

GYÁSZOLÓ NŐ: Házkutatást? Maguknál?!

TERÉZ: Azt mondták végül, hogy fagyút meg gyertyát keresnek. Mert a lakóink...

GYÁSZOLÓ NŐ: Mindegy, hogy mit

mondanak! Nálunk meg azt mondták: ezelőtt egy héttel, hogy szeméremserető képeket keresnek. Uramisten, még csak egy hete! Egy hete ilyenkor még otthon volt...

TERÉZ: Tudom, hogy nem lehet bele-nyugodni; próbáljon hát megnyugodni!...

GYÁSZOLÓ NŐ: *(könnyein át)* Irigylem magát Táncsicsné...

TERÉZ: Engem?!

GYÁSZOLÓ NŐ: Amíg nem biztos a halál: van reménysége az embernek. Mit meg nem tennék, Úristen, mit meg nem tennék egy szikrányi reménységért. De már egy szikra sem villanhat!... Éjfélkor odaállhatok a fuvarossal a kapu elé és csendben kivihetem a temetőbe, mert virradatig el kell hantolni.

TERÉZ: *(csendesen, együttérzéssel)* Nem akarok tolakodni a kérdésemmel: mégis, miért fogták le?

GYÁSZOLÓ NŐ: Ha én azt tudnám? Talán ő sem tudta, és ha meg is tudta odabent, most már nem mondhatja el senkinek. Házkutatással kezdődött. Fölforgattak mindent, még a padlóra is vizet öntöttek, hogy nincs-e alatta valami rejtékhely, ahová le-szivároghat...

TERÉZ: Így is kutatnak?

GYÁSZOLÓ NŐ: Kopogtatták a falakat, hosszú vasakkal turkálták a földet a kertben, pincében... Elvitték a levelezésünket, az uram irományait, még a tanítványairól meg a képvásárlókról vezetett listákat is!

TERÉZ: Valami sejtése csak lehet? De ha úgy véli...

GYÁSZOLÓ NŐ: Táncsicsné!... Megfulladok, ha nem mondhatom el valakinek! Maga olyan! Ugye magában megbízhatom?! *(halkan, izgatottan suttogja)* Fél órával ezelőtt... megláttam az ötödiket!

TERÉZ: Az „ötödiket”? Nem értem.

GYÁSZOLÓ NŐ: Az uram Münchenben tanult, aztán hazajött. Negyvennyolcban állást vállalt Eszterházy herceg külügyminisztériumában...

TERÉZ: Hiszen a herceg már negyvennyolc őszén lemondott.

GYÁSZOLÓ NŐ: De az uram dolgozott még Batthyány Kázmér alatt is! Öten voltak jóbarátok. Végig együtt...

Ki így, ki úgy úszta meg. Az én szerencsétlenem két évig közkatona volt, akkor kapott kegyelmet. Azóta rajzolni, fősteni tanította azokat, akik hozzá fordultak. Persze portretírozott is. Fél éve, hogy hírét vette: eltűnt az egyik régi barát, aztán a másik, négy hete a harmadik. Valamennyit „szökés közben” lőtték agyon. Most őt is!

TERÉZ: *(megdöbben)* A másik hármat is!

GYÁSZOLÓ NŐ: Igen, igen! A debreceni napokban csoportképet főstött róluk az uram. Amikor a harmadik halálhírt meghallotta, hazarohant és kibontotta a föltekert vásznat. Rámára feszítette és egyetlen éjszaka át-főstötte. Akkor láttam az ötödiknek az arcát!

TERÉZ: Őt is elfogták?

GYÁSZOLÓ NŐ: Nem! Ő adott utasítást, hogy csak éjfél után kaphatjuk meg szegény halottamat.

TERÉZ: Aki a képen az ötödik volt? Magának?

GYÁSZOLÓ NŐ: Nem, nem nekem. Én csak véletlenül pillantottam meg a folyosó ablakának üvegén, amint mögöttem bement hozzá a komisszár, hogy mitévő legyen velem.

TERÉZ: Biztos abban... nemcsak izgalomban látta annak?

GYÁSZOLÓ NŐ: Ugyanúgy nem tudom elüzni az ablaküveg tükrén megvillanó arcot, mint annak az éjszakának az emlékeit, amikor egy őszi tájat rakott a csoportkép fölé az uram. Remegett az izgalomtól, először el akarta égetni a vásznat, aztán elkeseredetten: csak főstött, főstött... *(megszállottan)* De én megőrzöm azt az őszi tájképet! Megőrzöm! Eltemetem az uramat! De az őt arcot őrizni fogom az esőverte domboldal mögött, ahová az uram rejtette azon a lidércnyomásos szörnyű éjszakán!

TERÉZ: Jobb lenne elégetni...

GYÁSZOLÓ NŐ: Elégetni?! A szobám falára akasztom! Hogy egyetlen pillanatra se felejtsem el! Én úgyis őket látom, ha mindenki más csak a sárbavert lombokat láthatja is!

TERÉZ: Csillapodjon meg tekintetes asszony! Nem vezet jóra az effajta

indulat. Óvja magát, meg a kicsinyeit... *(a konyhaajtó üvegén megjelenik Veronika árnya)*
GYÁSZOLÓ NŐ: Jajistenem!...

TERÉZ: Csak Veronika. Ne féljen, nyugodjon meg!

(Veronika belép, csak mozdulatával köszönti a gyászruhás nőt)

Veronika is megjött. Ketten nekilátnak, félóra múlva elküldhetem...

GYÁSZOLÓ NŐ: Majd eljövök érte. Maguknak úgyis sok a dolguk. Köszönöm Táncsicsné... mindent köszönök! *(indul, Teréz kikíséri. Veronika fölölti munkaköpenyét, a vasalókat a tűzhely sütőjébe rakja)*

TERÉZ: *(bejön)* Szegény asszony, még csak huszonhat éves...

VERONIKA: Lánynak öreg lenne, de özvegynek fiatal. Talán még szerencséje lehet...

TERÉZ: Lássunk munkához! *(felveszi az orvosságot)* Hát ez az?

VERONIKA: *(Már a gyászruha mellé ült varrni)* Esténként egy vagy két evőkanállal. Rá is írta a patikárius. Mire jó ez az orvosság?

TERÉZ: Azt mondta a doktor: nyugalmat ad.

VERONIKA: Akkor adjon belőle nekem is asszonyság.

TERÉZ: Neked? A fiataloknak jó álmuk van.

VERONIKA: Hol van az én fiatalágom? Mire az én életem? *(sóhajt)*

TERÉZ: Ne háboríts föl már! Ennyi idős koromban tizenhat személyre főztem, sütöttem, mostam, vasaltam, amíg megérkezett az életembe az az ember, akit a Teremtő rendelt...

VERONIKA: Az enyémből már örökre el is távozott!

TERÉZ: Hogy mondhat ilyet valaki tizennyolc évesen?

VERONIKA: Mert így van.

TERÉZ: Mi lett volna velem, ha én is így siránkozok, amikor az uram Londont, Párizst járta és közben meghalt idehaza két gyermekem? Aztán bujdosott Bródban. Én meg a harmadik kicsinyemet vittem a temetőbe?! Egyszál magamban voltam miközben az uram a börtönben senyvedett. Iszonyú télben, éppen csak a magunkra kapott ruhában menekültünk Debrecenbe! Szívem alatt a kis La-

joskával! Ott szültem meg vadidegen, kapzsi, ellenségeskedő emberek között! És azóta is! Uramisten, hányszor siránkozhattam volna én, hogy „örökre”!

VERONIKA: De az asszonyságnak mindvégig volt hites ura! Volt neve! És... minden gyerekének azt írták be az anyakönyvbe, hogy „törvénytelen”!

TERÉZ: Veronika! Te... *(hirtelen elhallgat)*

VERONIKA: Mondja csak ki! Mondja rám amit akar, hiszen megérdemlem! Úgyis megtudják! A szegény ember lánya úgysem szülhet fattyút titokban! Úrinők tehetik csak azt!

TERÉZ: *(kutatóan, de kissé zavartan)* Te gyereket vársz?

VERONIKA: Nem várok! Lesz!

TERÉZ: Ki az apja?

VERONIKA: Két hónapja elvitték katonának. Tíznapja tudtam meg, hogy agyonrúgta egy ló. Adjon nékem is abból az orvosságból asszonyság!

TERÉZ: Bolond! Azt hiszed, hogy az segít!

VERONIKA: Magának mire kell?

TERÉZ: Hallottad: nyugvásra!

VERONIKA: Akkor nékem is olyan nyugvásra kell! Naponta látom, amit magamon tapasztalok. Látom milyen iszonyú erővel kendőzi a rosszulleteinek valódi okát! Nem faggattam, mert mi jögon tettem volna. De ha a doktor orvosságot írt arra a bajra, ami gyöttri; hát összeszedtem a bátorságomat, hogy kérni merjek belőle.

TERÉZ: Veronika, ami abban az üvegben van, valóban csak a lélek elaltatására jó.

VERONIKA: Hiszen akkor... nincs mentség! Akkor bele kell halnunk ebbe a szégyenbe! *(hirtelen)* Asszonyság! Úgy hallottam, van olyan bába, aki tudna segíteni!

TERÉZ: Beszélnek ilyeneket az emberek.

VERONIKA: Az Üllői úton lakik egy... Valami Meyernének hívják... Mondják, jó pénzért megteszi.

TERÉZ: *(feláll hirtelen, zavarát leplezi)* Te igazán szeretted azt az embert?

VERONIKA: Megtettem volna más-ként? *(elérzékenyülve)* Amikor bú-

csúzott, vitték tizenkét évre, mintha sejtettem volna, hogy sohasem látom viszont. Vessen meg érte! Küldjön el, nehogy rossz hírbe hozzam magát...

TERÉZ: *(nézi a lányt)* Te nem mehetsz el ahhoz a bábához!

VERONIKA: Én? Én miért nem mehetek?

TERÉZ: Nem a papok és a törvénycsinálók beszélnek belőlem. De az élet — akármilyen kicsi — élet! Ha elpusztítják: gyilkosság!

VERONIKA: Önmagáról is így ítélné? Vállalná a szégyent, a pocskon-diázást?

TERÉZ: Ha egy drágább életet kell megmenteni... akkor gyilkolni kell! De neked nem szabad! Ha elpusztítanád, örökre megölnéd az emlékét annak, akit úgy szerettél. Szerencsétlen lehetsz, de tisztességtelen csak akkor leszel, ha önmagad legtitkosabb érzéseiben irtod ki a tisztességedet. *(a lányt nézve)* Veronika! Ki beszélt neked erről a Meyernéről?

VERONIKA: Hát, mégis érdekli az asszonyságot?

TERÉZ: Miattad kérdezem. Tudod te, hogy aki egyszer effajta személyek kezére adja magát, az mit kockáztat? Börtönbe is kerülhetsz, ha kitudódik!

VERONIKA: Emiatt a Meyerné miatt ne aggódjon az asszonyság. Annak úgysem lehet baja, amíg ez a világ tart. Azt mondják... jóban van a policájjal...

TERÉZ: *(rémülten)* Kitől hallottad?!...

VERONIKA: Mindenki beszéli!

TERÉZ: *(rémületét leplezve)* Veronika! Édes lányom! Az úristenre, ne csináld!

VERONIKA: Mi mást tehetek? Mondja meg, mi mást?

TERÉZ: Csinálni kell, amit a minden napok ránk rónak. Szülni, dolgozni — ha úgy rendeli a Teremtő —, temetni és újra mindent...

(néhány vakkantás hallatszik kintről, Teréz telpattan és kinéz az ajtón)
Helén jött meg.

HELÉN: *(belép)* Sokért nem adná az asszonyság, ha látta volna! Az isten nem bortal ver! „Hónig és Fia cégtulajdonosék!” *(nevet, prüsszöl a*

jókedvtől) Ekkora ramazurit még nem láttam.

TERÉZ: Egy szavadat sem értem. Kit ver az úristen? Miféle ramazuriba keveredtél?

HELÉN: Én semmibe, de a Hónigné, a „cégtulajdonosné”! Viszem a ruhát, mondom: próbálja föl, amíg ott vagyok, ha igazítani kéne valamit, kéznél legyek. *(utánozza Hónigné mozdulatait)* Eridj Melánia! — szalasztotta a szolgálójukat — Hivd gyorsan az uramat, a Hónig urat! Így mondta: „az uramat, a Hónig urat!” Aztán olyan pózban várta, mint a királyné a főstményeken. Hát jött is a Hónig úr. *(nevetve utánozza Hónigot.)* Liza! — ordította el magát — Van a te képeden bőr? Micsoda csöcsöket csináltattál magadnak? Az asszony meg hápogni kezdett: De Péter! Minő szavak ezek?! Aztán már zengett is a ház. Hogy „már lánykorodba is becsaptál!” Hogy a „nászéjszakán derült ki az igazság!” Hogy „amióta öregszik annál nagyobbra csináltatja a domborulatait!” *(meséli utánozva, játszva, nevetve, csak akkor akad el a szava, amikor a várt nevetés helyett kényszeredett mosolyokat lát a varró Teréz és Veronika arcán)* Hát... mondom nagy ramazuri volt.

TERÉZ: Na ülj le Helén és dolgozz. Ezt a kuncsaftot is elvesztettük... Talán az adósságomat letudtam vele...

VERONIKA: Csak nem lesz képük ezek után még követelni valamit.

TERÉZ: Isten a tudója, hogy melyik ember mire képes. De hogyan lehetne másként, amikor azzal mérik az ember „nagyságát”, tekintélyét, hogy mekkora a vagyona. Készítsd a vasalódeszkát, Helén!

HELÉN: Olyanok vagyunk, mint ez a deszka. Ha szükség van ránk elővesznek, ha elöregedtünk tüzre vetnek.

TERÉZ: Helén, úgy beszélsz, mint egy filozófus!

HELÉN: Filozófus? Az meg micsoda?

TERÉZ: Olyan ember, aki az élet értelmét keresi. Gondolkodó, töprengő...

HELÉN: Hiszen gondolkodok én, de

akárhogyan is töprengnek, egyre csak arra lukadok ki, hogy az élet értelme a pénz.

TERÉZ: Pénz... pénz! Jó azoknak, akik minden cselekedetüket aszerint mérik: mennyi forintot kapnak érte.

HELÉN: Bolond is az, aki nem ilyen!

TERÉZ: Mindig voltak bolondok... Mesélt nekem az én jó uram arról, hogy hány embert vittek máglyatűzre, mert olyant mondott amit akkor bolondságnak tartottak, de ő váltig hitt benne. Aztán ma már az egész világ azt vallja, amit a „bolond” hirdetett. *(közben a vasalódeszkára teríti a gyászruhát és vasaláshoz készülődik)* Veronika, a Steinerné ruháját vegyék elő!

VERONIKA: *(levész a fogasról egy öszszetérceelt ruhát)* A Steinerné se törődik vele, hogy mit mondanak a filozófusok. Az ő életét meg az keseríti, hogy nyolcéves házások és nincs gyereke.

HELÉN: Bécsben is volt doktornál... Azt mondják, hogy az urában van a hiba.

TERÉZ: Helén! Te... *(kintről ugatni kezd a kutya, az asszony az ajtóhoz siet)* Veronika folytasd a vasalást. Megnézem, mit akar ez az úr!

HELÉN: *(kiváncsian kiles az ajtón)* Konflissal érkezett, most küldi el a kocsit.

TERÉZ: *(lép be elsőnek, kintről hallatszik az Idegen úr hangja: Ugyan asszonyom! Csak ön után!)* Fáradjon be, ha engem keres.

IDEGEN ÚR: Ha kegyed Táncsics Mihályné, akkor — gondolom — jó helyre jöttem. *(körülnéz a helyiségen)*

TERÉZ: Mivel szolgálhatok a tekintetes úrnak?

IDEGEN ÚR: Dolgoznak *ma* is?

TERÉZ: Abból élünk.

IDEGEN ÚR: Igen, igen... kemény idők.

TERÉZ: A szegény emberre mindig kemény idők járnak.

IDEGEN ÚR: Öszintén szólva... *(a lányokra pillant, majd Terézre)* Más-ként képzeltem el.

TERÉZ: Már mit képzelt el másként uraságod?

IDEGEN ÚR: Eh... nehéz az ilyesmit

csak úgy elmondani. *(hangot vált)* Sok sürgös munkájuk van?

TERÉZ: Minden munka sürgős. Ahol máról holnapra él az ember, ott nem ülhet ölbetett kézzel senki, mert magát lopja meg vele.

VERONIKA: Elkészültem a vasalással, sal asszonyosság.

TERÉZ: Csomagold be, jönnek érte.

IDEGEN ÚR: Ha meg nem sértem, megkérdezném: mennyit tud egy napi munkával keresni?

TERÉZ: Még sohasem számoltam ki, hogy egy napra mennyi esik.

IDEGEN ÚR: Ha örömet akar szerezni nekem, fogadja el szerény ajánlatomat. Küldje haza a lányokat, és én öt forinttal megtérítem az így kiesett keresetet.

TERÉZ: *(határozottan)* Nem tehetem.

IDEGEN ÚR: A lányok sem vennék zokon.

TERÉZ: *(bizonytalanul)* Minden más napon megtenném tisztelt úr, de *ma* nem tehetem. Ahogy ön csodálkozott azon, *ma* is dolgozunk, lennének, akik azon töprengenének, hogy *ma* miért nem dolgozunk.

IDEGEN ÚR: *(mint aki telfogja a szavak értelmét)* Ásszó! Március idusa! Erre nem is gondoltam. Persze-persze... *(mintha töprengene)* Megval-lom nehéz helyzetben vagyok. Olyan üzleti ügyről szeretnék beszélni kegyeddél, ami nem titkos ugyan, de mégis — ha meg nem sértem a kis-asszonyokat — ugyebár célszerűbb diszkréten kezelni.

TERÉZ: *(figyeli a férfi minden szavát, arcrezdülését)* Üzleti ügy?

IDEGEN ÚR: Mint például a fiskussal való pörösködés a ház miatt etcetera... A kisasszonyok érdektelenek benne, én átutazóban vagyok, kegyedet nem hívhatom a szállóba, ahol lakom, mégis a dolog csak az érintettekhez tartozik.

TERÉZ: Nem mintha titkom lehetne azok előtt, akikkel a nap nagyobbik felét együtt töltöttem... Mégis, ha így kívánja...

IDEGEN ÚR: A kisasszonyok is meg-értik. *(a lányokhoz fordulva)* Ha valaha kérdezné valaki, csak mondják: egy ismeretlen úr hivatalos ügyben

négyszemközt akart beszélni az asszonyukkal.
 HELEN: Akkor elmehetünk?
 TERÉZ: Igen.
 VERONIKA: Asszonyság... azt az orvososságot...
 TERÉZ: Elviheted.
 VERONIKA: Köszönöm.
 TERÉZ: Elég ha becsukod a kaput, hiszen most nem vagyok egyedül.
 VERONIKA: Igenis asszonyság. (*Helénel együtt elmennek*)
 TERÉZ: (*a férjéhez fordul*) Úgy lett, ahogy kívánta.
 IDEGEN ÚR: Engedje meg, hogy bemutatassam magamat: Vadnay Tilamér vagyok. Ügyvéd jelenleg. Csak most, hogy itt ebben a lakoszobában, konyhácskában, műhelyben látom, most tudom igazán átérezni a helyzetét és áldom jószellememet, hogy elhárítottam ezt az utat.
 TERÉZ: Van ennek valami köze ahhoz, amit üzleti ügynek mondott?
 VADNAY: (*mosolyogva*) Valami olyat kellett mondani a lányoknak, amit ők is elfogadnak... És ha jól belegondolok, akkor valóban egy olyan eszmei üzletről beszélhetnénk, ahol sokan maradtak adósai annak, akitől ifjúságukban oly sokat kaptak.
 TERÉZ: Tanulatlan asszony vagyok én ahhoz, hogy felfogjam ezeket a szavakat.
 VADNAY: Őszinte leszek. Táncsics Mihály egykor olyan értékeket osztogatott szét a néptömegeknek — amelynek én akkor ifjú és lelkes tagja voltam —, amiket meghálálni kényszerítve éreztem magam. Nem tudom, jól fejeztem-e ki gondolataimat. Az érzéseket, amelyek arra készítettek, hogy módot és lehetőséget keressek hálám kézzelfogható lerovására. Ezért kutattam fel lakhelyét, ezért jöttem, hogy néhány igaz barát nevében az elképzelt — de lám a valóság által felülmúlt — gondokat enyhíteni igyekezzek. (*egy bankjegyköteget tesz az asztalra*) Tudom, hogy vannak dolgok, amelyek értékét pénzben kifejezni úgyszólván lehetetlen. De akitől oly sokat kaptunk, azt kötelesek vagyunk honorálni. (*elhallgat, figyelő Terézt*)
 TERÉZ: (*tekintetével felméri a pénzt,*

aztán a tértíra néz) Úgy értsem, hogy Táncsics Mihály számára hozta ezt a nagy summát?

VADNAY: A hála szerény kifejezéseként... Mintegy eszmei fizetségként...

TERÉZ: Akkor tegye el, tekintetes úr.
 VADNAY: De miért?

TERÉZ: Mert én szeretném legjobban tudni, hogy hová küldjem utána — ha tudnám! De nem tudom! Tegye el a tisztelt úr! Sajnálom, hogy jószándéka nem érhet célba.

VADNAY: Tekintetes asszony...

TERÉZ: Sohasem használtuk ezt a címet. Most meg még gúnynak is vélhetném.

VADNAY: (*kis szünet után*) Megértem, sőt átérzem aggályait... rettenetes időköt élünk. Az ember már semmin sem csodálkozik. Nem kérdeztem én Táncsics úrról semmit. Csak a jóérzés, az ifjúkor fényes korszakának emlékeit viszonzom. Ott voltam azon a márciusi késő délutánon a budai várban! Egyike voltam azoknak, akik vállukra emelték a kiszabadított bajnokot. Igen, itt ezen a vállon, az én jobb vállamon is ült, amint az éljenző tömeg fölé emeltük. Még most is érzem a tömlőc dohos szagát, amely a ruhájába ivódott és kétszeresen áradt a szabadság friss esőt permetező fuvallatában. És az út! Át a hajóhidon. Versengve váltottuk egymást a hintó előtt! Olyan nagy kérés, ha most én, akinek módjában van, arra vágyom, hogy itt négyszemközt elfogadjon tőlem némi pénzt? Hisz látszik mindenben: szükség van rá!

TERÉZ: (*csendesen kezdi*) Én sem tudom felejtetni a rivalgást, a kivilágított ablakokat... azt az estét (*elhallgat, majd szembenéz a tértíval*) De azt ami őt illeti nem fogadhatom el. Elmondtam miért. Másodjára: én minden krajcárért megdolgozom, nem könnyen, de megélünk ketten a kis-lányommal.

VADNAY: De jöhetnek nehezebb idők. Jó ha nincs pénz nélkül az ember.

TERÉZ: Itt ma reggel házkutatás volt. Mit mondjak én akkor, ha ennyi pénzt találunk nálam? Honnan van? Ki adta? Miért adta? Hiszen tudják,

hogy munkával esztendő alatt sem kereshetek ennyit?!
 VADNAY: El lehet azt dugni. Nem olyan okos a policáj, hogy megtalálja azt amit kegyed igazán el akar rejtteni.
 TERÉZ: A tekintetes úrnak nagy szerencséje lehet, ha így vélekedik. Volt már úgy, hogy harminchat katona és féltucat komisszár szedte pihéknént a tollat a dunyhámból.
 VADNAY: Na és találtak valamit?
 TERÉZ: Hogyan találhattak volna, ha nem volt semmi. De ha itt a pénz, megtalálják! És ajánlom uraságnak is, hogy sebesen hagyja el a környéket, mert holnap már azt is tudja, akit ez érdekel, hogy egy harmincéves forma ismeretlen úriember időzött nálam.
 VADNAY: *(mintha meghökkenne)* Remélem nem árulja el a nevemet, ha netán faggatóznak.
 TERÉZ: Honnan tudjam, hogy amit mondott az valóban az igazi neve.
 VADNAY: Az ember él a maga kis vidéki világában és fogalma sincs arról, mi folyik Pesten.
 TERÉZ: Nem kérdezem, mert nem tartozik rám, hogy hol él? De azt illelően megkérdezhetem, ki mondta meg a tekintetes úrnak, hogy ebben a nagy városban hol van az a konyha, ahol Táncsicsné lakik? Mert nem vagyok olyan nevezetes személy, hogy a konfliskocsisok tudnák a címemet.
 VADNAY: *(egy villanásra kiesik eddigi szerepéből, próbálja gyorsan rendezni vonásait, gondolatait)* Úgy rémlik az elmúlt esztendők jogos bizalmatlanságot oltottak kegyedbe. S természetesen könnyedén válaszolhatok. A hivatalos újságban olvastam a közleményt, amikor árverésre hirdették a házat.
 TERÉZ: Akkor a helyreigazítást is olvasta?
 VADNAY: Helyreigazítást? Persze, de az nem jelent meg...
 TERÉZ: Akkor hol olvasta, ha az újságban nem jelent meg?
 VADNAY: Kifüggesztették... ahogy hallottam!
 TERÉZ: Kitől hallotta?
 VADNAY: Egy ügyvéd barátomtól,

várjon csak... Kocsis vagy Kecskés a neve. Van ilyen ismerősük?
 TERÉZ: Lehet, hogy hallottam ezeket a neveket. Van belőlük néhány tucat Pesten.
 VADNAY: *(főlényes próbál lenni)* A kegyed helyébe képzelve magamat... én is megpróbálnám azt az embert, akivel először találkozom az életben. Hiszen Táncsics úr halálra van ítélve!
 TERÉZ: *(látszólag közönyösen)* Közel két esztendeje már ki is végezték.
 VADNAY: *(elmosolyodik)* Hála isten csak „in effigie”, távollétében! Számontartják ezt az igazi hazafiak, akik nem vesztették el a hitüket abban, hogy ezek a „halottak” egyszer föltámadnak. És akkor lesz igazán szükség Táncsics Mihályra! Nehogy újra azok ragadják kezükbe a hatalmat, akik nemesi kiváltságaikért a legbecsületesebb embert is gúny tárgyává tették.
 TERÉZ: *(elgondolkozva)* Vannak még olyanok, akik arra is emlékeznek?
 VADNAY: *(behízalgőn)* Élő példának tekinthet. Tegye csak el azt a pénzt, szüksége van rá, a jövő érdekében.
 TERÉZ: *(lassan a férfira néz)* Én csak egy szegény asszony vagyok, amit tanultam, az uramtól tanultam. Ha most az ő fejével mérlegelném az ajándékot, akkor megkérdezném: miért adnak ennyi pénzt Táncsicsnének, azok, akik tudják, hogy az a szegény asszony úgy sem segíthet az urán, mert nem tudja, hogy hol van! Vagy azért adja valaki, mert úgy reménykedik: ennyi pénz útját már jobban nyomon lehet követni, mint kolduskrajcárokét?!
 VADNAY: *(sértődötten játszva)* Értem a szavait. Tehát valamiféle... olyan embernek tart...
 TERÉZ: Aki mindenáron bizonyosságot akar szerezni arról, hogy én tudom merre lehet az uram! *(keményen)* De ha nem tudom! Amit nem tud az ember azt sem pénzzel, sem pálcával, sem tüzes vassal nem csikarhatják ki belőle. Érti a tekintetes úr?! *(szinte tébolyultan)* Vigye ezt a pénzt a pokolba! Én nem tudom annak adni akinek szánták.
 VADNAY: *(sértődötten)* Az ember szíve teli segiteniakarással. Kockáztat,

vállalja a veszélyt ebben a világban, amikor egy nap őt embert akasztanak és ez a hála érte! Ha én ezt elmondom a barátainknak! Hogy miket feltételeztek rólam?!

TERÉZ: *(rosszullét környékezi, leül egy székre és megcsendesedve mondja)* Tessék, nézzen körül és mondja el nekik...

VADNAY: *(résztvevő sajnálkozással)* Rosszul van kérem? Talán beteg? Segíthetek valamiben?

TERÉZ: *(nemet int a fejével, majd felkapaszkodik és az egyik vödörből vizet merítve iszik egy kortyot, lassan erőre kap)* Köszönöm... Majd csak jobban leszek. Ha olyan vádaskodást hallott ami nem áll önre: bocsássa meg egy magányosan rettegő szegény asszonynak...

VADNAY: Elfogadja hát? *(emeli meg a pénzt, nyújtja)*

TERÉZ: De ha önre illik... ha mást rejt a lelke, mint a szava: legyen átkozott, minden utódjával együtt!

VADNAY: *(arca megrándul)* Ejnye asszonyág! Ilyen szavakat! *(zsebébe teszi a pénzt, hátat fordít Teréznek, az ajtóhoz lép, kinéz az udvarra, majd visszatérül töprengő arccal.)*

TERÉZ: *(csendesén megszólal)* A tekintetes úr most szépen elmegy. Az Üllői úton már talál konflist. Én meg tíz perc múlva indulok gyalog a polcájdirekcióra és elmondom, hogy mit akart itt egy Vadnay nevű úriember.

VADNAY: *(gondolkodni látszik, majd az asztalhoz lép és leül)* Ne fáradjon Táncsicsné. Elmondhatja itt is ugyanazt. Úgyis gyengélkedik, ahogy az előbb láttam. Ebben a lucskos időben még más bajt is összeszedhet az ember.

TERÉZ: *(hosszú szünet után)* Tehát mégis jól éreztem...

VADNAY: *(bólint)* A helyzetemet igen. De nem a szándékaimat.

TERÉZ: Mit akar tőlem?

VADNAY: Én meg akarom menteni Táncsics Mihályt!

TERÉZ: Nálamnál senki sem lenne boldogabb, ha ez sikerülne.

VADNAY: Kegyeden múlik!

TERÉZ: Rajtam?

VADNAY: Megérdemelné, hogy sike-

rüljön. Ilyen erős asszonnyal még nem találkoztam. Erős, szívós, a maga módján félelmetesen okos.

TERÉZ: Azért jött, hogy ezt elmondja?

VADNAY: Amiről beszéltem az igaz. Valóban ezen a vállamon vittem az urát öt évvel ezelőtt... Fiatal voltam és hittem a forradalomban. Nem abban a nemesi handabandázásban, amit Kossuth csinált, hanem abban amit Táncsics Mihály hirdetett. A „Népkönyvében” a „Nép szava Isten szava” című írásában, a „Munkások Újságjában”! Az igazi forradalomban hittem. Ha akkor mellénk áll az egész nép, ha az első pillanattól békejobbot nyújtunk a nemzetiségeknek... *(lemondóan legyint)* Minden másként lett volna.

TERÉZ: Ezt én nem ítélem meg. De azt tudom, hogy Bach miniszter úr is barikádós volt akkoriban. Úgy látszik uraságotat ugyanabból a „forradalmár-fából” faragták.

VADNAY: Tudom, hogy nehéz lenne megmagyaráznom, miként akarom megmenteni azt az embert, aki legelőbb mondott ki olyan dolgokat ebben az országban, amikben én is hittem és még ma is hiszek. Megértem a rettegését tőlem, de lássa be: ha késsel támadnak a császárra, ha az a rothadt nemesi had passzív ellenállással bénítja az üdvös reformok megvalósítását, akkor a Noszlopiféle bandavezéreknek sem osztogathatnak mézeskalácsot.

TERÉZ: Uraságotnak mindenre van szépen hangzó szava. Az uramra is, Bach úrra is, még a hóhérra is, aki kéthete ilyenkor már szappanozta a kötelet az Újépületben. Csakhogy ez nem jön össze az én elmémben.

VADNAY: Ezek az idők elmúlnak majd. De a Táncsics Mihályoké a jövő! Csak meg kell érnüök. Élve! De hogyan segítsék rajta, ha nem tudom hol van?

TERÉZ: Külhonban — remélem —, Franciaországban, Angolországban? Adja Isten!

VADNAY: *(gúnyosan elmosolyodik)* Ugyan kérem! Soroljam melyik emigráns mit csinált a múlt héten? Kossuth Londonban, Teleky László Párizsban, ugyanott Batthyány Kázmér,

akinek bródi birtokán rejtőzködött a kegyed ura. Éppen nagy civakodásban vannak egymással a gróf urak. Klapka Genfben, Ludvig János és báró Jósika Miklós Brüsszelben, a minap nyitott csipkekereskedést Jósikáné, báró Podmaniczki Júlia. Gróf Andrássy Gyula Konstantinápolyban, Újházi László „Új-Budát” alapított Amerikában, de már tépik egymást Madarász Lászlóval a gyémánttolvaj „rendőrminiszterrel”. Nagyon szívesen felsorolom valamennyit, de Tancsics Mihályról egy sor híradást sem kaptunk.

TERÉZ: Akkor meghalt.

VADNAY: Az előbb jól körülnéztem, ajtónál, ablaknál... *(nézi az asszonyt)* Tudja mit kerestem?

TERÉZ: *(közömbösséget színlel)* Úgyis megmondja.

VADNAY: *(cinikus gúnnyal)* Azt a rést, ahol berepülhetett télvíz idején a Szentlélek! *(nézi az asszonyt)* Nem találtam! Nem furcsa?

TERÉZ: *(megrettenve)* Mire céloz az úr?...

VADNAY: *(mereven nézi)* Jobban tudja azt az asszonyság énnálam.

TERÉZ: *(megértve a célzást)* Akkor... Akkor hát Meyernéről is igazat mondtak...

VADNAY: *(bólint)* És mégis azt akarja elhitetni velem, hogy meghalt az ura? Jóasszony! *(csattan föl a hangja)* Sohasem jöttem volna el ide, ha nem szerzek tudomást arról, hogy mi van magával!

TERÉZ: Nem tehetek róla, beleszerettem. A negyvenedik évemben járok, ilyenkor kapaszkodnak az asszonyok. Én is asszony vagyok. Látja, ha akkor hozza a pénzt, akkor talán elfogadtam volna. Sohasem volt pénze annak a szegény lengyelnek.

VADNAY: *(zavartan)* Miféle lengyelnek?

TERÉZ: Szép szőke magas legény volt, szomorú kék szemei...

VADNAY: Lengyel... Lengyel *(ránéje a homlokát)*

TERÉZ: Ide volt beszállásolva a kamrába, esténként bejött melegezni. Aztán megvarrtam a waffenrockját ami ausbildung közben elszakadt. Ő is egyedül volt... én is. Így esett meg.

VADNAY: Szép história mondhatom. És még én tiszteltem az okosságáért!

TERÉZ: A szerelem nem az ész műve. Az úgy éri az embert, mint a vilámcsapás.

VADNAY: Megvan! Jan Wolinovsky! Decembertől január közepéig kvártélyozták ide. *(elneveti magát)* A fickó — ahogy értesültem — valóban jóképű legény volt.

TERÉZ: Megértheti, ha megérti egy magányos asszony érzéseit.

VADNAY: Szép kis beszélyt kerekíthetne belőle valami romantikus firka és azt hiszem kevés emberem kételkedne benne, ha ezt a liezont ilyen mélabúval adná elő nekik. *(elneveti magát)* Sokkal régebben tanulmányozom én magát, minthogy ezt elhinném. A maga tisztessége nem fér össze ezzel a kedves mesével. Csak mondja, terjessze, még hasznos is! Legalább azok is elfordulnak magától, akik lopva tisztelték. Csak én tisztelem továbbra is, hogy még erre is képes, hogy még önmagát is van ereje beszennyezni — szavakkal! — az ura megmentéséért!

TERÉZ: Nem hiszi el, hogy így történt?

VADNAY: Értse meg: bármelyik asszonyról elhinném, de magáról nem. Tűz és víz nem elegyedhet.

TERÉZ: Az úr dolga, hogy mit hisz és mit nem. Én elmondtam, ha úgy adódik másoknak is elmondom. Ha megtevétem: vállalom a következményeit!

VADNAY: *(erélyesen)* Engem nem érdekel, hogy másoknak mit mond. Én tudom, hogy most hazudik! Ha pedig ez így van, akkor következképpen: tudja, hogy hol van az ura, sőt rendszeres kapcsolatot is tart vele! Maga szerencsétlen asszony! Én meg akarom menteni az urát! De csak akkor menthetem meg, ha megtalálom. Ha én találom meg, akiben él a jóakarát!

TERÉZ: Az urammal együtt ítelték halálra azt a szegény Sárosi Gyulát, aki Debrecenben megírta az „Arany trombitát”. Hallom elfogták és újra halálra ítelték.

VADNAY: De mindeddig nem akasz-

- tották föl! És nem is fogják! A császár különlegesen ítéli meg azoknak az ügyét, akik nem vonták ki magukat hatalma alól azzal, hogy külföldre menekültek. Decemberben lesz a trónralépésének ötödik évfordulója! Széles körű amnesztia készül, de csak azok számára, akik nem fondorlatoskodtak, akikről tudjuk, hogy bizván a legfelsőbb jóakarattal nem vonták ki magukat a megkegyelmezés lehetőségéből. *(kutyaugatás hallatszik kintről. Vadnay bizonytalan-ná válik, majd hátat fordít az ajtó-nak. Gyászoló nő belép a helyiség-be, megtorpan, nézi a férfi hátát.)*
- TERÉZ: Váratlan látogatóm van *(mondja zaklatottan a gyászoló nőnek)*. Már össze is készítettem a ruhát...
- GYÁSZOLÓ NŐ: *(remegő izgalommal a férfi felé lép és sikoltva kiáltja)* Az ötödik! Az ötödik! Ő az ötödik! *(felragad az asztalról egy szabóollót és Vadnay felé sújt)*
- VADNAY: *(hirtelen fordul szembe a két asszonnyal, még időben elkapja a gyászoló nő csuklóját, határozott mozdulattal kicsavarja kezéből az ollót és zsebébe süllyeszti)* Ostoba némbér! *(ellöki magától, hogy a nő a földre zuhan)*
- TERÉZ: *(dermedten nézi a jelenetet, már csak arra van ideje, hogy a padlóra zuhant nőhöz lépjen)* Az Istent! Asszonyság! Hogy tehette?!
- GYÁSZOLÓ NŐ: *(kitépi magát Teréz kezéből és talpra ugorva fordul szembe a férfival)* Igen! Ez a gyilkos! Az ötödik barát!
- VADNAY: *(keményen, durván)* Mit vinnyog nekem?! Gyilkos!
- GYÁSZOLÓ NŐ: Vitessen el engem is! Lövessen le „szökés közben”! Mert amíg élek...
- VADNAY: *(közbevág, letorkoló dühvel)* Megtörténik! Ha itt lesz az ideje. *(A nő hirtelen felé lép, a férfi hátrál és kabátja alól pisztolyt ránt elő)* Állj, egy lépés és...
- GYÁSZOLÓ NŐ: Lőjön! Lőjön szem-ből! Vagy a pribékjeire bizza majd?
- TERÉZ: *(a gyászoló nő és Vadnay kö-zé ugrik)* Asszonyság! Térjen észre! *(igyekszik a helyiség másik része fe-le vonszolni a nőt)* Az ilyen ember nem ismer irgalmat!
- GYÁSZOLÓ NŐ: Nem kell az irgal-ma! Féreg irgalmára...
- TERÉZ: Két gyereke van! Ki neveli föl őket?! *(fogja az asszonyt)* Azok-ra gondoljon! Semmi másra! Ez majd elnyeri jutalmát! De az a két gye-rek a maga felelőssége! Csillapod-jon asszonyság!
- VADNAY: *(már visszanyerte magabiz-tosságát, néhány bankjegyet tesz az asztalra)* Táncsicsné! Itt a pénze, amit a szolgálataiért szokott kapni. Írja meg a nyugtát, hogy mehessek! Aztán kedvére vigasztalhatja a ba-rátnéját.
- TERÉZ: *(villámszerűen fordul, Vadnay felé, az asztalra mered és kitör be-lőle az ordítás)* Aljas! Aljas! *(lódul Vadnay felé, aki gúnyos mosollyal, védekezésre készen áll az asztal má-sik oldalán)* Engem is be akar mocs-kolni maga disznó!
- VADNAY: *(az asztalra dobja a szabó-ollót)* Parancsoljon! Kellék a színjá-tékhoz. Maga úgysem meri belém vágni.
- GYÁSZOLÓ NŐ: *(zokogva)* És én azt hittem... Én még azt hittem, hogy van tisztességes ember ebben az or-szágbán!
- TERÉZ: *(dermedtté tegyelmezi indula-tát, aztán hátat fordít Vadnaynak, fel-veszi a ruhacsomagot és a gyászoló nőhöz fordul)* Itt a ruhája asszony-ság. *(félkézszel megragadja az elhű-zódó nőt)* Ha megnyugszik, ha meg tud nyugodni, majd akkor döntse el, hogy ez a... gyilkos mond igazat, vagy én teszem azt, amit igaznak érezek.
- GYÁSZOLÓ NŐ: *(bizonytalanul átv teszi a csomagot)* Ennek már csak az Is-ten a tudója...
- TERÉZ: *(az ajtóhoz vezeti)* Próbáljon erős lenni! *(kiengedi, nem kíséri a kapuhoz, becsukja az ajtót és szem-befordul Vadnayval, aztán szó nél-kül a fogashoz lép, leakasztja Steiner-né ruháját és mintha a férfi ott sem lenne, lesöpri a földre a bankókat, s varrni kezdi az asztalra terített ru-hát)*
- VADNAY: *(kényelmes mozdulatokkal felvesz egy széket és az ajtó mellé helyezi, leül, szivart vesz elő, kis kés-sel gondosan bémetszi a végét, majd*

rágyújt és a füstön át nézi Terézt, aki fel sem pillantva varrja a ruhát) Mondja Táncsicsné, nem zavarja a szivarfüst? Csak az állapot miatt kértem. *(Teréz mintha nem is hallaná, varr tovább)* Úgy gondoltam, elszivarozgatok itt magánál, hátha jönnek még az előbbihez hasonló „kuncsaftjai”. Megkínálhatom netán egy ilyen egyiptomi szivarral? Gondolom üres óráiban, ha éppen nem lengyel ulánusok waffenrockját varrogatja, rágyújt egy-egy szivarra. Mert nem tudnám más okát adni, hogy február 17-én egy doboz Balkán szivart vásárolt özvegy Turóczi-né trafikjában a Hatvani utcában. Vagy talán vendéget kínál vele? Februárban már a szép lengyelje sem volt itt! Kíváncsi lennék, hogy a négy hete vásárolt szivarból mennyit tudna előadni. Nos, utasítom: adj a szivarokat!

TERÉZ: Elszívták a vendégek.

VADNAY: Czékus bácsi?!

TERÉZ: Ha azt akarja hallani, akkor Czékus bácsi.

VADNAY: Ki az a Czékus bácsi?!

TERÉZ: Valamelyik közeli faluba való ember. Ismerőse volt az uramnak. Időnként megjelenik.

VADNAY: Olyan erőteljes idős ember, tömött bajusszal, szakállal, durva hazai posztóból készült ruhában, mert ugye télvíz idején sem látott rajta bundát vagy vastag téli kabátot a kislányuk.

TERÉZ: Már a lányomat is faggatták?

VADNAY: *(gúnyolódva)* Miért faggattuk volna? Csak valaki „véletlenül elbeszélgetett” a kis „Lajoskával”. Apropó! Lajoska! Hogyan lehetett egy olyan bájos kislányt egész életére megbélyegezni egy ilyes ostoba névvel? ... És melyik az a plébánia, ki az a pap, aki ezt a nevet, amelyhez hasonlót Magyarországon lánynak még nem adtak, beleírta az anyakönyvbe?

TERÉZ: *(varrni próbál, nem néz Vadnayra)* Ha a németben van Ludovika, akkor magyarban lehet Lajoska.

VADNAY: Hogyne *(nevet föl kajánul)* Kossuth „Lajoska” tiszteletére! De hát, meg sem kereszteltették azt a gyereket!

TERÉZ: *(felcsattan)* Nem fiú, lány! Ha felnő, nem katonaköteles!

VADNAY: *(nézi az asszonyt, kis szünet után)* Ahhoz képest, hogy ma lesz négy esztendő, nagyon értelmes gyermek és még nem olyan bizalmatlan mint maga. Néhány jó szó... Hiszen ismeri? *(határozott mozdulattal elhúzza tőle a ruhát és közvetlenül Teréz arcába hajolva kérdi)* Na, kivele? Hol lakik? Mi a foglalkozása annak a bizonyos Czékus bácsinak?

TERÉZ: *(feláll és ordítva mondja)* Azt én nem kérdeztem tőle soha! *(indul az ajtó felé)*

VADNAY: *(elállja az útját)* Hova megy?

TERÉZ: *(ordít)* Ha ez hatósági vallatás, akkor tanúkért kiáltok! *(próbálja kinyitni az ajtót)* Emberek! Emberek!

VADNAY: *(testével zárja el az ajtót)* Csend legyen átkozott ringyó!

TERÉZ: Takarodjon az utamból! Takarodjon, vagy úgy nyitok magamnak utat, ahogy az én erőmből telik. *(hirtelen sarkonfordul a tűzhelyhez ugrik és lekapja a fazekak egyikét)* Ez a lobogó víz majd lehúzza a húsát is az álarcával együtt!

VADNAY: *(riadtan ugrik el az ajtóból és kabátja szárnyát rántja az arca elé, közben leesik a padlóra a pisztoly)* Megörült?

TERÉZ: *(megtorpan a lendületével, lábánál a pisztoly)* Ha meg akar őrjíteni, maga lássa mi lesz belőle! *(kezében a forró víz, kis gondolkodás után lötytyint belőle a pisztolyra és a pénzre, aztán visszalépve a tűzhelyhez leteszi)*

VADNAY: *(a pisztolyért ugrik s a pénzzel együtt fölmarkolja, csak ezután fordul Terézhez)* Vadállat! De ezt megkeserüli!

TERÉZ: Van hatalma hozzá! De ismerem a képét és ha a gyerekemnek bármi bántódása lesz! Megtalálom! Meglesem! És akkor az isten irgalmazzon magának! Nekem más vesztetni valóm nincs! De magának lehet! Én nem Libényi János vagyok!

VADNAY: *(pisztolyát törölgetve)* Boszorkány! Ringyó! Úgy kizsuppoltatom Pestről, hogy magán röhög az

egész város! Akkor majd meglátja, hogy azok, akik eddig talán tisztelték, mit kiáltoznak a „bujdosó nagy népiró” elkurvult feleségére! Akkor majd megismeri a „hazafiak” igazi halálját! *(kegyetlenül)* Találok én arra paragrafust, hogy prostituáltként — érti ezt a szót — prostituáltként seprűztessem ki szép nagy nyilvánosság előtt!

TERÉZ: Nincs az az elvetemült aljas ember, aki arról tanúskodna, hogy én pénzért adtam oda magamat neki.

VADNAY: *(szadista gúnnyal)* Nincs? Én bármikor megesküszöm rá!

TERÉZ: *(kis szünet után keményen szembefordul Vadnayval)* Tessék! Esküdjék meg! Rendezzen minél nagyobb zajt! A bérencei ordításában is gyönyörködhet. De mégis lesznek olyanok, akik tudják: nem kurvát pellengéreznek ott, hanem Táncsics Mihályt!

VADNAY: *(összerendezzi magán a ruhát, mint aki indulni készül, aztán keményen, de halk, izzó kegyetlenséggel mondja)* Hát idefigyeljen Táncsicsné! Én most ugyan elmegyek, de akárhol rejtegeti is az urát; az ürget egyszer kiöntjük, a medvének vermet ásunk, a farkasra — ha kell — rágyújtjuk a nádat, de egyszer mind terítékre kerül! *(hirtelen kimegy, kutyaugatás, ajtócsapódás kintről)*

TERÉZ: *(megrendülten áll, aztán reflexszerűen kirohan — kaput zárni —, visszaérkezve erőt vesz rajta a kimerültség és félrerántva a kéklfestő függönyt az ágyra roskad. Rázni kezdi a zokogás. A láda mozdul, Mihály hangját halljuk: Légy erős Teréz! Erős legyél! — Az ajtón kopogtatnak)* Maradj Mihály! Az istenre maradj! *(felugrik, elrántja a függönyt és az ajtóhoz siet. Kinyitja.)*

GROSSZMANN: *(áll az ajtóban, gyűrött munkásruhában, borostás arccal, szikár, nem sok jót látott ember)* Megbocsásson asszonyság...

TERÉZ: Hála Isten... *(az asztalhoz botorkál és leül maga elé révedve, kimerülten)*

GROSSZMANN: *(zavartan)* Kiáltozást hallottam... az asszonyság hangját.

Úgy megverték a zsandárok, hogy alig állok a lábamon.

TERÉZ: Nem maga kellett nekik...

GROSSZMANN: *(nem érti, de folytatja)* Bocskássa meg nekünk, hogy bajt okoztunk... Tudom, hogy az én hibából, de a Megváltóját! — tegnap kirúgtak a gyárból. Azért ittam... *(nézi a maga elé meredő, kimerült asszonyt)* Igaz, máskor is megtörtént... ha iszom nem mar úgy az éhség. A l elkemnek is könnyebb... eleinte. Csak, ha elgyöngülök, akkor borul el az agyam. Olyankor eszembe jut minden bánatom. Hát élet az, amit mi élünk? A parasztnak legalább föld van a talpa alatt, ha más nincs, krumpliból ehet jóllakásig! De mi van a munkásnak? Tizennégy óra robot a gőzölgő üstök mellett és állandó rettegés, hogy mikor dobnak ki az utcára.

TERÉZ: Állandó, rettegés... *(bólint)*

GROSSZMANN: Még azt sem lehet csodálni, hogy néha elemelünk egy-két font faggyút vagy egy marék gyergyát. Hiszen ha szót emelünk egy kis juttatásért, ott áll a kapu előtt két tucat rongyos, aki a helyünkre kívánczik. *(elhallgat, nézi a magábaroskadt asszonyt)* Minek is mondom ezeket, az asszonyság is tudja.

TERÉZ: *(táradtan felnéz Grosszmannra)* Mit tudok én jóember?

GROSSZMANN: Hát, azt, hogy mi a nyomorúság.

TERÉZ: Azt tudom.

GROSSZMANN: Akkor megbocsátja, hogy miattunk... hogy bajt csinálunk?

TERÉZ: *(megrázkódva, mint aki most tér magához)* Nem maguk az oka az én bajomnak.

GROSSZMANN: *(nagyot sóhajtvá)* Talán, ha megjön a jődő... Építkeznek a Duna-parton. Gondolom, a paloták építésénél talán majd kapok munkát... *(kintről kiáltások hangzanak, távoli zsvajgás szűrődik a helyiségbe, a férfi felti figyel)* Mintha valami riadalom lenne odakint?

TERÉZ: *(táradtan figyel)* Felőlem agyonverhetik egymást...

GROSSZMANN: Megnézem... *(indul)*

TERÉZ: Csak nézze... *(az ajtóhoz kíséri Grosszmann)*

GROSSZMANN: Isten áldja, asszony-ság! *(kilép az ajtón, miközben az ajtónyitás idejére telerősödik a zaj, ki-vehető néhány kiáltásból: Tűz van! Teréz bezárja a külső és belső ajtót, aztán — bár az ablakon még szűrődik be fény — a tűzhelyhez lép, le-tűjja a parázsról a hamut, lángra-lobbantja a gyertyát, majd az ab-lakot is besötétíti. Beidegződött moz-dulatokkal ellenőrzi, hogy nem ma-radt rés, amelyen bepillanthat valaki, azután a gyertyaláng mellé telepe-dik és a ruhát a kezébe veszi, mint-ha varrni akarna, de bémultan áll a kezében a tű. Csak ül és szivárognak a könnyei. Remegés hullámszik rajta, most ernyed el benne az öntegy-elem és válik úrrá a rettegés, rémület, elkeseredés, majd düh.)*

MIHÁLY: *(kilép a kéktestő függöny mögül, arcán rémület és tehetetlen-ség vibrál, megpróbálja kezét Teréz vállára tenni)* Teréz...

TERÉZ: *(telzokoz és indulatosan lesöp-ri magáról Mihály kezét)* Menj! Menj és végezd a te dolgodat!

MIHÁLY: *(tétován)* Egyetlen sort sem tudtam elolvasni... hát még írni! Rettenetesen féltettelek!

TERÉZ: *(felugrik, szembefordul Mi-hállal)* Egyetlen sort sem tudtál el-olvasni?

MIHÁLY: Teréz... én teljesen meg-értelek...

TERÉZ: Megértesz? Mit érthetsz meg te? Ülsz a kuckódban, éled a ma-gad álmvilágát! Ami fölötted, érted történik!? Uramisten! Megérted!... Négy éve! Négy esztendő óta...

MIHÁLY: *(lelkiismeretnyugtató han-gon magyarázkodni próbál)* Kedve-sem, nem a magam, nem a mi bü-neink miatt sújt bennünket ez a ke-serves állapot... *(közeledni próbál)* Amióta eszmélve érzékelem a hazám és a szegény emberek balsorsát, min-den erőmmel azon fáradoztam, hogy javítani tudjak...

TERÉZ: Te szegény ember! Te akarsz másokon segíteni? Te akarsz a „ha-zán” segíteni? Hiába írod tele azt a

töménytelen papírt, kihez jutnak el a szavaid? Ki olvassa? Akinek szá-nod olvasni sem tud, aki meg ol-vassa — azoktól mentsen meg az Is-ten!

MIHÁLY: *(megbántódva)* Mégis volt olyan pillanat, amikor az én köny-veim fáklyaként mutatták az utat.

TERÉZ: De annál a tűznél is mások sütögették a pecsenyéjüket!

MIHÁLY: Fáklyánál nem sütnék pe-csenyét! *(lobban föl)* Az irányt jelez! A helyes irányt, amerre a sötétben botorkálók elindulhatnak!

TERÉZ: És hova jutottak? Merre ve-zette őket a te világosságod? A csa-tatérre? A száműzetésbe? A börtön-be? Az akasztófához? *(csapkodja az ellenséges szavakat)*

MIHÁLY: A történelem áldozatokat is kíván!

TERÉZ: Az én áldozataimat ne kíván-j a történelem! Én csak élni szeret-nék egyszer, rettegés nélkül, egysze-rűen. Megdolgozva mindenért, de nyugodtan! Miért éppen én vagyok az a szerencsétlen, akinek álmában sem lehet nyugta, olyan dolgok miatt, amelyekről tudva tudja, hogy úgy-sem segíthet!

MIHÁLY: Teréz, ne légy kicsinyhitű...

TERÉZ: Én vagyok kicsinyhitű? Ne-kem mondd ezt? Könnyű erős-hitű-nek lenni, ha van egy olyan igavo-nó barom, aki föláldozza mindenét, hogy a másik kedvére ábrándozzon! Tervezgessen „művésznöveldét” a ha-za üdvére! Amikor én kuporgatom össze azokat a krajcárokat, amiből falásnyi kenyeret vehetek a gyere-kemnek! Te élted a te életedet, min-dig! Ha úgy tetszett — mert ösz-szekapartunk valamennyi pénzt — nekivágtál a nagyvilágnak! Bécs, Prá-ga, Lipcse, Berlin, Párizs, London és még ki tudja merre jártad a világot, miközben én itthon voltam a három gyerekkel. És ebben a házban örvöng-ve próbáltam a vörheny lázában ver-gődő gyermekeinktől elűzni a halált. Cabet-vel társalogtál talán éppen a magyar nyelv eredetéről, én meg majd eszemet veszítve láttam meghalni mind a két lányunkat! Nekem mered mon-dani, hogy kicsinyhitű vagyok?!

MIHÁLY: *(próbál nyugodt lenni, de mégis szenvedélyessé válik)* Én nem a magam gyönyörűségére utaztam. A könyveimnek, amelyekre itthon nem kaphattam kiadót a cenzúra miatt, igen a könyveimnek kerestem kiadót, nyomdát.

TERÉZ: Könyveknek, amelyekért senki sem fizetett, amiket a pozsonyi országgyűlésen titkon osztogattál, hogy büszke lehess arra: Táncsics Mihály, ha nem is akkora úr, mint Széchenyi gróf — lázba tudja hozni egészál tolla az országot!

MIHÁLY: Én azzal segítettem, amiből tellett, nekem nem voltak soha százezer holdjaim, mégis többet tettem, mint azok, akiknek bőven jutott volna a haza üdvére áldozni!

TERÉZ: Hogyan lehet egy emberben ennyi hiúság! Hiszen Batthyány Lajos szóba sem állt veled, a titkárával küldte ki a megváltó ígéket hirdető kézírataidat! Deák Ferenc neked gyáva volt, mert le akart beszélni a nyilvánvaló ostobaságaidról!

MIHÁLY: Megbocsájtom a szavaidat Teréz, egy ilyen nap után...

TERÉZ: Nekem nem kell bocsánat! Nekem nyugalom kellene! Nyugalom, csak egy napra, csak egy órára, csak egy percre! De hogyan legyen nyugalmam?! Isten ne vedd bűnömül: Miért hoztad az utamba ezt a megszállott bolondot!

MIHÁLY: Te bolondnak tartasz?! *(robban ki)*

TERÉZ: Kossuth is bolonddá akart nyilváníttatni, amikor börtönben voltál!

MIHÁLY: Mert a maga bőrét féltette! Mert azt hitte, hogy az én révemen órá is bizonyítékot nyernek, összeküvésért!

TERÉZ: Ezek voltak a te „harcostársaid” a „haza üdvéért”! Te mégis „Lajoskának” nevezted el szentséges buzgalmadban a lányodat!

MIHÁLY: Most is azt vallom: jól tettem!

TERÉZ: Akkor töprengjél azon is — hiszen van módod és időd —, hogy azt, aki úton van, majd hogyan nevezed! Te csak módoj ki valami nevet, én meg majd kihordom, megszüölöm, nevelgetem, miközben ujjal

mutogatnak rám az emberek, vagy ringyóként üznek ki a városból!

MIHÁLY: *(mondani akarna valami indulatos szót, aztán látjuk, hogyan fēkezi meg magát és megpróbál nagy önuralommal higgadtan beszélni)* Teréz! Én tudom, hogy mit köszönhetek neked. Az életemet... az életemet, amelynek addig van joga ilyen súlyos teherként arra nehezeden, akit én legjobban szeretek, amíg ő is hisz abban, amiben én hiszek! *(Teréz táradtan, elkéserevedve néz rá, már kifulladt, ismét környékezi a rosszul-lét)* Én számvetést tettem a mai napra, az ötvennégy esztendőmmel, az elmúlt rejtőző évekkel. Hallottam minden hangot... Megszokhattam volna már pedig, hogy te küzdesz értem, én meg lapulok. *(kintről fókózódó zsvaj hallatszik)*

TERÉZ: *(zaklatottan, de nem ellenségesen)* Mi mást tehetnél?

MIHÁLY: *(nyugodtan)* Föladom magamat.

TERÉZ: *(felugrik)* Föladod magadat?! A policájnak?!

MIHÁLY: Ezt kell tennem. Mi jót tudok én még tenni az életben...

TERÉZ: *(iszonyatos dühhel Mihályhoz ugrik, arcába csap és üti-veri)* Meg akarsz halni?! Te... Te... *(megragadja Mihály ruháját és tébollyal határos erővel cibálja)* Föladod magadat?! Idefigvelj Mihály, téged kiönt-het az odúdból a policáj! Téged innen elvihetnek szuronyok közt, vasraverve! Föl is akaszthatnak, ha én már nem leszek!

MIHÁLY: *(zavartan)* Teréz!...

TERÉZ: Meghalhatsz, de csak akkor, ha elvesznek tőlem! Nem azért szenvedtem melletted végig ezt a tizenöt évet, nem azért védelmezlek négy esztendeje, hogy most te, éppen te?! fosszál ki végleg mindabból, ami annak a nyomorult Seidl Teréz életének értelmet adott! *(Ellőki magától Mihályt)*

(kintről erősödik a zaj, világosan hallatszanak a kiáltozások: Tűz van! Tűz van!)

MIHÁLY: *(riadtan)* Teréz! Hallod? Azt kiáltozzák, tűz van!

TERÉZ: (az ajtóhoz fordul, a zaj hallatszik, szinte beleremeg, amikor kihullanak belőle a szavak) A farkasra... a farkasra rágyújtják a nádast!

MIHÁLY: Mit mondtál? (megragadja Teréz karját, de valaki döngetni kezdi az ajtót)

TERÉZ: Bújj el! (A függöny mögé taszigálja, tolja Mihályt a rejtékhely felé, közben az ajtón át hallatszik Grosszmann hangja: Táncsicsné! Tűz van! Hallja Táncsicsné! Tűz van! — Teréz helyére rántja a függönyt, majd elszántan az ajtóhoz lép, kinyitja mindkét szárnyat, kintről bevág a délutáni világosság, testével állja el az utat Grosszmann előtt)

GROSSZMANN: (riadtan) A második ház kigyulladt! Gyorsan, minden holmit az udvarra! Erre fúj a szél, a zsúpból idehordja a zsarátnokot!

TERÉZ: (nyugodtan) Majd eloltják.

GROSSZMANN: Ha lángot fog a tető, késő lesz menteni a menthetőt!

TERÉZ: Ha lángot fog, majd kimegyek a házból... arra lesz idő.

GROSSZMANN: Segitenék...

TERÉZ: Köszönöm...

GROSSZMANN: (zavartan) Máskor ilyenkorra már itt vannak a tűzoltók!

TERÉZ: Majd most is jönnek. (becsukja, bezárja a külső-belső ajtókat, ismét kirekesztődik a kinti tény, de a zajongás beszűrődik a gyertyafénytől megvilágított helyiségbe. Mihály előlép a függöny mögül) Az ürgét kiöntik, a medvének vermet ásnak, a farkasra rágyújtják a nádast!...

MIHÁLY: (kis szünet után) Ez, annak az embernek a műve lenne...

TERÉZ: Mit bánom én... mit bánom én, hogy kinek a műve! Akárkié! (Mihályra néz, könnyeit nyeli) Mivé váltam én az elmúlt esztendőkből... Mivé nyomorított az élet!... Már a legszentebbet is megmérgezte. Az okosságot önző hiúsággá mocskolta... Hát mit tartogat még... Mit tartogat?!... (megkeményedik az arca, kitörli a könnyeket) Nem... nem, azértsem! Legyen, legyen meg az a gyerek, ha megfogant, segítsen hozzá, hogy meglássam... meglássuk mekkora erőt tud még kicsikarni belőlem. (engedi, hogy amikor ő a székre ül, Mihály mellé lépjen, a vállára tegye a kezét, miközben kintről egyre erősebben hallatszik a zaj, félrevert harang, tűzoltó-kocsi csörömpölése. Az asztal mellett két egymásba kapaszkodó embert világít meg a gyertya táncoló fénye)

Vége

Földem tagadom

*Ki iramodhat én utánam,
sorsverte vágytól eszelősen,
világnemző vértolulásban,
földreterítő jégesőben?*

*Kristály-erdők magaslatában --
fogaimon vacogó ének --
deresedem életre-szántan,
akár a szállenyő-vitézek.*

*Mosollyá finomult szemérem
sopánkodásom csendre inti;
nyugodt hajlékban nem nyílt érdem
szépülő szívem kiteríteni.*

*Ha gyújtottak másokért szikrák,
öndalaim vontam el számtól;
épitem létem mozaikját
háborgó folyók kavicsából.*

*Arcomon szerencsefi-álca;
porhintő szélvész sose dönt el.
Földem tagadom markolászva
csillagig égő tűz körömmel.*

Májusi korom

*Piros útján vérnek, velőnek
porzik májusos márvány-szőnyeg.*

*Göröngy éled kukaccal, gyönggyel;
halottat, hazát dús eső ver.*

*Lázadó nyárfa hajthatatlan --
kötésig áll villámban, vasban.*

*Tenyérnyi varratait vedli.
Krisztussá készül teljesedni.*

*Pipacs pendül a szívkamráig.
Számról korom hull, megparázslík*

*s feliratként tapad a szürke
galambszar-díszes emlékműre.*

Sem hajlék, sem dízsírhely

*Szégyenkezhetsz bennünk a szemérmetlen
lombokkal takaródzó szerelem,
ha emelkedünk hobbant lifteken
és bújkálunk barlangmély-szürkületben.*

*Mert sem hajlék, sem dízsírhely nem illet
őled szélárnyék-védte parázsán;
mindig lesz egy lepedőnyi hazám –
foltként őrizni áldott nedveinket.*

*Sokszorozott árnyam majd elhagyod.
De menekülnöd ázó ablakok
világító préséből nincs hová már.*

*Atlángoalhatsz a csipkebokrokon –
melegebb bármely csillagközi ágynál
combközökben épülő otthonom.*

OSZTOJKÁN BÉLA

A tavasz jegyében

*Közelebb jönnek lassan a távoli erdők
már bontogatja haját és megszépül-tisztul
végre hónapos mocskától
a Földanyakislány*

*Elvonulnak a mocsoktevő tetvesek
Vonulnak a nyomorító katonák
el
el
el*

*S bár kedvesünk szíve alatt fattyú fürdik
úgy szabadul fel a lelkünk
ahogy lobban a szélben
az esti zsarátnok*

Legenda

Nem tudja a furcsa pásztor
mitől görbül el a furcsa házsor
Trombitáló furcsa tülkét
megfújja egyenest a kondorhajú
kiköpi végül furcsa lelkét
ő volt itt a semmibajú

Azért még estére földre hull a
szalma
csipogva bújik el benne három
aranypármin alma

Úton

Haj erecske erecske,
mért állsz utamba,
hajad kibontva,
mért nincs befonva,
rakva szépen keresztbe.

Erecske erecske haj,
mosdanék benned,
odébb kell menned,
vagy átengedned,
öledre hajlik a gally.

Mostan hát elcsobogok.
Mondottam néked,
ki kéne térned,
vagy inkább félned,
én érted nem dobogok.

Azért azt megmondhatom,
bármilyen furcsa,
a lelkem tudja,
mellednek csúcsa,
édes volt kispatakom.

Gáz van

(PÁRBESZÉD AZ ELŐSZOBÁBAN)

— Kivánok. Gyorsszolgálat.

— Hehehe!

— Mi az, hogy: hehehe?

— No, hát, a *gyorsszolgálat*. Az a hehehe. Mert ugye, akkor milyen a lassú? Azt ígérték, nyolc és tíz között jönnek! Most pedig hány óra van? Negyed három! Az ember kénytelen szabadságot kivenni maguk miatt.

— Sajnos, gázömlés volt Angyalföldön. Eltörött a főcső. Képzelterti...

— Képzeltertem... De énnekem szabadságot kell kivenni! Mi közöm a maguk főcsővéhez? Elvégre a szabadság mégse arra való, hogy az ember a szerelőt várja! Ért engemet!

— Igaza van. De higgye el, uram, nekünk sem népünnepély egy ilyen főcső, már szóval, ha eltörik. Föl kellett törni a betont, leásni, az egész vonalon, a gáz meg csak ömlött... Mi szeretnénk, ha a lakosság elégedett volna a szolgáltatásainkkal, de a téma megbukik a munkaerőhiányon. Ért engemet!

— Értem én, barátom, viszont ha itthon kell gatyáznom, azáltal össznépi viszonylatban szintén csak nő a munkaerőhiány. Lévén hogy magam is egy munkaerő vagyok. És éppen a szolgáltatásban dolgozok, mint írógépszerelő. Na, itt az óra.

— Kösz. De azt ezért ne mondja, hogy az írógép összehasonlítható a gázzal. Mert tegyük föl, maga nem csinálja meg az írógépeket, rendben van, az is okoz egy kicsike kis zavart. De gondolja el, ha mi hagynánk szivárogni a gázt! Az mégis más! Kaphatnék egy kis szappanos vizet?

— Szappanos vizet? Kézmosásra?

— Dehogy! A vizsgálathoz kell. Egy pohár víz, bele csipetnyi szappan. Mosópor is jó.

— Milyen mosópor?

— Teljesen mindegy, ultra, tomisztár, tomipríma... ami van. A habzás a lényeg.

— Hát, tessék. De engedtessek meg nekem, hogy vitázzak magával. Mert ahhoz, hogy ide kiszálljon, ahhoz ugye megrendelőlevél kell. A megrendelőlevélhez pedig írógép. Higgye el, szakikám, ha egyszerre lerobbanna az összes írógép, rögtön bedöglene az egész ország!

— Tudom, ön a bürokráciára céloz. Ismerjük a témát. De a gáz, az mégiscsak más.

— Megengedem, szakikám, hogy más, de abból indultunk ki, hogy énnekem szabadnapot kellett vennem maguk miatt.

— Már elmagyaráztam önnek, objektív akadály esete forgott fenn. Ez mindenütt előfordul.

— Jó, viszont én nem mondhatom a főnökömnek, hogy objektív akadály miatt nem megyek be. Mert így is leszidja a kurva anyámat, a cégnek kötelezettségei vannak, és a százötven szerelői státuszából jelenleg hatvankettő betöltetlen, tekintettel a munkaerőhiányra, ért engemet!

— Naná, hogy értem. Nézze uram, nálunk éppen feleannyi az ember, mint amennyire szükség volna. Mert akinek egy csöpp esze van, az elmegy maszeknak. És hát én is abból élek, hogy fusizok, lakatosmunka, csőszerelés, ami jön.

— Megvan a hiba?

— Azon vagyok, uram, hogy megtaláljam. El se hinné, hány helyen szivároghat!

— Szaglással akarja...?

— Dehogy, kérem. A szaglás csak kisegítő eszköz. A szappanos víz a fő. Rákenem mindenütt, és ahol szivárgás van, ott buborékok jelentkeznek.

— Nem valami modern módszer.

— Modern vagy nem modern, ez a legbiztosabb. Higgye el, a szappanos vízben sose csalódik az ember. Óhó! Itt a bibi. Látja? Látja???

— Látom.

— Akkor most elzárjuk a gázt, tíz perc alatt kész lesznek.

— Helyes.

— ...phü... Jól rászoritották! Ki volt az a barom, aki így meghúzta? Örület!

— Fogalmam sincs, szakikám. Segítsek?

— Kösz, nincs rá szükség. Csak, tudja, vigyázni kell, mert ha kiszakad a cső a falból, akkor cseszhetjük...

— Hát... vigyázzon.

— Naná, hogy vigyázok. Mert ha kiszakad, az egész házban el kell zárjam a gáz, falat kell bontsak, satöbbi. Meg se bírnám csinálni egyedül. Aztán a gáz kinyitásához bizottság kell, amelyik minden lakást végigjár, nehogy valami baj történjen... érti, ugye? Szóval, az több napos téma, peches esetben több hetes.

— Ne ijesztgessen.

— Nyugi. Már elfordult. Minden oké.

— Két gyerekünk van, tudja, és a gyerekszoba ajtaja ide nyílik. Úgyhogy a gázszivárgás nem tréfadolog.

— Nekem mondja? Uram, ez a szakmám! A gáznak nem szabad szivárognia. Avval együtt, hogy persze, az emberek azt hiszik, ömlik a gáz, mikor éppen csak egy leheletnyi szökik a csőből, mert rém bűdös...

— Azt tudom. Abszolúte tudom.

— Szóval, szagról nem lehet megmondani, hogy mennyi gáz folyt ki. Mert egy egész kicsi mennyiség is óriási bűzt csinál. Direkt szagositják a gázt, merkapptánnal, pont azért, hogy észre lehessen venni. És aztán avval telefonálnak, hogy ömlik, mikor alig szivárog. De persze ezt nem azért mondom, mintha... A legcsekélyebb szivárgást is azonnal jelenteni kell! Mert sose lehessen tudni...

— Nálunk, szakikám, dőlt a gáz! Én nem értek hozzája, de járt a gázóra, pedig nem is használtuk a sparheltot. Kattogott.

— Ugyan, ugyan. Ez itt mikroszkópikus rés volt, résecske. Uram, ismerje be, hogy a kattogás erős túlzás.

— Hát... kattant egyet-egyet. Éjszaka hallottuk.

— Óránként egyet. Legfőlőbb.

— Inkább félóránként, szakikám, félóránként.

— Jó, legyen magának igaza. Félóránként. Most már tök mindegy, mert megoldjuk a témát. Újra kócozom a csövet.

— Kóccal szigetelik a gázcsöveket?

— Na ja, maga most megint azzal akar jönni, hogy nem valami modern módszer. Én viszont erre azt felelem, hogy nem kell annyira odáig lenni a modernségért. Mert a kóccal is úgy vagyok, mint a szappanos vízzel. A kócban se csalódtam még.

— Tehát, ez most már jó lesz.

— Naná, hogy jó.

— Szóval, nem fog szivárogni nekünk. Csak azért mondom, mert, mint említettem, pont itt van a gyerekszoba, és az ember, ugye, aggódik. Ért engemet!

— Világos. De nem kell aggódni, szivárgás nuku.

— Helyes.

— Hát, részemről készen vagyok. Itt írja alá.

- Kösz, szakikám. Tessék, ezt tegye el.
- Hálásan köszönöm.
- Nincs mit.
- Viszlát.

*

- Kívánok. Gyorsszolgálat...
- Gyorsszolgálat! Szakikám, maga megörjít engem! Fél négy van, a kurva istenit a gyorsszolgálatnak! Nem elég, hogy újra ki kellett hívjam, mert trehányul végezte a dolgát, most is délután állít be nekem, mikor azt ígérték, nyolc és tíz között, hát, hallja! Csak nehogy ismét valami gázömléssel jöjjön, mert engem rögtön megüt a guta!
- Elnézést kérek, de én csak tizenkettőkor kaptam kézhez a megrendelöt.
- Na, és ezt el is higgyem?
- Mondja, minek hazudnék magának!
- Azt én nem tudom. De a rosseb csapna bele, még egy nap szabadság! Ez már mégiscsak sok!
- Miért nem maradt itthon a felesége?
- Nohisz! Csuda ötletei vannak magának, szakikám. Majd pont az asz-szonyra bízok egy ilyen ügyet! Hogyne, öneki bármit bemesélhet maga, és akkor...
- Nem mesélek én be semmit, senkinek. Kérem a szappanos vizet.
- Már kikészítettem. Kikészítettem a szappanos vizet magának, szakikám! Reggel nyolckor! Azóta itt poshad!
- Nem számít. Fölkeverjük. Ugyanis a szappan kicsit leülepedik az állás-ban.
- Mondja, hogy fordulhatott ez elő? Hiszen esküdött rá, hogy jó lesz!
- Nem tudom, uram. Mindjárt megvizsgáljuk a témát. Magam sem értem.
- Nem érti?
- Hallja, miért olyan agresszív velem, kedves uram? Hát bántottam én magát?
- Beszéljünk a szabadságról! Már két napomba került a gyorsszolgálat! Két napomba.
- Elhiheti, én igyekszek úgy megcsinálni, hogy ne kelljen megint kiszáll-nom, hisz látja, csak engem ugrasztanak, ha baj van! Ne gondolja, hogy nekem olyan nagy boldogság, hogy újra itt lehetek.
- Azt látom. Persze, maguk, fiatalok, mind ilyenek. Azt szoktam mondani, hogy a mai fiatalság csupa *immelámmal*-ból áll. Hehehe!
- Uram, ahogy így elnézem önt, szintén nem veti szét a lelkesedés. Pedig az apám lehetne!
- Na, na! Negyvenhat éves vagyok!
- Én pedig huszonhét.
- Meg is látszik magán! Szakikám, kapjon a fejéhez, mi történt volna, ha ne adj isten, valaki gyufát gyújt itt az előszobában? Mert ugye, maga megcsi-nálta a csövet, tehát joggal hihettük, hogy nem szivárogozik a gáz! És akkor: bumm! Repül az egész ház. És maga még körül se nézett, már a börtönben csücsül. Vagy inkább az akasztófán!
- Hahaha.
- Mi az, hogy: hahaha?
- Semmi. Elképzelttem magamat, amint az akasztófán csücsülök.
- Jó, ne kötözködjék, hát lóg! Szóval, hálával tartozik nekem. Hogy olyan jó orrom van, és észrevettem. Mert a gáz csak szivárogozik, öregem, hiába volt olyan nagy mellénye magának a szappanos vízzel meg a kóccal! És ha itt valami tör-tént volna, akkor azért egyedül maga a felelős, maga, fiatal barátom!
- Ne túlozza el a dolgokat. Igaz, hogy a földgáz a levegővel keveredve robbanáslegyet alkot, de csak akkor, ha legalább öt és fél százalékos a telített-ség! Márpedig itt még egy százalék sincs.

— Trallala!

— Tessék?

— Most megfogtam, magát, szakikám! Legutóbb azt állította, hogy szaglással lehetetlen a kiömlött gáz mennyiségére következtetni! Akkor tehát, honnét tudja?

— Trallala!

— Mi?

— Csak ismétlem a maga kifejezését. Onnét tudom, hogy az eredeti rés, amelyet eltömítettem, túl picike ahhoz, hogy komolyabb mennyiség átszivárogjon rajta.

— Eltömítette? Azt mondja, eltömítette? Na, akkor nem lenne itt ilyen büdös, ha eltömítette volna.

— Igenis, eltömítettem! Nézze meg! Rajta van a szappanos oldat! Képződik buborék? Nem képződik. Tehát: el van tömítve.

— Ööö... de mégis szivárog!

— Szivárog.

— Nem értem.

— Pillanatnyilag én sem. De majd kiderül.

— Talán másutt?

— Talán másutt...

— Istenem... micsoda dolgok! Hhhh... Képzelse, barátom, a régi lakásunk... a régi lakásunkban minden gázzal ment, a fűtés, a bojler, és a feleségem folyton attól rettegett, hogy egyszer fölrobbanunk. Én mondtam neki, ez hülyeség, de addig-addig ismételte, míg elültette bennem a bogarat... És amikor ideköltöztünk, úgy örültünk neki, hogy itt csak a sparheltban van gáz, mert a fűtés központi, a bojler pedig villany. Aztán, látja, ott a régi lakásban soha semmi baj nem volt, nem szivárgott a gáz, és minden szuperált. Itt viszont...

— Ne essen kétségbe, uram, most végleg rendezzük a témát.

— Öszintén remélem, szakikám. Habár a múltkor is ezt mondta... És adtam magának ötven forint borrávalót...

— Minek emlegeti? Tessék, itt van, nekem nem kell! Van az embernek önérzete is, drága uram! Tessék, tegye el!

— Szükségtelen hőbörögni, barátocskám. Nem azért mondtam, hogy itt patogjon, fogja a pénzét, na, ne durcáskodjék! Minek játssza a sértettet, apuskám? Elvégre mindannyian a piacból élünk!

— Az biztos. Hm. Egyelőre sehol se buborékol.

— De akkor hol az istenbe folyik?

— Kedves uram, ez egy öreg ház, plusz leválasztott a lakás, láthatja, nyolc tagból eszkábálták össze a csöveket, nyolc kötés, nyolc szigetelés, bármelyik ereszthet. Szivároghat a gázóra is, habár az ritkán fordul elő. És ki tudja, mi van a falon belül? Lehetséges, hogy odabenn elrepedt a cső! Most essek neki, mint tót az anyjának, bontsam ki végig? Hát akkor tataroztathatja a lakását! Jöhet a gáz a szomszédból is, vagyis négy irányból, jobbról, balról, alulról, fölülről! Nem olyan egyszerű téma ez!

— Szép. De legutóbb azt mondta, hogy...

— Naná, hogy azt mondtam, drága uram, hiszen minek riogassam a kuncsaftot, nem igaz? De maga értelmes embernek látszik, hát, azért soroltam föl az összes lehetőségeket.

— Kösz, szakikám, most aztán jól megnyugtattott!

— Pusztán azért magyaráztam el a témát, hogy lássa, nem az én trehány-ságomról van szó. Az ember igyekszik rendesen dolgozni, aztán a kuncsaftok mégis olyan hangot ütnek meg, mint maga az előbb. Ez persze rosszul esik.

— Hát... ne haragudjon... nem kell azért...

— Semmi baj. Hoppl! Itt a bibi! Látja? Van buborék? Van. Tehát szivárog.

— Hm. De maga legutóbb is végigvizsgálta az összes kötetést, hogy lehet, hogy akkor itt nem szivárgott?

— Azt, kérem, nagyon könnyen lehet, sőt módfelett könnyen. Mert amikor az ember egy kötést lecsavar, akkor az egész csőrendszer kicsit elmozdul, és aztán megesik, hogy míg az egyik hibát kijavítjuk, csinálunk valahol egy másikat. Persze, modern házaknál ez nincs, mert ott hegesztett csöveket tesznek föl, de ilyen régi épületekben, pláne leválasztásoknál, csak úgy összegányolják, látja, itt is nyolc darabból van... És aztán sok lelketlen kontár futkozik a városban, akik csak a pénzre buknak... Ez az eredménye.

— És nem lehetne kicserélni? Úgy értem, az egész csővezetet!

— Lehetni éppen lehetne.

— Esetleg maga meg is csinálná, szakikám? Persze, kedvező feltételekkel, hisz ért engemet?

— Értem önt, de sajnós, nekem nincsen anyagom hozzája. Mi csak gyorsjavításra vagyunk berendezkedve, ugye, ez gyorsszolgálat, amint a neve is mutatja.

— De maga, magánemberként, esetleg...

— Esetleg. Csakhogy, tudja, ez nem egyszerű téma, tudniillik itten azért csinálták nyolc darabból, hogy elférjen, szűk az óra ürege, és ha egy tagból akarjuk, ahhoz falat kell bontani, satöbbi...

— Értem.

— Sajnos, ez az ábra. Legfőljebb, ha sikerülne szerezni méretre hajlított csöveket... De az drága multság. Na. Mindjárt kész is. Csak még leellenőrzöm az egészet, mert ha most bekenem szappanos vízzel, és nincs buborék, akkor ugye kizárt, hogy bárhol szivárogon. Nézze végig, lát buborékok?

— Ööö... nem.

— Naná, hogy nem lát, mert nincs szivárgás. Hát, részemről, készen vagyok. Itt tessék aláírni.

— Kösz, szakikám. Szóval, ez most már biztos nem fog szivárogni?

— Tuti.

— Tessék, ez a magáé.

— Ó, nincs erre szükség, drága uram!

— No, tegye csak el.

— Hálásan köszönöm.

— Viszlát.

*

— Kivánok. Gyors...

— Hagyjuk ezt.

— Már megint?

— Már megint.

— Érthetetlen.

— Hát... nem is tudom, mit mondjak most magának, szakikám. Harmadik nap a szabadságomból...

— Elnézést, de Zuglóban egy főcső...

— Tudom, tudom. Gázömlés. Itt viszont: gázszivárgás.

— Nos... manométert is hoztam.

— Manométert?

— Vagyis nyomásmérőt.

— Ne vicceljen, szakikám, tudom én, hogy mi a manométer, abszolúte tudom. Ilyen folyadékos izé... U-alakú cső, és a folyadék szintje mutatja a nyomást, illetve annak változását.

— Úgy van. Persze, amit maga elmondott, az csak a folyadékos manométerre vonatkozik, mert másfolyékos is van. De én folyadékosat hoztam, amely vízzel működik. Egyébként a manométer azt jelenti szó szerint, hogy *ritka mérték*.

— Ritka mérték?

— Igen. Görögül. Ezt én tanultam a szakmunkásképzőben.

— A mérték rendben van, de miért ritka?

— Uram, mindent én se tudhatok.

— Na... és eddig miért nem hozott manométert?
 — Mert csak városi gázos manométerem volt.
 — ???
 — A maga lakását átállították földgázra. Ott a címke a sparhelton, olvassa csak el. Márpedig a földgázhoz másféle manométer kell, mint a városi gázhoz.
 — És?
 — És nekem nem volt földgázos manométerem. Mert abból még kevés van a gyorsszolgálatnak.
 — Hát persze! Ezért ritka!
 — Nem hinném. De most már kaptam. Íme. A sparhelt csövének a végére kell erősíteni. Na. Bizony, esik a nyoinás, valahol szökik a gáz.
 — Idáig mindig eljutottunk a szappanos vízzel is.
 — Naná, hogy eljutottunk. Mondtam én, a szappanos vízben sose csalódik az ember.
 — Szakikám, kérem, könyörögve kérem, hogy most már oldja meg valahogy véglegesen ezt a dolgot! Meséltem magának, a feleségem retteg a gázrobbanástól, és én is... Csak Eunoctinnal tudunk aludni... És a gyerekek ott vannak, szemben a gázórával! Értse meg, hogy... Nézze, én följajánlok magának egy összeget, arra az esetre, ha...
 — Drága uram, nem ezen múlik. Hisz láthatja, én mindent elkövetek, ami emberileg lehetséges. Még manométert is hoztam!
 — Csak ne dicsekedjék vele.
 — Ön félreért. Ezzel csupán jelezni szerettem volna, hogy én ugyanazt akarom, mint ön! Az érdekünk közös, a szivárgás megszüntetése a cél, és...
 — Nézze, a feleségem súlyos depresszióban szenved. Már kezdett kilábalni a betegségéből, amikor jött ez a cirkusz a gázza! Most ismét visszaesett, a doktornő azt mondta, ha így folytatja, újra szanatóriumba... szóval, be kell feküdnie a... a lipótra, na!
 — Ezzel ön érzelmileg akar zsarolni engemet? Fölösleges, drága uram. Én nekem az a dolgom, hogy megszüntessem a szivárgást. Azért vagyok itt. Nos, a szappanos...
 — A szappanos víz a gázóra alatt. Mint rendesen.
 — Kösz.
 — Gondolja, hogy most megtalálja a...
 — Remélem, őszintén remélem.
 — Szóval, nem biztos!
 — Drága uram, biztos a halál, igaz? Minden egyéb bizonytalan. Sajnos.
 — Igen. De az biztos, hogyha most sem sikerül... akkor én... én ebbe beleőrülök!!!
 — Ne cukkolja föl magát. Az ön idegei sokkal többet érnek, mint ez az egész hóbelevanc.
 — De hát nem érti, hogy a feleségem szünet nélkül sír és őrjöng, a gyerekek éjszaka sikoltoznak álmukban, Sarlós úr panaszt tett a tanácsnál?
 — Ki az a Sarlós úr?
 — Az eltartottunk. Vagyis a lakásadónk. Vagyis...
 — Aha. Szóval, eltartási szerződést kötöttek!
 — Igen. Sajnos. Már tizenhét éve.
 — Tizenhét? Atyavilág! És mennyi idős az öregúr?
 — Kilencvennyolc múlt.
 — Akkor... akkor már nem tart soká.
 — Azt maga csak hiszi, szakikám. Ez a Sarlós olyan erőben van, hogy elél még húsz évet is. Ez a Sarlós, kérem, minden reggel gimnasztikázik, utána úszni megy, este sétálgat a Gellért-hegyen! És időnként bepanaszol a tanácsnál. Hogy rossz a koszt! Pedig harminc deka parizer az neki bakfitty! Barátom, ez a Sarlós annyit eszik, mint egy ló! Aztán följelentett minket, hogy nem takarítunk nála eleget! De képtelenség tisztán tartani a szobáját, mindent a földre dob, az alma-

csutkákat az ágy alá... Most meg, hogy bűdös van a lakásban, azért jelentett föl, hogy mi direkt bűdösítünk neki, így akarjuk eltenni láb alól! Pedig a bűdöset a gáz csinálja... Csinálja meg végre rendesen!!!

— Na, csak ne kiabáljon velem, drága uram! Nem vagyok én a maga cselédje! Hát, dolgozok!

— Bocsnat. Gyöngék az idegeim.

— Azt látom. Mit szólna maga, ha egy olyan emberrel kellene együtt élnie, mint az én Gelbem?

— Szintén eltartási?

— Á! Társbérlet. De a maga Sarlósa, az földre szállt angyal az én Gelbemhez képest.

— Nehezen bírom elhinni.

— Jó. Hát, figyeljen ide. Az én Gelbem lusta kimenni a vécére, konzerves üvegekbe pisál, és az éjjeliszekrény alá teszi! Ehhez mit szól?

— Szakikám, ez semmi. Az én Sarlósom húsz éve egy sötétbarna pongyolában alszik, pizsamája tudniillik nincs, és sose hagyta kimosni, pedig már meszsziire szaglott az izzadságtól! Egyszer, mikor elment hazulról, beledobtuk azt a barna pongyolát a mosógépbe, és kiderült, hogy lényegében fehér-lila mintás!

— Gyerekség! Az én Gelbem szivarozik, napi tíz Csongor, el tudja maga képzelni? És a földre hamuzik! De ő nem panaszkodik a takarításra, lévén hogy társbérlo, tehát nem nekünk kell tisztán tartani a szobáját, viszont muszáj, mert különben elárasztják az egész lakást a poloskák! De nem engedi be a feleséget, hogy őnála idegen ne takarítson! Ezt adja össze, drága uram!

— De nekünk el kell tartanunk, etetni, itatni, mosni rá, elmosogatni a tányérját, ágyba vinni a reggelit, az újságot! És megköveteli, hogy a gyerekek pusztit adjanak az arcára, a zsiros, bibircsókös, borostás pofájára! És aranyere van, szétszórja a véres vattákat az egész lakásban!!! És...

— Na, itt a bibi, látja? A bejövő csónél.

— A bejövő csónél.

— Most miért mondja ezt ilyen pikirten? Igen, a bejövő csónél!!!

— No természetesen. Amely akkor mozdulhatott el, midőn legutóbb kijavította a hibát.

— Pontosan!

— Hahaha!

— Nem értem, uram, mitől lett ilyen jókedve?

— Magam sem értem. Hehehe!

— Hát... hihihi!

— Csavarja csak azt a csövet, drága szakikám... Fogadást ajánlok önnek! Szerintem legközelebb ez a... ez a legalsó kötés fog eresztetni! Na, csapjon a tenyerembe! Egy százast teszek a legalsó kötésre!

— Nem fogadok. Látom, ön kukkolni óhajt engemet.

— Jaj... de kifáradtam... le kell ülnöm picit...

— Figyelje meg, most jó lesz. Nem fog szivárogni sehol. Manométerrel is ellenőrzöm. Nézzen ide! Esik a folyadékszint? Nem esik, egy millimétert sem. Tehát az egész rendszer biztosan zár, sehol sem szökik a gáz. Részemről készen is vagyok.

— Én is...

— Itt tessék aláírni!

— Na. Ezt a százast most odaadom magának. De ha még egyszer találkozunk, akkor visszajár!

— Rendben. Csakhogy erre nem kerülhet sor. Látta a manométert!

— Láttam.

— Köszönöm a türelmét, gyorsszolgálatunk vezetője, valamennyi dolgozója, s a magam nevében. Még egyszer elnézését kérem a történetekért.

— Szóra sem érdemes.

— Viszlát.

— Kívánok. Gyorsszolgálat. Lógok magának egy százassal. Hát, tessék.

— Örülök, hogy látom, szakikám. Hogy van mindig?

— Ne is kérdezze, uram. Gázömlés a nyolcadik kerületben...

— Hopp! A főcső!

— Úgy van.

— Már megint az a fránya főcső!

— Tudom, önnek ez újabb szabadnapjába került, tekintettel arra, hogy már negyed öt van, de...

— Á, szakikám, semmi hézag. Betegállományban vagyok.

— Hát, ennek őszintén örülök! Illetve... izé...

— Ráérek! Bármikor szívesen látom! A feleségem bevitték a lipótra! A Sarlósom nyaralni ment! A gyerekek a nagymamánál! Úgyhogy minden időmet a gáznak szentelhetem!

— Bizony, ez szivárog, az isten verje meg!

— Szivárog. Szivárog-gat... Szivárogsál...

— Nézze, én nem tegnap óta vagyok a szakmában, de ezt most már kezdem nem érteni...

— Én viszont kezdem érteni! Tudja, szakikám, kicsit átböngésztem a szakirodalmat.

— Hacsak maga a gázóra nem ereszt!?

— A földgáz a talaj mélyebb rétegeiben előforduló szerves vegyületek elbomlásánál keletkező gázelegy.

— Hoztam magammal egy új órát, hátha az óra eresztett. Ez majd nem fog kattogni magának, mivel hangtalan. Cseh gyártmány, abszolút néma.

— Főleg metánból áll, de tartalmazza annak homológjait is, úgymint etánt, propánt, butánt. A földgáz gyakran kíséri a kőolajat, s fontos szerepe van a kőolajkutak nyomásának biztosításában. Viszonylagos olcsósága miatt jelentősége fűtőgázként az elmúlt időszakban megnőtt.

— Na, az órát kicseréltem. Látom, idekésztette a szappanos vizet, én viszont elhoztam ám a manométert!

— Fontos kiindulóanyag a vegyipar számára is, acetilént, szintézisgázt, etilént, propilént, butilént gyártanak belőle, valamint további eljárással műanyagokat, műkaucsukot. Egyébként a korom is földgázból készül.

— Brávó! Maga aztán alaposan utánanézett a témának!

— Mi az hogy! A földgáz, mely tulajdonképpen földgáz és ún. városi gáz keveréke, bizonyos mennyiségű szénmonoxidot is tartalmaz, emiatt mérgező. Mert ugye, a szénmonoxid, CO, szintelen, szagtalan, nehezen cseppfolyósítható, vízben kevésbé oldódó gáz, mely a szervezetbe behatolva a vér hemoglobinjával egyesül, így a vér oxigénszállító képessége megszűnik, a belső légzés megbénul, s bekövetkezik a fulladásos halál!

— Épp ezért a lakosság köteles haladéktalanul értesíteni a gyorsszolgálatot, ha szivárgást észlel.

— Summa-summárum, a szóban forgó gáz kémiai felhasználásra, fűtésre, világításra, gyilkosságra avagy öngyilkosságra kitűnően alkalmas. A világ évi gáztermelése uszkve négy és félszáz milliárd köbméter, Magyarországe — ugyan-csak uszkve — négyszáz millió. Jelentősebb lelőhelyeink: Babócsa, Tótkomlós...

— Drága uram, rosszul van?

— Én? Dehogysis! Remekül érzem magam! Végre tisztán látom a dolgokat. A gázszámla két tényezőből tevődik össze. Úgymint készenléti díjból, mely havonta három forint, és fogyasztási díjból, mely köbméterenként egy forint kilencvenhét fillér.

— Nem kellene esetleg orvost hívni?

— Miért, szakikám, talán beteg?

— Én nem, de...

— De a számlafizetők rendelkezésére áll a gyorsszolgálat, mely a gázszivárgást azonnal és ingyenesen megszünteti. Tehát csak a borraalót kell kifizetni,

— Na, ez azért mégiscsak túlzás! Követeltem én öntől valaha is a jattot? Mindig magától adta! Igaz vagy nem igaz?!

— Látom, a munkát elvégezte, buborék nincs, a manométer szintje nem csökken, tehát minden rendben van, tessék, ez a magáé, örültem a szerencsének, remélem, hamarosan ismét találkozunk, nézzen be, ha erre jár, én mindig itthon vagyok, szívesen látom, viszontlátásra, viszontlátásra, viszontlátásra...

*

— Kívánok. A gyorsszolgálatától... Hát, nem ismer meg?

— Dehogynem. Mi újság, szakikám? Hogy van?

— Kösz, jól.

— Na. És mit óhajt?

— Én? Semmit a világon. Csak... csak úgy benéztem. Éppenséggel erre jártam. Ön mondta, hogy nézzek be...

— Én mondtam. Bizony. Hogy van az ön Gelbje?

— Soha rosszabbul. Följelentett magánlaksértésért. Mert az előszobában tíz centivel arrébb toltam a szekrényét. És az ön Sarlósa?

— Úgy hiszem, a legjobb egészségnek örvend. Bár pontosan nem tudom, rég nem láttam.

— Hogyhogy?

— Hát, itt ülök a gázóránál, háttal az előszobának, nincs időm azt figyelni, mit csinál az ön Sarlósom. Hisz ért engemet!

— Persze, hogy értem. Értem én...! De... tulajdonképpen mit csinál itt?

— Tűnődöm.

— Aha. És... és a szivárgás? Úgy értem, megszűnt a szivárgás? Már napok óta nem telefonált a központba, gondoltam...

— Nem telefonáltam.

— Szóval... ezek szerint nem szivárogoz?

— De. Szivárogo. Hogyne szivárogná!

— Uram, akkor miért nem telefonált?

— Ööö... nem voltam telefonközelben. Mondom, hogy itt ülök azóta.

— Mióta?

— Azóta, hogy maga utoljára kinn járt nálam.

— Itt ül? Itt ül a gázszagban? Elment az esze? Ember, az ég szerelmére, mit csinál itt?

— Mondtam már, tűnődöm.

— Na, jó, de... Legalább menjen egy kicsit odébb, így nem tudok hozzáférni a gázórához!

— Szakikám, minek akar maga hozzáférni a gázórához?

— Minek, minek, hát, hogy megcsináljam! Elállítom a szivárgást!

— Fölösleges.

— Tessék.

— Mondom: fölösleges.

— Én... én ezt nem értem!

— Naná, hogy nem érti. Ahhoz még túl fiatal.

— Keljen föl innét, de rögtön!

— Nade kérem! Ne lökdössön! Vigye a mancsát, különben én is följelentem magánlaksértésért!

— Hát... megáll az eszem. Ember, meggárgyult maga? Ébresztő! Szivárogo a gáz!!!

— Szivárogo. Mit kiabál? Tudom én azt, hogy szivárogo. Azért ülök itt.

— Mi???

— Persze, ezt maga nem érti. Maga egy földhözragadt lélek.

— Én...

— Bizony, maga, De én rájöttem a dolgok lényegére.

— Na, kíváncsi vagyok. Tessék, mondja el, hogy mire jött rá.
— Ugye, az alkohol öl, butít és nyomorba dönt. Ha az ember mértéktele-
nül fogyasztja. Vagy vegyük a kigyómérget... A kobrakigyó harapása halálos.
De gyógyszert készítenek belőle! Ért engemet?

— Hát... konkrétan nem.

— Persze, hogy nem. Maga még túl fiatal.

— Ebből elég! Mondja meg, hogy mi a francot csinál itt?

— Hátrább az agarakkal, barátocskám! Tisztelje a koromat.

— Tisztelen. Nos, mit csinál itt?

— Szoktatom magamat a gázhoz.

— ???

— Rájöttem, hogy nincs más megoldás. Ugye, a gáz, az szivárog. Ha az
egyik kötést megcsináljuk, elromlik a másik, satöbbi... Kár kapálódzni, mindig
szivárgott, mindig szivárog, mindig szivárogni fog. Nade kérem alázattal, értsük
meg végre, hogy egy kis gáz nem a világ, gázszagban is lehet élni, az ember
nagyon szívós ám, bizony, állítólag a macska a legszívósabb állat a világon, mert
az mindig a talpára esik, hát, fiatal barátom, az ember még a macskánál is macs-
kább, ezt én mondom magának, és azért ülök itt! És magának is azt tanácsolom,
hogy fogja azt a sámlit, és telepedjen szépen mellém!

— Eresszen el! Eresszen el!!!

— Na, üljön csak le... Persze, az elején fulladozik az ember egy kicsit,
egy kicsikét, egy irinyó-pirinyót, de aztán már föl se veszi, és megy, mint a ka-
rikacsapás, hisz ért engemet, ugye, ért engemet, ért engemet, ért engemet.....

Vetkőzőszám

Ha egy teljesen középszerű ember portréját meg lehetne rajzolni – vagyis, ha annak ellenére, hogy középszerűségéből eredendően, semmiféle jó vagy rossz vonások nem fedezhetők föl arcán meg a lelkében, tehát semmi olyasmi, ami elrajzolásra érdemes volna: – akkor őt kellene megmutatni mégis. S az életéből külön fejezetet érdemelne viszonya a postához. Postán az ő esetében csakis a levélküldeményeket szabad értenünk; a viszony pedig azt a nem mindennapi izgalmat jelentené, amilyen reszkető és sürgető aggodalommal lesi az időszak közeledését, amikor a kézbesítő érkezni szokott. Amikor föltehető, hogy elkezdi, a kapualjban, a ház lakói részére érkezett levelek rendezését, s más-más rekeszbe csúsztatja őket, aszerint, hogy kinek címezték.

Középszerűségről esett szó, pedig el kellett volna kerülnünk e kitélt. Hiszen akinek ilyen viszonya tud éleződni valamivel – bármi jelentéktelenséggel a világon –, az talán mégiscsak fölemlegetésre méltó személység.

Hajnalba ébred évek óta. Ilyenkor nem kel föl, sőt, elég sokáig marad még ágyban. És mihelyt a tudata az álom kevergő bizonytalanságából magára dőbben, értelme tisztuló erejével azonnal az idő múlását kezdi figyelni. Úgy, fekve, hanyatt, betakarózva. Nem kell fölnyitnia a szemét, nem kell a kinti világosodás jeleit lesnie a mennyezeten: – az utcai mélyből feltörtető autózajok növekvő erejéből, a villamosjáratok csikordulásainak sűrűsödési üteméből s a sarki kanyarban sebességet váltó buszok egyre kapkodóbb ritmusából pontosan meg tudja már állapítani, hogy hány óra van. Nem mozdul, nem kotorászik a karórája után, nem ellenőrzi föltevéseit: szigorú és következetes ő önmagához, edzi magát, évek óta gyakorolja, egyre finomabban érzékeli az idő múlását, nem kell ahhoz semmiféle időmérő segéd-eszköz.

Pályafutásának erre a szakaszára mintha egyetlen kapcsolata az élethez ez maradt volna: – a levélvárás.

Jóelőre tisztázni illik, hogy egyáltalán nem olyan ember, aki elzárkózott a külvilágtól: semmi nyomos ok nem késztette arra, hogy hátat fordítson az utcának, nem gyűlöl ő senkit, s nem veti meg azt, ami jó. Valamiképp azonban mégis úgy alakult minden, hogy ez lett a legfőbb izgalom: pontosan ráérezni arra, mikor jött el az ideje annak, hogy kikelhet az ágyból – hogy ha ettől kezdve tisztán csinálja ugyanazt minden nap, akkor a borotválkozás, fogmosás, mosdás, némi gimnasztika, hajápolás és egyéb apróságok elvégzése után éppen jókor indulhat meg az előszobaajtó felé.

Ó, azért nem ilyen egyszerű a dolog: – a hetek, a hónapok, az évek során egyre csiszolódik minden mozdulat értelmes határa: valamilyen precíziós, mérnöki műszerrel talán mérhető is volna, hogy egy bizonyos föltétlenül fontos cselekvéshez, ilyenkor, mekkora helyváltoztatás szükséges, s mi-

lyen mély lélegzetvétel igényeltetik a következő lendületvételhez okvetlenül, a bekövetkező eredmény veszélyeztetése nélkül. Se több, se kevesebb.

Igen, egyre tisztulóbb pontossággal lehet úgy végezni a dolgokat, hogy azok után éppen akkor érkezzék le a földszintre a levéelosztó-szekrényhez, amikor a kézbesítő már elment.

Akit ugyanis ennyire várt eddig.

A nagy várakozások áthatolhatatlan és már-már anyaginak érezhető tömege így bontható föl apróbb kényszer-időkre, melyek megszokhatók. Tehát kibírhatók. „Gyorsabban múlik az idő” — így mondják, akik okosoknak hiszik magukat.

És aztán azok a szertartássá idegződött mozdulatok, az előszobából ki a folyosóra, majd le a lépcsőn! A jobb térdében fájnak az ízületei; ballal lép tehát először, így kezdi minden délelőtt, ezáltal kanyarodónként eggyel kevesebb lépcső jut a nyilláló jobb lábnak... No meg a kulcs előkészítése! Szépen, komótosan ki a zárból, majd marokba szorítani, nem csörgetni, nem, némi csörgetés csak három emeletnyi mélységbe ereszkedés után kezdődhet, az se vadul, csak természetes velejárója a műveletnek, hisz a földszintre érkezés idejére ki kell választania a csomóból azt a kicsike kövérkéset, mely majd a levélszekrény zárjába illik... Persze mindez azért szükséges, hogy egy kis rátartás keletkezzék, egy kis időnyújtás még: csupán a biztonság kedvéért, s véletlenül se eshessen meg, hogy a levelek érkezése előtt érjen a célba.

Az borzasztó lenne, hiszen a harmadik-negyedik lépcsőkanyarodóban lefelé már amúgyis veritékezni kezd a homloka, s a feszült pillanatokban, ahogyan ereszkedik a vízszintirányba, ezek a veritékcsöppek egyre híznak, a remegéstől, hogy van-e ott valami. Az utolsó kanyarodóba befordulva, féloldalasan a falnak húzódva már látható a lakók rekesz-sora: — az ajtókon, a kulcshelyek alatt, forint méretű lyukak készültek, s ha a postás bedobott valamit, akkor onnan messziről is fölrémlik, hogy szépen élére ejtve, nyugszik-e valami a részére.

Jaj, de hányszor nem! Milyen sokszor semmi! Semmi, de semmi. Egyre gyakrabban, egyre több napon át egymásután a semmi.

S az út ilyenkor visszafelé!... Papucsosan, ballal kezdve fölfelé is, megindulni vissza. Nézni a lépcsők sivár egyformaságát, nézni jobbfelé a korlát rozsdásodó közönyét, nézni fölfelé is, hogy hullott-e tegnap óta újabb mészfolt vagy vakolatdarabka, és nézni, persze, lépésenként balra is, a falat, a mindegy-milyen falat, mely évek óta sárga és piszkos, természetesen, hogyne volna az, ha az ablakon se igen látni ki. Lefelé igyekezvén is *tudta* az ablakot, minden kanyarodóban egy ugyanolyan piszkos ablakot, de akkor éppen csak érzékelte, szinte „kipipálta” magában gépiesen, ahogyan az egyiket is elhagyta, majd a másikat is... — de ugyanez az ablak most, így, visszafelé, mivel hogy nem érkezett a postával semmi... most már nemcsak tudja, hogy van ott egy ablak, hanem az ideje is megengedi, hogy kíváncsi legyen.

Igen, olykor valóban előfordul, hogy látható is, amiért lefelé osonva éppen csak oldalra pislantott; most azonban már várja is, hogy feltűnjön. Mert ha postája nem jött, legalább itt állhasson meg néhány titkos pillanatra!

Hogy szemben, az udvar másik szárnyán, kilép-e a hölgy az erkélyre? Véletlenül éppen most, talán azért, hogy a virágait kihelyezze a napra, vagy

hogy a szemetet dobja ki, netán azért csupán, hogy frissebb levegőt bocsásson a szobájába. Pongyolában, szorosra egyáltalán nem húzott övvel a derekán – se a pizsama szára nem látszik ki, se hálóing fodra nem buggyan elő; – soha nem derül ki, van-e tulajdonképpen a sebtiben magára kapott lengeség alatt valami más ruhadarab is talán?

Érdekes; mitől olyan izgalmas játék azon idegeskedni, bárha egyszer úgy fog libbenni az a selyempuha semmiség a combján, és hátha megnyílik véletlenül annyira, hogy kiderüljön a titok? Mit látna ő akkor a piszkos ablaküvegen át, ilyen messziről, ugyan mit? Miért nem nézte meg addig, amire olyan nagyon kíváncsi, amíg vígan és könnyen megnézhetette volna?! ... Évekig, bármikor, bármelyik este megtehetette volna! S láthatott volna sokkal többet is belőle! Nem titokban, nem a koszos ablakból leskelődve – nem így, egy a posta negatív gesztusa által közvetített újabb külvilági csatavesztés tudomásulvétele után –, hanem szabadon és vidáman elterpeszkedve a Rózsa bár pultjánál, később a Centrum mulató foteljéből, amint zongoraszólóra kezdi lehántani a válláról azt a selyempuha valamit, s a dob ki-kihagyó ütemére a csípője elővillan, s közben még a papucsát is elveszíti! Miért nem ment el megnézni akkor, egyszer sem, amikor évekig volt műsoron a mulatókban az ilyen vetkőzés? Miért ez a titkos játék, ez az okatlan gyerekesség; miért, hogy ez az érdekesebb most, amikor amúgyis teljesen reménytelen minden, hisz annak a pongyolának a két szára úgyse fog szétlibbenni véletlenül soha, de még a koppanó sarkú topogók se röpülnek le a lábáról, a kecsesen nyújtózó lábairól, drága istenem?!

Legföljebb köszönés, az történik néha; s ha a hölgy észreveszi, vissza is biccent, mosolyog, természetesen, ahogyan régi szomszédok köszöntik egymást. Igen, hiszen az utcán is megtörténik néha: szembetalálkoznak, üdvözlölni kell akkor is, s az üdvözlét elfogadják mindig. Még ha netán a kapualjban ütköznének össze, akkor is így történne.

Azaz, egyszer meg is történt. A kapualjban. Nem is olyan rég – ahogy a vetkőzőszámok az éjszakai mulatókból elfogytak, azután történt ez. Virágot kellett volna vennie; üres kézzel igazán nem illendő egy meghívásra reagálni – de virág nem volt a közelben sehol. A konyak nem jutott eszébe.

És csak az utcai kabát került le – a pongyolát nem látta sehol, hiába forgolódott; a selyempuha pongyola meg a kopogós papucs alighanem csak reggelenként szolgál már, amikor az erkélyre kíváncsoznak a virágok.

Különben elég közönséges odabent minden, nem nagyon, csak amennyire illik; így talán az *egész is* inkább csak túlról, ideátról kelt hatást.

Terített tálaló, kerek lámpafény, kávé vagy tea, kiskanál, kockacukor. És mosoly.

Nem kihívó mosoly, dehogy. És tüstént lefagy, mert azonnal megérzi, hogy észrevették rajta – *azt*. Tudomásul kell vennie, úgy a leghelyesebb. Semmi értelme annak, hogy áltassa magát. Észrevették. Rögtön. A belépést követő legelső pillanatban. A kerek lámpafény alatt, az asztalnál. Hogy az egyik keze csonka. Majdnem csuklóból. S a két megmaradt, merev ujja.

De azért a mosoly megint és mégis:

— Nem tudta?

Most erre hogyan kellene válaszolnia? Honnan tudhatta volna?! De ha például azt feleli, hogy nem, akkor azt is bevallja vele, hogy soha, egyszer se ment el miatta a Rózsa bárba, nem vette magának a fáradságot, hogy meg-

nézze a számot, amelyről pedig az egész város beszélt; – hát ennyire se volt kíváncsi rá? ...

Nem, az lehetetlen! Pont ez az ember ne lett volna kíváncsi? Olyan-nal ő még nem találkozott.

Ezért az a bizonyos mosoly megint a szeme alatt, sőt, egyre mélyebben, már-már önelégült magabiztosságot sugárzón: – hát persze, hogy nem tudta; íme, ő se vette észre rajta – *akkor* nem! – azért vág most olyan meglepett arcot... De tánc közben, az ő tánc közben, egy olyan tánc közben senki se figyelhet másra, csakis a táncára, *arra* a táncra – hiszen azért az egész, azért csinálja, hogy *ne* a nyomorúságára figyeljenek: ezek azok a kivételes és kevéske percek, amikor biztos lehet, hogy nem azon az átkon legettetik a szemüket. A zenére a karja hullámozásával kísérte magát, igen, kísérnie kellett, csak sikerüljön a sálát úgy fognia, a ruháját, azt a selyempuhát úgy gombolnia, s a fortisszimóra a csipkét úgy röptenie a zenészek közé, olyan dallamosan nyúlnia a hangszerért, hogy éppen a meztelenségével leplezze azt a hibát, melyet másképp nem takarhat el, nem, azt nem szabad fölfedez-nie senkinek, különben mit ér az egész meztelenség! Sikerülnie kell, még-pedig olyan izgatóan, ahogyan a rutinos rafinéria kiszámította... vigyázz, ne add át magát az ösztöneidnek, ne lódulj neki, ne hagyj, hogy elragadjon a zene; ne gyúl ki, hanem csak *játszd* a tüzet! Hidegen, persze; és vigyázz a kezedre, az összhangra; – az összhang eltakarja a hibát! – vigyázz hát, csak ahogyan megtanultad: emlékezz a kinokra, amíg gyakoroltad... akkor sikerülni fog, meglátod: *azt* nem fogja észrevenni senki...

Hát persze, hogy ez se vette észre azt a csonkaságot! – ettől a felisme-réstől szélesülhet most oly kellemesen a mosoly a dísztelen arcon. Még egy kis ideig. Az önigazolás. Az elégtétel.

– Nem... bocsánat... én nem tudtam.

S hogy még jobban mentse magát – mert azt hiheti, olyan ember ő, hogy még jobban menti magát azzal, ha folytatja, még hozzá így:

— Én... kérem, én nem voltam ott egyszer se... bocsánat...

Így világos. Mert itt viszont az a mostani az első alkalom, ugyebár.

Az a lefagyott mosoly tehát...

A kitöltött kávé azonban meg kell már ízlelni. És mondani, mondani, mondani valamit, gyorsan belekezdeni, hogy a fagy fölengedjen. Hátha... Ha gyorsan, azonnal el tud kezdeni valamit.

Bármit. Azt az asszonyt talán, azt meséli el, az megy legkönnyebben, a legjobb, ha abba a történetbe fog bele hirtelen... mert beszélnie kell, hosszan, kicsit hosszabban is, mint ennek az immár mosolytalan hölgynek illenék; de hiszen eléggé elszokott ő a beszélgetésektől, éppenséggel elvét-heti a mércét, tán csak nem lesz baj belőle... olyan ritkán látni már mo-solyt; – hát akkor csak gyorsan, gyerünk, gyerünk már!

Elkezdeni.

Az asszonyról, aki nem volt anyja, bár lehetett volna, olyan volt, töb-ben úgy is hitték. Amíg egyszer elment. Nem volt senkije, de sokan szeret-ték. Mindig sokan szerették, de az teljesen bizonytalan, hogy ő szeretett-e valaha valakit. Csakis a szakmáját. A mesterségét. – A mesterségét? – A mű-vészetét!

De hát mi volt ez a művészet?

A kalapeladás.

Női kalapok eladása. Szép női kalapoké. Művészi női kalapoké. A diszk-rét, de csillogó, Váci utcai üzletből.

Éppen hogy kiserdült a gyermekkorából, amikor az apja, ahelyett, hogy kiházásította volna, ezt az üzletet vette neki. Még az első világháború idején, amikor az asszonyok óriási karimájú kalapok alatt, napernyővel billegtek a Váci utcában.

Szóval, azt a kislányt hamarosan megszerették – ki tudná pontosan megfogalmazni, miért? Nem volt jó kereskedő, hiszen annyira örült annak, ha széppé tett valakit egy új kreációjával, hogy akár ingyen is a művésznő fején felejtette volna; – pénzt sohasem gyűjtött össze eleget, de a lelkét adta azért, hogy a dáma az ő kalapjában vonuljon el a Szent István-napi királydíj előtt a versenypálya diszpáholya alatt; – korán reggel nyitotta üzletét, ebédelni soha nem járt haza, hanem a függöny mögött kapott be valamit, langyos teával, pirított kenyérrel, s a rendőrt mosollyal vesztegette meg, hogy ne vegye észre, ha a hátsó, titkos ajtón még zárásidő után is beengedi az előkelőbb vevőket, de miután ezek is elfogytak, ő még továbbra is bent maradt, beült a műhelybe a túlórázó masamódlányok közé: varrni ugyan nem varrt már, de fércet húzni segített nekik, minek folytán nemcsak az úri vevőközönséggel, hanem ezekkel az éjjel-nappal öltögető páriákkal is eltéphetetlenné kötődött a barátsága, legtöbbjük kamaszlányként került hozzá tanoncnak, nála szabadult segéddé, onnan ment férjhez, majd a meggyorsult évek után odahozta tanulónak a maga lányát is. Kissé népes, de azért egy-család volt ez így. Csak egyetlenegy dolgot nem tűrt el a lányoktól: hogy kalap nélkül lépjenek ki az utcára. A kalap, bármily hőségben is, kötelező volt.

– Abból éltek; tessék viselni!

Évente négyszer járt külföldön, kétszer Bécsben, kétszer Párizsban – új modellekért. A világvárosokból semmit sem ismert, csak a világcégeket. A divatot diktáló nagy szalonokat. Egy-egy lány minden útjára elkísérte: a varázslatos bemutatókon ő tárgyalt-csevegett a kincses forgatagban, míg a Váci utcából velejött kislány szorgalmasan rajzolt mögötte, s délutánként sorban adogatták föl a postán, hazafelé, az ellesett ötleteket, a fantázia újvonalú káprázatait, hogy otthon, a műhelyben, hajtott ütemben készüljenek az új modellek, a szezonális bemutatók leendő csodái!... Jaj, aztán a megérkezések izgalma! Micsoda kigyúlt kedvvel gyülekeztek a fogadására az üzletből meg a műhelyből mind! A vasúti pályaudvaron, vagy az autóbusz végállomáson. Mert ahogyan majd leszáll, azt látni kell: – végszám a dereka köré csavartan vagy ráncokba rakva az alig megfizethető külföldi anyag, a kalapján is mindenféle szalag, dísz, tollak, tük, gyöngyök, mintha egy tarka népi együttesből pattant volna elő, pedig azoknak a tüknek, tollaknak, gyöngyöknek mindenegyes darabja külön-külön is csudálatos érték, meg a négy-öt-nyolcféle kelméből viselt sál, kendő vagy stóla: egy tucat modell alapanyagához is elegendő lesz; jaj, miféle maskarának öltözött a nagysága, csak hogy a vámtiszt a vizsgálatkor semmit se kifogásolhasson!...

Akkor is Párizsban volt éppen, azokban a hideglelős napokban, amikor Európában mindenütt, mint valami hirtelen tudathasadás, úgy döbbsz az elmék partján a fölismerés, amit megérteni azonban mégse mert egyszerűben senki, hogy ez háború, igen, háború megint, vagy nem, lehetetlen, még egyszer és újra képtelenség, nem, nem, ez nem világháború ugyanúgy, nem, de akkor mi? Mi van?! Mi történt?! Mi ez?! És mi lesz?! Nagysága, mondjon valamit, istenem, mi van odakint?!

Ő csak állt az el nem vámolt tarka modellkermékbe bugyoláltan, a nemzetközi expresszvonat lépcsőjén, nyújtotta a napernyőjét, és felhőtlen tisztsággal mosolygott. Az égő szemű, rémülten hadonászó, egymás szavába vágó kétségbeesetteknek a mosolyát hozta. A derűt. Nem értette a szorongó kiáltozások értelmét, csak mosolygott.

– Nagysága, mondjon valamit!... Meg tetszett jönni?... Semmi baj?... De mi van odakint?! Mi lesz velünk?!

Mosoly. Ártatlan derű. Tájékozatlan tisztség. Ő nem szerzett tudomást a világból egyébről soha, csak arról, ami érdekelte.

Vagyis, az új kalapokról.

Ami körülötte, *odakint* történt, abból nem vett észre semmit. Itthon, a libabőröz és émelegző bizonytalanságban, gyomoridegeket rángató szorongással tépkedte egymás karját mindenki — ő meg fölnyitotta a napernyőjét, s miközben a hordár a csomagjait emelte, jóízűen belefújt a kormos szagú levegőbe, csaknem füttyentésre sikerült:

– Odakint? – nevetett. – Drap színű sapka a nőkön, és lila szalag lesz a divat!

... Drap színű sapkák és lila szalagok... – milyen színűvé, milyen szintelenné vált aztán a mosoly is hamarosan! Nem állapítható meg, hogy akkor-e, vagy mikor döbbsent rá a szintelenségre – vagy mit csinált, hogyan csinálta, kitalált-e olyan táncot, hogy ne kelljen észrevenni, ami sérült, ami csonka, ami nyomorult... ami odakint *van?* – Amikor utoljára jött ki zárás után az üzletéből, amikor húsz év után még egyszer elengedte a kilincset: mosoly nélkül lehajolt, és csókkal illette azt a sárgaréz fogantyút, alázatos csókkal, s már egyáltalán nem fiatalon.

... Még, még, még egy kevéskét hadd meséljen róla, ha már idetévedt, s ahol akarátán kívül lefagyasztott egy mosolyt – hiszen ahogyan szó esett róla, majdnem az anyjának hitték, pedig nem volt az, csak éppen mindent tudott róla mindig; alighanem ilyesmi is előfordulhat a világon.

Nyolcvan évet élt, de a vége felé – elég régóta – idegenben. Kalapüzletet többé nem nyitott, csak a lakásán tartott fenn egy szobát a divatszalon részére, és a félrenyíló személyzeti helyiség rendeződött be műhelynek, két varrógéppel, egy villanyvasalóval, egy gőzölővel, és szerencsésebb időszakokban két varrólánnyal. Vevői nem az ismeretlenségből toppantak elő, nem az utcáról léptek a nyílt árusítású üzletbe, hanem címanyagból szerveződött a kör, diplomata-feleségek és contessák adták egymásnak az exkluzív, de meghitt hely címét. Az új otthon nyelvét soha nem tanulta meg, összevissza keverte a régivel, de olyan tündéri gátlástalansággal hadart, ha dicsérni akarta, ami tetszett neki, hogy elragadtatása átszállt, lábba hozott, meggyőzött mindenkit: átszellemült arccal hallgatták, szinte áhitattal, s ragyogó izlésének nem próbáltak ellenállni, tisztelettel megadták magukat és boldogok voltak, ha rábizhatták a döntést.

Utolsó délután még kiült megszokott kávéháza teraszára. Korán esteledett, s a lámpák már kigyúltak, amikor két, idegen nyelven beszélő idősebb dámával ismerkedett össze: megbabonázta őket, fölkinálta a szalonját, s végül egy-egy tünemény-kreációt sikerült is rábeszélne mind a kettőre... Mi-lyen boldog volt, hogyan hajtogatta este fáradtan önmagának újra és újra előről, és micsoda dicsőséggel telefonálta át még a házfelügyelőnek is a harsogó győzelmet:

– Megfőztem a két amerikai banyát!

Éz a házfelügyelő talált rá reggel, s már nem tudta kimozdítani az ágyából. Úgy történt tehát ez az utolsó este is, ahogy az egész élete: — kálapot igazított a nők fejére mindig, s végső perceiben megadatott neki a kegyelem, hogy akkor is, még egyszer ugyanazt tegye. Talán ezt se vette észre a világból...

– Miért mondta ezt el nekem? – kérdezett rá a hölgy, nem a selyempuha pongyolában, dehogy; csak amúgy rendesen, ahogyan az utcáról betértek, és közben a vendég csészéjéből nem fogyott a kávé.

Az ilyen váratlan támadásra tulajdonképpen nem is lehetne válaszolni; dadogni legföljebb, vagy zavartan belekapni valamibe.

– Amikor olyan kerek... – krákgotta hát közben, meglepetésében nem futotta jobbra.

– De miért épp nekem?... Éppen most?!

– Hiszen olyan szép, kerek; nem?...

... Így. Tehát ez is csak így. Nem sikerül semmi. A levélszekrényben is egyre ritkábban lelhető valamiféle üzenet a külvilágból, s a hölgy se fog többé átmosolyogni az erkélyről virágöntözés közben, míg ő lefelé ereszkedik az emeletről a postarekeszekhez. Köszönni ugyan fog, vagy elvárja a köszönését, természetesen, az utcán vagy ha szembekerülnek véletlenül a kapualjban; – köszönni igen, de mosolyogni többé soha. El fog fordulni, és nem invitálja kávéra.

Bezárkózni?

Mi az, hogy bezárkózni?! – Mindig is *bent* kellene tartózkodnia.

Csakhogyan annak súlyos az ára. Eljutni odáig! Rájönni arra, hogy: – *hogyan?*

Már tudja?

Áll a fürdőszoba tükre előtt; nem borotválkozik, nem csinál semmit, csak a legnehezebbet. Nézi magát.

Mindenki szerette. Ő is mindenkit.

A hölgyet is, mert senki se látta – csak a meztelenségét, a mindenét, igen, csak azt az egyetlent nem, amit titkolt. — Ez a boldogság? – Csupán ő próbálta meglesni, amikor nem meztelen. Hisz minden nap átlesett hozzá a piszkos ablakból.

Az anyjának hitt asszony is szeretett mindenkit – mindenki fejére valami szépet álmodott volna, ami az arcához, a hajához, (a mosolyához) a legjobban illett. Tudta, hogy ez a dolga. Vagy nem tudta, de tette. A boldogság diktálta. – Ez a boldogság természete?...

Itt a tükör tehát. El kell kezdeni magunkkal valamit. Módszeresen. A legfőbb ideje.

Nem alakoskodni: *nem* megjátszani a kiábrándultat, *nem* tetetni az utálatosat – csak visszaváltozni. Jobb, ha most, még idejében fordulnak el azok, akik szerették – nem szabad megvárni, amíg csalódnak és kiábrándulnak. Hanem *azt* lássák, amilyen, és csakis *azért* hagyják ott. Ma még visszaköszön a hölgy, a selyempuha pongyolát összefogva valamelyest a derekán – de jobb megelőzni a percet, amikor majd el is fordulna már.

Csúffá válni, valódi csúffá: meztelenre vetkőzni, hogy ne látsszék. Hogy csak a meztelenségét lássák inkább, ne a valóját – azt a hibás, megcsonkult valót, azt ne.

Dürer metszet

*Komor a Gazda. S óvatos;
nyulait láncon csörgeti.
Méhész; akácokon nyüzsgőnek
méhei, s estefelé zsákjába*

*fürtként pottyannak bele.
Megörzi hízóját
a hízaló halál,
jó vágást remélve.*

*Ej, nem bakó és gazda sem:
csupa csont elégtelenség,
kámzsás Imaginárius bujkál
s bujálkodik közöttünk.*

*A szádon át sóhajtozik ki,
hozzád simul, a bőröd,
mintha magad ölelnéd,
rádtapad.*

*Benned teszi, amit
érted tehet vagy ellened;
szolgaként érted,
úrként ellened.*

*Tökélyed volna az,
amit derékban elszeg?
Fordítva van:
tökéletes halálad*

*elherdált részeid egészé
összerántja. E pusztítót az
pusztítja, hogy pusztítása
elpusztíthatatlan.*

*Ezért a nagy sietség? Miért
temetkezik a szemhéjad alá,
ha egyszer úr? Az volna,
ha tudna nem ölni is.*

*Bárdként lezúg
e bányamély tekintetű,
maga is függve csöndjén,
amely kinyílik vagy bezárul.*

Lelkedről

*Magadba zártad lelked, akár a kő
a lepkét, s most halványlila szárnyai
áttetszenek a hús borostyán
légbuborékjai börtönéből.*

*A kék derengés bűvöl, a tünde láng,
akár, ha fürdők mélyin a nap kigyúl,
lány fénylabdákkal játszik át a
tested üvegfalú símaságán.*

*Lelked vajon ily mélytűzű, csillogó
maradna akkor is, ha e fénytörés
játéka ritka drágakőként
újra, meg újra nem csiholná?*

*Míg a halál fel nem töri burkaink,
nem tudhatom, most lepkevadászat csal
s mint alvajáró, úgy hanyatlom
bronzosaranyszínű karjaidba.*

Második tétel

*Nézd, nézd a mellem,
telő hold, már kerekül,
nézd, nézd a mellem.*

*El is csordulna, ha megszeretnél,
telő hold, már kerekül,
nézd, nézd a mellem.*

*El is csordulna, ha megszeretnél,
s ölemben már gyerek ül,
nézd, nézd a mellem.*

*Egy igaznál elképzeltebb szerelemben,
hová a gondolt vágy menekül,
nézd, nézd, elcsordul a mellem.*

*Érted, az egész világ ellen,
nézd, hogy feszül, hogy hegyesül,
nézd, nézd, elcsordul a mellem.*

Dávid apokrif

(Kenyeres Zoltánnak)

*Jaj, Uram, jön a frigyláda népe,
konokul kifent klarinétszóval
– torkolattüze a trombitáknak! –,
horkan és nyögdekl szakszofonormány,
s barikák sodrott bele parázslik.
Góliát hat sing, egy arasz,
Góliát hat sing, egy arasz!*

*Se vége-hossza jákobi birok
– lábikráim, talpam el sose tárad,
derekam győzi, és egybe csordul
szentelt olaj, vér, férfi veríték.
Vércsesikolyú lányok kísérnek.
Góliát hat sing, egy arasz,
Góliát hat sing, egy arasz!*

*Tízezer erős naszád elindul,
tízezer cölöpverő ledobban,
és a szuronybafutottak hangja
velem üvölt ma. Ropom rogyásig.
Ó rock and roll – gyönyörű Sion!
Góliát hat sing, egy arasz,
Góliát hat sing, egy arasz!*

*Elöl a hadban Uriás menjen,
s ha béka-Bábel bozsog, csillag gyúl,
én emlőfényben türödjek untig,
és mózesoljon más. Gyere, kincsem!!!
... De egy csecsemő szeme lehűthet.
Góliát hat sing, egy arasz,
Góliát hat sing, egy arasz!*

Városarc

3.

Azokban az években a megyei lapnál dolgoztam.

Kora délután, befejezve a napi cikket vagy riportot, Domján Gáborral, a helyi Lapkiadó Vállalat igazgatójával és Máthé Lászlóval, akkori főszerkesztő-helyettessel gyakran útra keltünk, és délutánonként, esténként a város valamelyik vendéglőjében, a hajdani Hungáriában vagy a Szarvasban, ritkán Marosvölgyinél, ha nyomdai ügyeletre készültünk, esetleg a Balaton eszpresszóban – éltük a kisvárosi életünket. Boldogok nem lehettünk, de vidámak voltunk. Tudtuk, hogy mit akarunk és mi következik. Ez volt a legfontosabb. Fiatalságunk lendületével és elfogultságaival éltünk. Vitatkoztunk. Dolgoztunk. Politizáltunk. Abban az időben a politikai munka nem merült ki a szerkesztőségi elfoglaltságban. A reggeli ébredéssel kezdődött és csak az esti lefekvéssel ért véget. Az alvás idejére szakadt félbe. Állandó készenlétben, feszültségben éltünk, vitakörökre, pártnapokra jártunk, egymás között vitatkozva a legbonyolultabb helyzetek megoldásától se rettentünk vissza.

Kóborlásaink során kitűnő „rejtekhelyre” bukkantunk a Buhim-völgyben. Közönséges lebúj volt, két kijáratral: egyik a Buhim-völgy meredek utcájába, másik a régi Cserhát utcába vezetett. A berendezés a legszerényebb igényeket sem elégíthette ki. A sarokhoz szorítva öreg toalett asztal állt, oldalt két vasvázas kerti szék, amelyek mint a rozoga asztal kitáruló karjai várták a vendéget. A bejárat mellett üres hordók sorakoztak. A fal hosszában, a keskeny, csikkekkel összeégetett könyöklőn üres konzervdoboz volt a hamutartó. A söntéspult betöltötte a kocsmá felét. A pult bádoggja repedezett volt, kitépkedte a vizes törlőrongy szálait. A széles pallóból készült padozat szétszáradt és betöredezett. A réseket a tulajdonos híg betonnal foltozta be. A hátsó deszkaajtó dohos, téglázott folyosóra nyílt. A pókhálós mennyezetről egy szál dróton villanykörte lógott alá. A folyosó végéből sejtelmesen derengett elő az udvar, a Cserhát felé vezető kijárat. A kocsmá törzsvendégei idősebb, ötven feletti férfiak voltak. Nőket sohase, fiatal embereket csak ritkán láttunk itt. Az öregek délelőtt a völgy mélyéből jöttek elő, az ebéd utáni vendégek a kis műemlék terekről ereszkedtek alá. Politikáról szó sem esett. Annál több a borról, szőlőfajtákról, híres kocsmárosokról, hajdani nagy telekről, amikor a jutasi úton a hintókat betemette a hó. Szomszédokról, boszorkányokról, mesteremberekről és halálesetekről beszélgettek, olykor nőkről is, akik fényesen, aranyszárnyakon repültek elő a múltból.

Egyik alkalommal korábban érkeztem. Az ajtó mellett ácsorogva vártam a barátaimat. A meredek utca felső vége felől borszállító lovaskocsi ereszkedett lefelé csigalassúsággal, ám szakszerűen. Azt figyeltem. Centiről centire csúszott lefelé a köves, vízmosásos utcában. A fuvaros hosszú

börkötényben félig ült, félig állt a bakon. Egyik kezével teljes erőből húzta fölfelé a kézifék nyelét, a másikkal a rövidre fogott gyeplő szárát markolta. A kocsi mögött egy tizenhat éves formájú kamasz a jobb hátsó kerék küllője és a tengely közé feszített hosszú gömbfa végén csimpaszkodott, amely áttételes erőgépként megtöbbszörözte a fiú súlyát. A küzdelemben hangos szó vagy káromkodás nem hallatszott. Csak a nyögések és a lovak rövid, megnyugtató biztatása. A lovak hátravetett fejjel, feszülő inakkal tartották vissza a megrakott kocsit, miközben patáikkal látszólag érzéketlenül keresték lábuk alatt a szilárd talajt, mégis oly biztonsággal, hogy a bronz szerszám alig csörrent meg rajtuk. Ember és állat egymásra tált összmun-kája volt ez. Élmény.

Valaki megérintette a karomat.

– Riport készül?

Meglepődve pillantottam a mellettem álló kis öregemberre, akit még sohase láttam. Hatvanéves lehetett, vagy kevéssel több. A köztisztasági alkalmazottak fekete posztózubonyát viselte. Paszomántos tányérsapkája mereven uralkodott a fején. Vastag, fekete bajusza volt, mint egy némafilm-beli detektívnek. Kerek formájú mesterember szemüvege mögül úgy nézett rám, ahogyan kívülről éberen figyelünk egy ketrebe zárt valamit.

– Honnan tudja, hogy kiféle vagyok? – kérdeztem.

– Nem volt nehéz megállapítani, mivel a kifőzdés, akiről a múlt héten az újságban írt, az nekem a sógornőm – válaszolta.

Bólintottam, ami semmit se jelentett.

– Rólam nem kell írni, pedig volna mit – nézett rám.

Arcvonásai barátságos mosolyba lendültek, szemöldökének íve kíváncsian a szemüveg fölé ugrott. Újságírói munkám során volt részem ajánlatban, hogy mit írjak meg, s tudtam is hogyan kell kezelni az ilyen javaslatokat. MASHOGYAN válaszoltam telefonon, mint levélben és MASHOGYAN élőszóban. Csapdát sejtve arra gondoltam: tizenkilences veterán az öreg, aki tudásból túl sokra nem jutott, de a legtöbbet adta a mozgalomnak, amit ember adhat: önmagát s ha nem jól válaszolok, könnyen kioktatásban lesz részem.

– Megcikkezhethné a püspöki palota restaurálását – szólalt meg az öreg.

– Sajnálja rá a pénzt?

– Én nem, hisz vallásos ember vagyok.

– Hát akkor?

– A napokban fönt sétálgattam ebéd után, amikor egy franciaországi autóbusz kanyarodott a székesegyházhoz. Odajöttek hozzám a franciák és kérdezgetni kezdtek, hogy be lehet-e menni a templomba? Elsápadtam az izgalomtól. Óvatosan körülnéztem, volt-e tanúja annak, hogy megszólítottak a franciák? Ők pedig rá se hederítve, hogy valami bajom van, körülálltak, és a tolmács útján kérdezgetni kezdtek, hogy ez mi, meg az mi. Álltam én előttük, mint egy néma. Vagy mint aki olyan ostoba, hogy semmi se jut az eszébe. Szerettem volna figyelmeztetni őket, hogy ne engem kérdezzenek, én egy ostoba öregember vagyok, én tíz éven át visszavetve éltem, de nem jött ki hang a számon, mert mindent egyszerre szerettem volna kimondani. Mindent, ami bennem volt. Élt már maga ilyet?... Szörnyűség volt. Olyan tehetetlen voltam, hogy könny szökött a szemembe. Senki-nek se kívánom. Teljesen összezavarodtam, mint a bolond. Mindent szeret-

tem volna elmondani nekik, mint egy gyóntatószékben a papnak. Azt is, ami nem tartozott rájuk és meg sem érthették. Hogyan beszélhettem volna a sorsomról, megboldogult feleségemről, vagy a székesegyházról, ha közben ilyeneket akartam mondani a franciáknak, hogy máshova nyomták a pénzt, Ajkába, Várpalotába, számolatlanul nyomták Rákosiék a pénzt, itt Veszprémbe meg csaknem összedőltek a házak. De nézzenek csak most a székesegyházra, olyan, mint a reménysugár... Ezt akartam legelőször megmondani nekik, de szerencsére hamarosan előjött a kanonok úr, és átvette tőlem a franciákat.

– Kicsoda maga? – kérdeztem.

– Én sok minden voltam, kéremszépen.

Most vettem észre, hogy üres a pohara. Intettem volna a kocsmárosnak, de az öreg lefogta a kezemet.

– Majd máskor.

E pillanatban a borszállító lovaskocsi odaért a kocsmá elé. A fuvaros bekiáltott, a kamasz formájú fiú támasztó éket rakott a kocsi kerekei elé.

Félbeszakadt a talányos beszélgetés, az öreg azonban néhány nap múlva felkeresett a szerkesztőségben. Leült a csóvázás dohányzó asztal mellé. Türelmesen várt, amíg rákerül a sor.

– A püspöki palotával kapcsolatban azt akartam mondani, hogy most már nem kell hazudozni és letagadni az istent, de még egy kicsit nehezen megy a szókimondás – mutogatott a kezével, s mintha kissé beivott volna.

– Meg kell tanítani rá az embereket, és akkor azzal az erővel, ami bennük van, a hegyeket is el lehet itt mozdtítani. Ha majd látja a nép, hogy törődnek vele. Érdemes Veszprémre költeni, én mondom! Érdemes harcolni érte!

Figyelmesen hallgattam.

– Magának mondom! – szólt rám.

– Mit mond?

– Hogy legyen a város szószólója!

Később elhívott a lakására. Négyszer-négyméteres, cementezett szuterénban lakott. Fent a kétszobás lakás az albérlőké volt. Alaposan bedurrantott a dobkályhába. Nem a hőérték volt alacsony, az alattomos, nyirkos pinchideget nem lehetett elűzni. Talán a falakból áradó dohos barátság-talanság okozta, hogy a hangulatom nehezen oldódott fel. Az egyetlen, viseltes kárpitozott szék az enyém volt. Az öreg a pokróccal leterített heverőn ült. A rozoga fapalcokon és egymásra rakva a fal mellett több száz könyv sorakozott, a szűk kis oldalkamrába is jutott belőlük. Főleg régebbi kiadású bölcséleti és vallásos könyvek voltak, de láttam regényeket és versesköteteket is.

– Nagyon sokat olvastam életemben... – jegyezte meg az öreg. Szomorúnak látszott, vagy inkább csak magányos volt. Több magyarázatot nem adott.

Azon az estén beavatott az élettörténetébe, olyan titkokig, amelyek tudása már-már családtaggá avatott. Megtudtam olyan családi titkot is, amely a férfi oldaláról nézve arcpirító szégyen is lehet: a felesége, megtudva, hogy az öreg megcsalta egy füredi nővel, huszonhat éves korától haláláig, huszonkilenc éven át nem engedte maga mellé az öreget az ágyba. Meg se csókolhatta. S megtudtam tőle sok minden mást, ami harmincéves életkor alatt még idegenek látszik s tán kissé nevetséges is az ember szemében.

Torkot kaparó füstben ültünk a dobkályha mellett. A heves szél le-lecsapott a kéménybe.

– Nem igaz, hogy a társadalom szemében minden ember egyforma – emlékszem ennyi év után is az öreg fejtegetéseire. – Ebben az esetben az ember a társadalomnak mennyiségileg ikszedik része. Kavics a kavicsbányában. Márpedig az emberek sokféleképpen nem egyformák. Lehet az ember az átlaghoz képest több is, kevesebb is. Ez adja ki a mérleget. A társadalomnak is fontosabb az egyik ember, mint a másik. De az egyes ember szemében nincs az a társadalom a földön, amelyik fontosabb volna, vagy akárcsak felérne az ő saját életével.

– És a forradalmárok? – vetettem közbe. – Akik az életüket áldozták fel az eszméért?

– A forradalmárok, kéremszépen, olyanok, mint a vértanúk. Az emberiség azonban nem vértanúkból és nem forradalmárokból áll. Azok különleges emberek. Azokból kevés van. A legtöbb ember a saját életéért és a saját érvényesüléséért harcol. Ha majd ezzel is számolnak a politikusok...

Nem az öregen múlt, hogy – hétről hétre megjelenő haragos vagy oktató célzatú cikkeimet, riportjaimat is beleértve – semmit se tettem Veszprémért.

Tettek helyettem mások. Sokat.

Húsz év után is feltehetem a kérdést: mit tehet egy újságíró? Jelentősebb ügyekben van beleszólási joga? Még inkább: döntési joga? Nincs. Közügyekben tanácsadási és meghallgatási joga? Lehetősége? Valójában ez a hivatása, de vidéki városban még kevésbé érvényesül amit mond, mint a fővárosban. Pedig abban az időben országszerte a vidéki lapoknál sok olyan újságíró, publicista dolgozott, akik felelősségben, hozzáértésben, képzeletben és realitásérzékekben, de aktivitásban is komoly szellemi és agitációs munkatársak voltak. Az újságíró eszközei korlátozottak. A rossz elrettentésére kiszabhat valamiféle büntetést? Nem szabhat ki. Van saját költségvetése, amiből kórházat, lakást, iskolát, művelődési házat építhet? Nincs. Az élményein, a tapasztalatain, a véleményén, a gondolatain és a képzeletén kívül csak egy írógépe van. Meg a szerkesztője.

Nem lettem Veszprém szószólója. Levélben beígért késszúrásoktól és kézigránátoktól fenyegetve a konszolidáció témáiban dolgoztam, elégedetten leplezve le az ellenséget és boldogan bizonyítva be az ártatlanok igazságát. E kettős rögeszme súlya alatt éltem. A jövő nem kötött Veszprémhez, így nem érdekelt a város jövője, s elvárja-e, hogy tegyek érte valamit. Annak idején egy bérelt személyautóban, mint az idejét leszolgált zsoldoskatonára, úgy hagytam el Veszprémet. Úgyszólván minden magam mögött, amim volt: harminckét év, egzisztencia, lakás, barátok és ismerősök, rossz házasság, rossz kéziratok és egy kis provincia, amelyben magam is provincia voltam. Összes vagyonom befért a személyautóba és két könyvesládába, melyek Veszprém és Pécs között utaztak. A veszprémi lapszerkesztőség sofőrje, Gömöri Anti egész úton sopánkodott, hogy mi szükség volt erre az áthelyezésre, hisz miccsoda nagyszerű életem volt Veszprém-ben, az új város pedig merő barátságtalanság, szenvedés lesz ott az életem, mint ahogy nem teszek többé szert olyan nőkre és barátokra, mint Veszprém-ben.

Valamit azért, ami fontos volt, magammal vittem Veszprémből. Nem-

csak a barátok, nők, élmények emlékét, hanem az öreggel való találkozásokat.

Veszprémből való költözésem előestéjén elmentem az öreghez elbúcsúzni. Megmondtam, hogy sokat tanultam tőle, legfőképpen türelmességet. Megmondtam nyíltan azt is, hogy nem vezetett félre: eredetinek feltüntetett bölcsességeit tudom, hogy könyvekből olvasta ki, de megvolt az a tehetsége, hogy észben és rendszerben tudta tartani, és a megfelelő helyen és időben alkalmazta. Tehát mégiscsak bölcs volt...

Ötvenhét végén már úgy beszéltek Veszprémben az ötvenes évek elejéről, mint egy idegen emberről. Beszélgetéseink nyomán mind jobban és mélyebbre pillantva láttam, hogyan halmozódik fel az emberekben a várakozás feszültsége. Már nemcsak bízni lehetett, de nyilvánvaló volt, hogy a konszolidáció politikája rövidesen az érverés gyorsaságával hozza lendületbe az embereket. Az ország közvéleményét kevés esemény hökkenette meg jobban, minthogy ötvenkilenc végén, hatvan elején a mezőgazdaság szocialista átszervezését úgyszólván hetek alatt – Győr–Sopron után az országban másodikként – Veszprém megyében fejezték be. Hetek alatt! Nagy politikai esemény volt! A párt e döntéssel legalább egy évtizeddel megelőzte önmagát. A veszprémi huszáros lendületű társadalmi-gazdasági forradalom előzménye a szellem és a cselekvés már említett feszültségében is keresendő. A politikai siker már ötvennyolctól kezdve várható volt.

(Folytatjuk)

Kívülről érkező

*az emeletes némaságból
néha nyilik ki egy-egy ablak*

*felülről egymásraejtett falvak
ennyi a város
az érzések lenyomódtak*

*táskák zsíroskenyérrel
himbálódzó parasztudvarok*

*gúnyos tekintetek a kerítések
a bizalmatlanság házőrző
kutyái
a találkozások kapuiban*

*a kakaskukorékolást
is elmosogatták
a nászasztal lesöpörve*

*a kívülről érkező
átsiet a téren
és egyenként lefosztja magáról
a szerelmet a csendességet*

*fonnyadt lámpavasak közt
leül a ligeti padra
szeméből kihervadnak a kertek
köszönések*

*a mozdulatlanságból
tányérja felemelkedik a ház fölé
és a holdtogyatkozásban
vacogó késsel villával
elindul jóllakni
valamerre*

hazafele

A NYUGAT KORSZAKAI

A Nyugat történetében négy korszak válik szét egymástól, mégpedig a szerkesztők gyakori változásaitól függetlenül: az 1908-tól 1919 végéig terjedő, — majd a húszas évek, és a harmincasok eleje, — továbbá az innen 1941-ig terjedő, és végül a Magyar Csillag korszaka, 1944 tavaszáig. E négy periódus közül a két középső egy irodalmi színvonal fenntartására törekszik, a két szélső azonban mindezen túl még valamely időszzerű irodalmi, nemzeti egység megteremtésére is. Ignotus Nyugatjában a konzervatív népiességből kilépő, új városi irodalom egyisége a sürgető, — Illyés Gyulánál pedig a népi és az urbánus irodalom fasizmus-ellenes, nemzeti egysége.

Minden új folyóirat első száma csak sejteti a majdani arculatot, de tartalmaz olyan vonásokat, melyek mindvégig jellemzőek maradnak. A Nyugat első számának publicisztikus jellege, csevegő-könnyed cikkei, melyeket ma csak fáradságosan olvashatunk, mit sem sejtetnek még a későbbi számok nagyszúlyú tanulmányai-ból. Bartók Béla, Lukács György, Kodály Zoltán, Fülep Lajos, Ferenczi Sándor, Bölöni György írásai-ból, és a szépirodalmi anyagban is, Kemény Simon, majd később Gellért Oszkár költeményei, egy ideig még, számosabbak Ady, Babits és Kosztolányi verseinél. Móricz remekművének, a *Hét krajcárnak* és a *Csipkés Komárominénak* megjelenéséig (1908. II. félév) a prózát is inkább Biró Lajos színvonalán ismerjük meg, aki megmutatja, hogy egy Móricz Zsigmond-i környezetbe hogyan lehet beilleszteni egy Feydau-i vigjáték-cselekményt. Krúdytól 1910-től kö-zölnek novellát, de különös jelentősége van annak, hogy Nagy Lajos már az 1908-as I. félévben szerepel. Írásai éppúgy, mint Déry Tibor első novellái (1917-től kezdve) még nagyonis éretlen írások, s az előbbinek *A jó fiú*, az utóbbinak a *Kéthangú kiáltás* című elbeszélése (mindkettő 1918) még alig üt el valamelyik kortársi író közepes és ügyetlen novellájától — ami azt bizonyítja, hogy egy nagy prózairó érése igen sokáig tarthat, s még Móricznál is az első novellák tökéletes-ségét aligha közelíti meg a Nyugatban közölt *Sárarany* (1909). Nagy Lajos és Móricz pusztá jelenléte azonban arra figyelmeztet, hogy a Nyugat már megindulásakor meg akarta valósítani a városi és a falusi tárgyú irodalom egységét, amit azonban a konzervatív népiességgel, Szabolcska Mihállyal és Gárdonyi Gézával szemben kellett létrehoznia. Meglepő Nagy Lajos ily korai jelenléte a Nyugatnál. Nem kétséges, hogy egyelőre még nem írásainak színvonala, hanem azok témaköre tehet-e őt vonzóvá, vagyis a faluról városba szakadt, s mindvégig periférián ma-radó félproletárok világa, melyet a *Kiskunhalom* majdani írója tárgyilagosan és szárazon, de egyelőre még nem annyira gyakorlott íróként, mint inkább jó meg-figyelőként máris bemutat. De még így is, a Nyugatban megjelent olyan tökéletlen írásai, mint az *Egy leány — több férfi* (1913) készítették elő azt a kis remeklést, melyet *Nyitott ablakok* címen ismerünk. Nagy Lajost nem a Nyugat első mezze-dékében tartják számon, pedig Ady és Babits, Kosztolányi és Krúdy, Móricz és Füst Milán, Juhász Gyula és Tóth Árpád mellett indult, hogy majd részese legyen annak a Nyugat utáni korszaknak, mely elődjétől máig sem tudott és nem is akart elszakadni.

Ignotus — akinek publicisztikai tevékenységét jobban kellene ismernünk, és elismernünk, mint ahogyan ez eddig szokás volt — a Nyugat első számának be-vezető cikkében — melynek a *Kelet népe* címet adta, majd az 1913. évi, az elmúlt öt esztendőre visszatekintő Nyugat-matinén teljes nyíltsággal és egyenességgel áll ki „a törzsökös magyarok és a magyarságba beleoltottak” összefogásáért, az új

magyar kultúra, az új irodalom megteremtése érdekében. A zsidó vallású magyarság tehetségeinek, képességeinek ilyen beleoltása a „törzsökösök” kultúrájába szerinte éppoly kedvező hatással jár majd, mint Disraeli az angol politikai gondolkodásra. Bátornak és jogosnak érezzük ma is gesztusát, mellyel a magyartalanság vádját félresöpri: „hát mi magyar, ha nem az, amit mi csinálunk?” Hiszen 1908 és 1913 között „megújult a magyar verselés, megkényesedett a magyar nyelv, kiteljesedett a magyar elbeszélés, megelevenült a magyar dráma, kiművelődött a magyar újságírás”. Amikor Ignotus ezt megállapítja, akkor a „beléoltatás” helyességét és hasznosságát is képviseli, s olyan folyamatot véd, mely máig nem zárult le, de amelynek megtöretése, szertekusználása az egész magyar kultúrának szerzett tragikus veszteséget. A „sémitaság” vádját a Nyugat ellen ugyan román költő, Goga Oktávián emelte először — de már 1908-ban sem érezzük alaptalannak Ignotus tapintatos panaszát amiatt, hogy a magyarság „a megrontóihoz hű, a legjobb fiaihoz pedig mostoha”.

A Nyugat legkezdeté még nem ígért annyira új korszakot, mint a folytatása. A folyóiratnál sokra tartott Jób Dániel, Laczkó Géza, Lengyel Géza, Szini Gyula, Révész Béla vagy Szász Zoltán a művelt és izléses modorban, valamiféle túlcsigázott, de máris idejétmúlt parnasszizmust, reminiscenciákból táplálkozó szecessziós ízlést képviseltek, melyet csak a Petőfi-társasághoz képest lehetett „nyugatosnak” tekinteni. Mi már Ignotusszal érezzük egynek a nyugatit és a magyart, és a folyóirat igazi megszületésének Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz megjelenését tekintjük.

Első korszakában a Nyugat ugyan nem azonnal, de csakhamar valóban új irodalmat hozott — hogy két későbbi periódusában majd a még újabb helyett inkább a már kiküzdött színvonalat őrizze. Ennek az új irodalomnak kezdettől partnerévé vált az ipari burzsoáziának az a része, mely a nemzeti burzsoázia szerepét is vállalta. Ez a kapcsolat, melynek mértékét nem lenne helyes eltúlozni, nemcsak a Nyugat egyébként színvonalas közgazdasági cikkeiben mutatkozott meg, pl. azokban a főként vámpolitikai elemzésekben, melyeket Székely Artúr és Lengyel Géza közölt, vagy pl. Bolgár Eleknek az ipari politikáról (1913), Éber Antalnak pedig a magyar mezőgazdaságról szóló írásaiban (1917, illetve 1918). A Nyugat sohasem vállalkozott közgazdasági érdekképviselői kiszolgálására, s illet még a támogatói sem vártak el tőle — ezt el kell ismernünk. A közös érdekelt inkább annak az urbanus kultúrának előmozdításában kereshetjük, mely mindenképp csak ellentét lehetett a nagybirtokosok és a hivatalnok-dzsentrik hagyományaival. E hagyományok világában a lassacskán kifejlődő ipari réteg nem érezhette magát otthonosan, az ő műveltségi eszményének szükségképp urbánussá kellett válnia. Ezt az urbanitást várták a Nyugattól, ennek érdekében még támogatták is, noha mértéktartón, s az egyelőre még szerényebb helyzetű magyar gyáripár a Nyugat felkarolásával a maga rangját is emelni akarta. Nem valószínű tehát, hogy a Nyugat és a nemzeti burzsoázia kapcsolata kizárólag Fenyő Miksa irodalmi hajlamain múlott volna, hanem ennek a kapcsolatnak igazi létrehozója a közösen áhított új, művelt, és épp annyira nemzeti, mint európai városiasság eszménye volt.

Ez az eszmény mutatkozott meg a Nyugat első korszakának tanulmányaiban is. Lukács György mindmáig frissnek és lényegesnek ható 1908. évi Novalis-eszszéje a szerző későbbi álláspontjától valóban csak az előjelek ellenkezőre változtatása által különbözik (hogy egy szellemes tudós másutt alkalmazott fordulatával éljek) — mert az elemzéseket, sőt a megállapításokat ma is érvényeseknek érezzük, különösen a Goethére vonatkozóakat („Tudott úgy küzdeni, hogy lényegeset ne tegyen kockára soha, és megalkudni anélkül, hogy magából valamit elvesztett volna”), melyeknek erkölcsét és bölcsességét Lukács pályájának későbbi szakaszaiban is felismerhetjük. A magyar zene megújításának módját és indítékait kevés szóval is megvilágítja Kodály két Bartók-cikke, amikor a Kékszakálluban „az ősprimitívnek a legfejlettebb kultúrával való egészen egyéni összeforrását”

látja, s mindez olyan, mint a székely fenyvesek tiszta levegője, mert e fenyvesek közt „megmaradt valami egy valamikori országátfogó, monumentális erejű élet-áradatból”; ugyanakkor a II. vonósnegyes arra lehet példa, hogy amíg a közepes tehetségek a mesterkéltség és a csillogás, addig az igaziak a „nagy egyszerűség” felé tartanak, amiért is Bartók „formaépítése a régi mesterekéhez áll közelebb” stb. Magyarországon csak a Nyugatban jelenhettek meg akkor ilyen írások, vagy olyanok, mint Fülep Lajos cikke a magyar építészetéről, mely azt kívánta, hogy bár építhette volna Lechner az egész Szabadság teret, mert akkor az nem vált volna „köből öntött bankok szörnyszülőttévé”. Bölöni György cikkének (*A dzsentri a mérlegen*) is csak itt lehetett megjelennie, éppen, mivel ez a mérleg lényeges különbségeket és árnyalatokat mutat meg a rétegen belül, s éppúgy nem ad felmentést, amiként sommás és felületes ítéleteket sem.

A Nyugat tanulmányai 1919 előtt olyan magas művelődés-eszményt állítanak fel, mely a reformkor óta hiányzott a magyar kultúrában. A Nyugat ezzel valójában a reformkorhoz, illetve annak 1849 utáni epilógusához nyúl vissza, s mélyebb érdeklődéssel fordul a nemzeti hagyomány felé, mint az annak őrzésével hivalkodó konzervatívok. A magyar esszé új fellendülése kezdődik a Nyugat első korszakával, mely ki is egészíti és kíséri is az új költészet és az új próza alakulását. Lukács Györgytől Ferenczi Sándorig az esszé műfaja nem valamiféle „könnyebbik útnak” bizonyul, hanem a gondolkodás és a művészi kifejezés olyan iskolájának, mely az újjászületett irodalom méltó társjelensége is. Igaz, ezt a színvonalat a magyar kultúra nem tudta mindvégig megtartani, de a Nyugat későbbi korszakai számára ez a periódus teremtette meg a gondolatilag és művészileg is nagy igényű példát és követelményt.

Ugyanezt azonban az első Nyugat-korszak kritikai rovatáról már nehezebben lehetne elmondani. Akadnak akkor is szorgalmas és csaknem hivatlanokilag lelkiismeretes kritikuskok, mint Schöpfung Aladár, sőt, bátrak is, mint az a Fenyő Miksa, aki Herczeg „áldiszingváltságának” és „hamis eleganciájának” éppen nem kegyelmez, Gárdonyi regényében, az Isten rabjaiban pedig kiméletlenül megrója egy középkori magyar királyfi olyas beszédmódját, mint pl.: „Iszen csak legeltetni akarom a pacit.” Elmélyült és elemző kritikai munkával azonban a Nyugatnak ebben a korszakában alig találkozunk. Más helyütt már szóltam arról, hogy az első Nyugat-korszak kritikáinak nagy része inkább „könnyű kézzel” megírt jegyzet, semmint valódi bírálat. A cikkek és a könyvismertetések ilyen „elegánsnak” kívánt, csevegő hangja, valósággal „társasági” tónusa talán túlzott védekezés is volt a „tanáros”, „vaskalapos” kritikai modor ellen, melytől a folyóirat téves tapintattal óhajtotta megkímélni olvasóit. Az első számok szimbolista-parnasszista modora az első korszak írásaiban minduntalan jelentkezik, amikor némi lazulás, vagy fáradtság mutatkozik meg a szerkesztésben. Földi Mihály, Szini Gyula, Laczkó Géza tárcáival, melyek ezt a modort fenntartják, épp ezért nem a tanulmányok, hanem inkább a kritikák hangneme rokon — ami eléggé szokatlan rokonság.

A Nyugat legnehezebb korszakának a 20-as éveket tekinthetjük. Nem azért, mintha a folyóiratnak több támadásban és üldöztetésben lett volna része, mint a világháború előtti években, s nem is azért, mintha Ady kivételével a legjelentősebb költők és írók közül bárkit elvesztett volna, habár egyik legfontosabb kisugárzási területe, a tanulmány-rovat rendkívül elszegényedett. Az igazi nehézséget azonban a folyóirat elszigetelődése okozta, pontosabban annak a tábornak felbomlása, mely valamikor a liberálisokon kívül a forradalmárokat is magában foglalta, s melynek egyetértése, biztatása inspirációt, biztatást jelentett. A Nyugat hívei kis körre szorultak össze, a kirekedtek, csaknem a megbélyegzettek körévé, mely azonban bizott is magában, s tudott az új világgal dacolni. Mi, akik a 20-as évek Nyugatját csak az évtized vége felé ismerhettük meg, még emlékezhettünk tekintélyének arra a fényére, mely a versenytárs folyóiratokat homályba borította. Holott a *Napkelet* bizonyos rovata — különösen a kritikai és a tanulmány-rovat — néha

felérték a Nyugatéval. De az utóbbi gyűjtötte maga köré az igazi, a legjobb, a legnagyobb költőket és írókat, akik épp ekkor léptek be érett korszakukba. Mégis, a folyóiratok igazi arculatát nem elsősorban a szépirodalmi alkotások adják meg: ezeknek igazi és legmértőbb formája inkább a könyv, nem pedig a folyóirati közlés. Babits, Kosztolányi, Füst Milán nemcsak segítséget kaptak a Nyugattól, de jelenlétük a folyóiratnak is segítség volt. Hiányzott azonban az az ideológiai és gondolati hatóerő, mely oly erős volt a Nyugat első periódusában. És még valami: a 20-as években csak lassan jelentkezett az új, a második nemzedék. Nem mintha ez a jelentkezés az első nemzedék hiányait lett volna hivatva pótolni: ismétlem, a Babits-nemzedék most vált éretté, ez az évtized a *Haláltáinak*, az *Erdélynek*, s Kosztolányi prózájának, a *Pacsirtának*, az *Édes Annának* évtizede, s az utóbbi két mű a Nyugatban lát is először napvilágot. Az újabb nemzedék fellépte azonban új célt, új témakört és formát hoz, s mindezekkel együtt a kezdésnek azt az izgalmát, mely a korai Nyugatból mindmáig felénk sugárzik. Igaz, hogy Szabó Lőrinc és Erdélyi József a 20-as évek kezdetétől szerepelnek, Illyés Gyula és Németh László azonban csak az évtized végén jelennek meg először, s közülük is Németh csak rövidebb időre. A 20-as évek Nyugatjából épp az hiányzik, ami a 30-as évfolyamoknak itt új jelentőséget ad: a második nemzedék jelenléte és kibontakozása. A hiátust pedig az a modor tölti ki, melyről már szoltam, s melyet a Nyugat indulása után hamar megszüntetett a nagy tehetségek megszólalása. Újabb tehetségek híján tehát a régi középszerűség foglalta el azt a helyet, amit a valódi nagyok maguk körül szabadon hagytak. A 20-as évek kritikai rovata azonban megjavul, két fiatal kritikusknak, korábban Komlós Aladárnak, majd később Kardos Lászlónak bekapcsolódásával, akik nemcsak, hogy elemző kritikákat írnak, — ami kevéssé fordult elő az első korszakban —, hanem bátor kritikákat is.

A 30-as évtized Nyugatja túljutott a 20-as évek holtpontján s ezekben az évfolyamokban már együtt vannak mindazok, akik a Magyar Csillag gárdáját alkotják. Ennek a korszaknak Nyugatjában egymásnak ellentmondó folyamatok zajlanak. Az irodalmi és gondolati színvonal jelentősen megemelkedik, s ezt még Németh László kiválása sem hátráltatja. Mert most jelennek meg rendszeresen Szerb Antal és Halász Gábor írásai, most jelentkezik kezdetben főként kritikusként, esszéistaként Illés Endre. Úgyanő, majd a Magyar Csillag korszakában bontja ki elbeszélői tehetségét, s ott megjelenendő novellái, *A professzor*, *A fogadás*, *A párbaj*, *A gyáva* formálják ki azt a moralistát, aki annál mélyebbre tud hatolni a lélekben és a jellemben, minél kíméletlenebb. Újabb és újabb tehetségek jelentkeznek, s lassan felváltják a 20-as évek középszerű csevegőit, akiknek modorát egy körmönfontabb műveltség köntösében, Cs. Szabó László még őrzi. Ott azonban, ahol Szerb Antal és Halász Gábor gondolatossága van túlsúlyban, még a kevésbé mély, de csillogó szellem is legalább szórakoztatóan hat. Szerbnek és Halásznak ez a mágikus, révületes korszaka: a *Hétköznapiak és csodák*, az *Utas és holdvilág* esztendei ezek. A Magyar Csillag idején ebből az elvarázsolt állapotból lép át Szerb Antal annak a fényből és éjszakából szőtt derengések honába, melyben a *királyné nyakláncának* letűnő társadalma lehet igazán otthonos. Halász Gábor pedig akkor írja majd meg az útkeresés, a múlttal leszámolás vallomás-esszéit. A széppróza valósággal megújul: 1931 és 1932-ben Gelléri Andor Endre olyan remek írásokkal, mint *A vén Panna tükre*, *a Szomjas inasok*, *A szerelmes ágyfestő*, az *Ukránok kivégzése*, a magyar novella új virágzását vezeti be: Pap Károly, Hevesi András, Déry Tibor és az érett korszakába eljutott Nagy Lajos viszik végig ezt a folyamatot. A költészetben ez az időszakasz a harmadik nemzedék jelentkezését hozza el: Radnóti és Vas István egyidőben és egyforma költői súllyal lépnek színre, s ugyanakkor Weöres is, és Keresztúry, s valamivel később Jékely Zoltán, Rónay György, Képes Géza. Zelk Zoltán már 1928 óta, Hajnal Anna 1933 óta szerepelnek verseikkel. Babits utolsó, nagy korszaka ez, és Kosztolányi búcsúzó versei is: a *Hajnali rézségséggel* (1933) és a *Szeptemberi áhitattal* (1935). Igazi csillagképet fog egybe

ez az 1930-as évtized, de mindez nem valamely egységes irányzat, s a Nyugat kezdetétől mindvégig sem válik irodalmi iskolává, csoporttá, azonos elveket valló, azonos formákat elfogadó táborrá. Ezt a táborot csak a tehetség rangja és hitele tartja össze. A Nyugat nagy ereje, de a gyengése is ez. Emiatt válhatnak ki belőle testvér-folyóiratokként a *Válasz* és a *Szép Szó*.

E két folyóirat megalakulásában sem lehet új irodalmi irányzatok jelentkezését látnunk, hisz munkatársaik egyszersmind a Nyugat munkatársai is, — sajnos, a legnagyobbak, József Attilának kivételével, bár 1935-ig még ő is ad verseket a Nyugatnak, s az *Óda* is 1933-ban itt jelenik meg. A két társfolyóirat semmiképp sem szakad el a Nyugattól, s mindkettő inkább túlsordulása a magyar irodalomnak, semmint újrakezdése olyasminek, ami a Nyugatban csaknem három évtizede folyik. A két folyóirat közül egyiket sem lehet a népies, illetve az urbánus tábor birtokának tekintenünk, hacsak a Válaszba író Halász Gábert és Szerb Antalt „národnyikoknak” nem minősítjük. A valamikor oly erőteljesen újító Nyugat a 30-as években a húsz év előtti újítást kívánta elmélyíteni, s az újabb újítástól tartózkodott. Ám a két társ-folyóirat sem engedett sokkal többet az avantgarde-nak, mint a Nyugat. A különválás valószínű okát abban kell keresnünk, hogy a Nyugat elzárkózott olyan társadalmi problémák tárgyalásától, melyek pedig egyre sürgetőbbekké váltak. Ez a sürgetés hozta létre a Szép Szót és a Választ. De ezeknek verseit, novelláit, kritikáit vissza is lehetett volna önteni a Nyugat gyűjtőmedencéjébe. Bizonyos írásaikat azonban semmiképp sem: tehát Vas Istvánnak *Levelek egy szocialistához* című sorozatát éppoly kevéssé, mint Gereblyés László gyári szociográfiáit — melyek érdekes módon: épp a Válaszban jelentek meg — és természetesen a Szép Szó legtöbb cikkét sem, vagy Jékelynek azt a versét, mely Mussolini abesszín hadjárata ellen tiltakozott. A Válaszhoz tartozó Jékelynek ez a verse — a Szép Szóban jelent meg, ami ismét csak bizonyítja, hogy a három folyóirat közt nem az irodalmi irányzatok teremtettek különbséget. Babits látszólag konzervatív magatartása, mely a szellem jogaira akarta építeni a politikát, valójában már a 30-as években a fasizmus barbársága ellen védekezett, — s teremtett egyenes utat a *Jónás*-ig.

A Nyugat legnagyobb korszaka kétségtelenül az első volt, — valóban hősi korszaka azonban az utolsó, a Magyar Csillagé. Ennek a folyóiratnak rendkívüli és összehasonlíthatatlanul nehéz szerepét a magyar szellemi ellenállásban mégsem méltányolják igazán, sőt, a felszabadulás után egy szektás szemlélet még fanyalgott is miatta. Nehéz megérteni, miféle érdek fűződhetett a magyar szellemi ellenállás lebecsüléséhez. Az újabb nemzedékek bizonyára nehezen értik meg az akkori ellenállást, és talán még hiányolják is a gyűjtő hangú kiáltványokat a Magyar Csillagban, vagyis azt a hangnemet, mellyel a haladó mozgalmak ma és nálunk tiltakozhatnak a háború ellen. Annak a kornak kifejezéseit, formuláit, egész fogalomkincsét mai nyelvire kell lefordítanunk ahhoz, hogy az akkori írások célzatát megérthessük. Aki akkor nagy hangon hősiességet, áldozatvállalást, közösségi szellemet stb. követelt s az elefántcsont tornyot emlegette: az a háborúban való minél intenzívebb részvételünket követelte igazában. Aki pedig a tiszta szellem szigetének kívánta a Magyar Csillagot, az a fasizmust akarta a magyar kultúrától távoltartani. Így tett Schöpplin Aladár, bevezető cikkében, s amikor „az aktuális közélet harcain és vitáin fölül” a „szépség kultuszának” ápolását ígerte, ez annyit jelentett, hogy a jobboldalnak nincs mit várnia a folyóirattól, — azzal pedig, hogy „a kor múltó jelenségeit mellőzve az örök eszményeket” kívánja szolgálni, azt akarta kifejezni, hogy megveti a fasizmust. Az akkori olvasó ezt így is értette, de nem biztos, hogy így érték a gyanútlan maiak. Haragra lobbant *Naplőjegyzeteinek* egész sorozatában Illyés Gyula a kufárookra fogott ostort és az irodalom erkölcsét védte: a fasiszta szennysajtó jobban tudta, hogy ezt az ostort neki szánták, mint azok a történészek, akik ma átsiklanak az irodalmi „csetepatének” vélt, akkoriban azonban eléggé életveszélyes epizód fölött.

Illyés Gyula életművének egyik legnagyobb tette volt a Magyar Csillag szer-

kesztése, és nagy tette volt az a magyar irodalomnak is, mely hála e folyóiratnak, tisztán tudta megőrizni a becsületét. De műveket és alkotókat is megőrzött a Magyar Csillag: Radnóti utolsó nagy korszakának legjelentősebb versei jelennek meg itt, és Vas István, Zelk Zoltán költeményei, még hozzá 1944 utolsó számaiban. Ugyane költők részére pedig már a pseudokatolikus Horváth Béla nyíltan, nyomtatásban sürgette a munkaszolgálati behívókat. A Magyar Csillag mégsem óvatoskodott, nem zárkózott be a „persona ingratak” elől. Pedig egy ájult irodalomban tartotta fenn magát: elszakadtak a külföldi irodalmakhoz vezető szálak, s mindehhez még ájult volt a külföldi irodalom nagy része is. A Magyar Csillag helyzete mindvégig kényszerhelyzet maradt, de még ez sem tudta opportunizmusba szorítani. Alapja erkölcsi alap volt, az irodalom erkölcséé, — és ezt az alapot még a politika sem tudta kikezdeni. Talán 1943-ban enyhült kissé a reá nehezedő nyomás, hogy mihamar a végső csapás vessen véget tevékenységének.

A Magyar Csillagban már végbemegy az irodalom tudatának, gondolkodásmódjának átalakulása, mely előkészíti a felszabadulás utáni szemléletet. Halász Gábor három cikke (*Beköszöntő egy rovat elé, Balzac példája, Portré és tabló*) fejezi ki legtisztábban ezt a folyamatot. Mint minden valódi, vagy vélt Saulusnál (Halász inkább lehetett az utóbbi), úgy nála is a fordulat lendülete túlvitt a jogos célon, és olyasmitől is távortartotta, amit érdemes lett volna fenntartani. De ezt tüstént korrigálta is, a *Balzac példájában*, amikor úgy látta, hogy a romantikából Balzac „nem adott fel mást, mint a kudarckokat, az álmokból csak a kusztátságot. Látnok maradt, de a vízióit megfigyeléseknek nevezte és érezte”. Vagyis a „hétköznapiak” közé mégis csak visszajöttek a „csodák”, — de a valóság csodái. A *portré és tabló* alapgondolata pedig („Napjainkban titkok és álititkok sűrűjéből szabadulva olthatatlanul szomjazzuk a realitást”) annak a fiatal nemzedéknek is programjává lett a felszabadulás után, melyet valamikor Halász Gábor bátorított útja kezdetén, de amelyet ekkoriban már egyre kevésbé értett meg, — ahogyan ez az Ezüstkor indulását köszöntő írásából is kiderül.

A Magyar Csillag gárdájánál 1943-ban már kialakult a még el nem mondható gondolatoknak, közlendőknek az a gazdag tartaléka, mely majd 45 után felszabadultan, a bizakodó és reménykedő alkotókedv mámorában testesül művekbe. Az ájult irodalom felébredése még azokat is legjobb teljesítményeikre készíteti, akiknek helyzete egyideig bizonytalanná vált, — mint pl. Németh Lászlóé és Szabó Lőrincé.

Naplójegyzeteinek egyikében Illyés joggal állapítja meg Osvát Ernőről, hogy „az Arany—Gyulai képlet után következő káoszba ismét csillagrendszert igyekezett teremteni, az igazi fény, az igazi érdem szerint”. Ugyanezt a hivatást töltötte be a Magyar Csillag is: az első Nyugat nemzedék letűnte utáni káoszba — melyet a történelem káosza még megtetézett — teremtett csillagrendszert. Ezzel pedig a folyóirat utolsó korszaka kört zárva érintkezik az első korszakkal, mert amikor amaszt megismétli némileg, ugyanakkor meg is menti az új korszak értékeivel együtt a korábbiakat, egy még újabb korszak számára.

EMLÉKEZÉS ERDÉLYI JÓZSEFRE

Odalent még csak halvány ígérete volt az elkövetkezendő szép októberi napoknak, de itt a Badacsony magasán már gáttalan sütött a nap, és teljes pompájában tündöklött a sokszínű ősz azon a reggelen, amelyen Erdélyi József halálának hírért vettem. Megadatott néki, hogy ősszel menjen el: a költőnek, aki annyi remekszép verset írt az őszi. Eszembe is jutott mindjárt egy rövidke, és mondtam magamban végig akaratlan.

*„Ősszel egy régi jó barát
gondol reánk a messzeségből,
s jószágú, ritka ibolyák
idéznek tűnt tavaszt az égből.*

*Ősszel egy régi hű cseléd
kísért a pókhálós határon,
s beköti szívünk nyílt sebé,
mit hiú harc ütött a nyáron.*

*Ősszel egy szüzi szeretőnk
hí, hívogat, evezni délre,
hazába, mit nem lelhetünk,
hová nem juthatunk el élve.”*

Abba a nemzedékbe tartozom, amely, ha verset olvasott, Ady ígézetében nőtt gyermekből ifjúvá. Kivéve a költészet bennfenteseit, akik már továbbléptek, és belőlük kerekedett a Nyugat harmadik nemzedéke. Én olyan ifjan nem tartoztam a bennfentesek közé, csak, mint annyi diáktársam, hordoztam vállamon a batyut, amit a nagy költő összehordott nékem szépségről, büszkeségről, magyar gögből, szentté avatott szerelemből, titokzatosságból, ócsárlásból, fájdalomból, forradalmiságból, országos gondokból és istenviaskodásból.

Így megrakodva — az új idők új dalainak pelyhesszájú befogadója — nyalakán megmosolyogtam Erdélyi József első kezembe került dalait. Am Ady terhét nem viselhettem soká egyenes derékka, és ha hozzáveszem ifjú korom másik erőszakos zsenijét, Szabó Dezsőt, e két óriás teher alatt már roskadoztam. A magyar irodalom e két félelmetesen nagy pozőre a derekamra ment, a gyomromra ment, a májamra ment. — Jajj, e két rétor felemészt! — Sőhajtottam és elmenekültem tőlük. Akkor találtam rá Erdélyi Józsefre. Ha Ady a magyar költészet nagy ura, hercege, akkor Erdélyi annak szegény legénye. Nincs Léda, nincs Páris, egy korty sem a megátkozott s megáhitott úri gyönyörűségekből. Csak jön napkeletről, nem ijjasan, nem tajtékzó paripán, hanem vándorbottal, pogácsás tarisznyával, a mesebeli harmadik fiú.

Jön át a Nagy Magyar Alföldön, a Tiszán, a Dunán, a kicsi országnak megmaradt behemót fővárosán, egészen szűkebb hazámig, szülőföldemig: a Bakonyig. Nem addig a rengetegig, mint Bakonyának nevezett nagy elődje, hanem csak eddig a valódiig, a minden alakulatában óriás hegységhez hasonló ici-pici hegyecskeig. És csak dalol, csak dalol. Közös benne Adyval, hogy a vájtfulú versélvezők szűkebb csoportján túl olyanok ezreihez szól, akik addig verset nem olvastak. Eléri ezt, úgy hiszem, azzal főképpen, hogy az élő szó, az anekdoták, a mesék fordulataival él. Költészetének alkotó elemei mindenkinek a keze ügyében lévő, útjában a fán teremnek, csak tudni kell leszakítani, csokorba rakni, velük tejnek italával átnyújtani, mit a messze, magas szférákat megjáró költői lélek összegyűjtött. Mert nem az a költő, aki vérszegény gondolatokat, hétköznapiságot összekutyul, kever, ködösít, hogy elámitson, hanem aki módját leli, miképp tegye munkálkodóvá a lelkekben magvas gondolatait.

Nem indult pedig kis igénnyel, ha úgy tetszik is könnyedségében:

*Búcsúzz legény a hazádtól,
mint lehulló makk az ágtól*

*Vig dal ide, nem kesergő, —
makkból lesz a sűrű erdő.
Csudák tölgyerdeje lesznek,
minden fámon ezer fészek.*

Azt is tudja, honnét s miért indult:

*Akármilyen tornyos,
emeletes kastély,
ne feledd, hogy a világra
cselédházból estél*

*ablakredőin
a cseléd reménye,
piros tornyán piros festék
a cselédek vére.*

A véletlen úgy hozta, hogy fővárosi találkozásaimon a legelsők között ismertem meg. De nem is mondanám véletlennek. Író-nemzedéke rendkívül szorgalmas volt. Dolgoztak keményen a korszak követelményei szerint a nagy műveltség, főképp az irodalmi műveltség megszerzéséért, dolgoztak a tudós, a ranglétrán magát feljebb-feljebb küzdő hivatalnok kitartásával. Küzdöttek céltudatossággal egy hivatali íróasztal elnyeréséért, szerkesztőségi, kiadói íróasztalért, vagy akármilyenért, mert mikor ad vajon kenyeret vállalt hivatásuk? Költőnek, talán, sohasem. Azt hiszem, minden idők legműveltebb írónemzedéke lett ez, és legserényebb a munkában. Úgy tetszett, vesztegetni való ideje, barátkozni, társalogni való ideje csak Erdélyinek van. Íróasztal? Nem jutott néki még az otthonában sem egy rozoga íróasztalra. Kávéházakba rózta többnyire iskolásan szép betűit. De nem volt az ihletnek soha olyan sodra, hogy fel ne emelte volna tekintetét az érkező ismerős arcára, sőt kutatott mindig barát után, akivel szót válthat. Nem kellett néki rangos társaság, jó volt akárci jóigyekezetű ember, aki hallgatott szavára. Hallgatni pedig őt könnyű volt, öröm volt. Sem azelőtt, sem azután nem találkoztam senkivel, aki olyan szépen tudott beszélni. Soha egy rosszul kezdett s elhibázott mondat, soha szükségmegoldás a fogalmazásában. A hasonlatok, metaforák úgy ültek előadásában, hogy nem lelhatték volna jobban helyüket megszenvedett írott szövegben sem. Minden szinonima közül mindig a legtalálhatóbb esett ajkáról. Bárhogy elfogta az indulat, mert elfogta gyakorta; mindig a legszabatosabb mondatokban beszélt, mindig úgy, hogy a legkönynyebben követhető volt, művészi élvezetet nyújtott a hallgatójának, s még a lélegzetvételét sem tévesztette el. Úgy érződött, gondolatai minden irodalmi ízlést kielégítő megfogalmazottságban teremnek, soha semmi jele a kifejeződések gyötrelmeinek. Műveltség? Sokféleképpen érthető, és sokféleképpen megszerezhető. Erdélyi sokat tudott égről-földről, még többet az országról, annál is többet az emberről, fákról, virágról, madarokról, a mesék világáról, legtöbbet pedig a magyar nyelvről.

Sokat tudott, és sokat álmodott róla. Nyelvészeti eszmefuttatásai szebbek voltak a legszebb költeménynél. Természetesen kontárságot kiáltottak rá. Gúny tárgyává lett hivatásos nyelvtudósok, de sokkal inkább az avatottságban tetszelgők között. Elengedte füle mellett a csipkelődést, úgy, mint trónusukat féltők lekiacsioló nyilatkozatait költői pályája kezdetén. Tudósa lett apránként a nyelvésznek. Belső emigrációja éveit legnagyobb részét ezzel a foglalatossággal töltötte. Láttam nem egyszer eltemetkezve szakkönyvek tömegébe. Abrándjaitól és tudományos kíváncsiságától hajtva sok idegen nyelvben lett otthonos. Nem vagyok hivatott a megítélésére, mi a tudományos érték, mi a költői ábránd hátrahagyott írásos anyagában. Annyit tudok, hogy a világ néhány egyetemén iskolák teremtek az ő fiatal költőként egy ősnyelvet feltételező módszeréhez hasonlóan. „A nyelvek anyját tudtam én, / amelyhez fogva béna, selyp, / gügyögő minden anyanyelv.” Minden bizonnyal érdemes volna nagytömegű nyelvészeti hagyaté-

kába elmerülni valaki erre érdemes embernek. De nem előítélettel, nem ellen-szenvvel a költő iránt, aki belekotyogott a nyelvtudományba, hanem azzal, hogy a költőnek szabad szólni művészetének eszközéről a nyelvről, és szólhat róla ihletettséggel úgy, mint tudományossággal.

Meglepően, költőknél szokatlan biztonsággal tájékozott volt a mindennapi élet eseményeiben, úgy, mint a világ eseményeiben. Mindenkiről, aki híresség feltűnt a világban vagy az országban, fellebbezést nem ismerő véleménye volt, legyen az püspök vagy politikus, pénzember vagy művész, katona vagy költő. És, ha nem találta nála igaz embernek, leszede róla nagy ékesszólással a keresztvizet, lekopasztotta a csontja velejéig. Ahogy ezt tette, abban is volt sok látnivaló. Társasági véleménynyilvánítását, ötleteit nemegyszer megtaláltam a következő lapokban, újságok hasábjain, sőt interpellációkban. Ha valaki volt, aki szájkosár nélkül szólott, hát ő igen: ha valaki volt, aki egyéni érdekeivel sosem törődött vélemény nyilvánításában, akár szóban, akár írásban történt az, hát ő olyan volt. Nem kovácsolt magának szerencsét abból, hogy feltűnésekor a magyar irodalom leghivatottabb ismertetői új csillagként üdvözölték. Sőt, hitet tettek mellette. „Erdélyi József a mi nemzedékünk legteljesebb lírai hajtása. — Így írt Németh László. — Vállalom ezért a mondatért minden fölberzenkedő érzékenység tiltakozását.” Igaz, egy későbbi írásában második helyre tette Sinka István mögött, de ezzel nem árthatott a kolerikus ember szívének, mert Erdélyi volt az első, aki Sinkában felismerte a nagy költőt, és Erdélyi nélkül nem lehetett volna Sinka, mint ahogy sok minden nem lett volna a magyar irodalomban, egészen a mostani legfiatalabb költőinkig, akikben fényesen kimutatható Erdélyi közvetett vagy közvetlen hatása.

Végigkísértem életének állomásait. Hol a költészetében, hol barátjaként. Elhagyott szülőföldjének emlékeit melengető szerény kaliba a budai hegyekben. Pápa, iskolám városa, hol egy nekem ismerős családban lelt feleséget és otthont. Pesterzsébet, és a Pilisben rejtőző kis falu. Nem lett lakása a költői munkásságával megszerzett pénzéért, csak lett az áldozatos lelkű, benne hívő és béketűrő óvónő feleség emberségéből. Nem csoda, ha lázadó lelkű maradt mindvégig a megünnepelt, de fillérekkel kifizetett költő, aki képtelen volt magának otthont teremteni a fővárosban. De tudta a világi hiúságot lekicsinylő fölény-nyel viselni sorsát és nemes humorral életben és költészetben. Azt hiszem, tartozik neki az irodalomtörténet a megállapítással, hogy minden idők legnemesebb humorú magyar költője. Nem a pesti vicc, az ő sajátja, sőt távol áll attól, hanem a legfinomabb, tartózkodó, árnyalt, nem röhejt kiváltó, hanem szívet-lelket felderítő népi, de mondhatnám az akkor divatos kifejezéssel úgy is: franciás humor. A kettő nem esik messze egymástól. Csak öltözetében más.

Szülőföldje más országhoz került, mire költővé érett. Érdekes, hogy költészetében az irredenta versek hangos korszakában erről szó sem esik, mintha nem ismerne országot, csak népet. Királyságot, birodalmat csak a mesék világában. Egyetlen egyszer, Petréről, az alföld minden szegényénél szegényebb hegyi mór-ról jut csak eszébe, hogy Szalonta vidékének új urai vannak, erről, aki tán kapott egy hold földet, míg volt, ki százat.

*Néki ugyan mind egyre megy.
Maradt ő máig, aki volt:
Petre, a harmados kapás,
a kizsákmányolt, kizsarolt.*

Kívül maradt ő minden csoportosuláson és kampányon. Még olyanon is, melyben rangos íróársai lelkesen részt vettek. A nagy megoldást a földreformtól várók, érte szívvel lélekkel küzdök nagy megdöbbenésére így szól, mintha szólna megint csak Petre helyett.

*En nem vagyok a kisbirtok barátja.
Nem osztanék egy határt kétfelé.*

.....

*En nem vagyok a nagybirtok barátja, —
semmitféle magántulajdoné.
A régiekkel tartok mindhalálíg,
s azt vallom, hogy a föld az Istené.*

*.....
Add az embernek s nem rááll, hanem
elsüllyed benne nyakig, homlokig,
szívében már gög, erőszak, irigység,
zsarnokság és rabszolgaság lakik.*

Forradalmi szellemű költő volt, de nem forradalmár, akinek lélektanához a konspirációs készség, az ügy szolgálatának fegyelme hozzátartozik. Ő elkiáltotta, s elárulta magát. Kiáltott csak hirtelen haragjában, úgy hogy a véle egyetértők is megrémültek, ha voltak. Akik pedig kissé távolabb álltak, nem azt mondták, hogy ni, milyen bátor, hanem, hogy bolond. Mert ki bátor így kiáltani a hatalomtartókra, akiknek van veszteni valója?

*Csak játsszatok, ti gyarmatos urak,
pólódresszes balkáni angolok,*

*.....
Éljetek a szép napokkal, urak,
játsszatok, míg be nem borul az ég,
Sáros nem lesz a Vérmező és csúszós
törvényhozó kezetekben a fék.
Míg meg nem ered az őszi eső,
a Vérmezőre le nem hull a hó,
míg el nem fogy a zab, a türelem,
s ki nem döglik alólatok a ló!...*

Perbe fogták ezért a költeményéért a költőt, és eltűnt szem elől a kötete, amelyben megjelent.

Perbe fogták és elítélték a rosszemlékü uralom megszűntével egy másik költeményéért is. Érthetően azok számára is, akik munkásságának tisztelői voltak. Mert nemcsak politikai vétke volt, hanem eszeveszett felháborodásában az emberiség ellen vétkezett, azokat sértette meg, akik a hatalom üldözöttjei lettek. Megbűnhődött, és van egy emlékem róla a börtönbüntetésének letelte utáni közvetlen időkből. El kell mondanom adalékul ellentmondásos egyéniségéhez. A badacsonyi Rodostó turistaház gondnoka voltam akkor. Egy hajnalon, ahogy kiléptem a konyhaajtón, csordogáló esőben ott leltem az eresz alá húzódva. A vonatata este tíz óra tájt érkezett. Jóval éjjel előtt feljuthatott kényelmes léptekben is a hegyre, de nem mert bekopogni, nem akarta zavarni az álmunkat egy olyan házban, amelyben a legtermészetesebb dolog volt, hogy a nap és az éjszaka bármely órájában zörgetnek az ajtón. Ott virradt meg mondván, nem hosszú az éjszaka annak, aki ki tudja tölteni magának való gondolatokkal.

Könyveit a következő évtizedekben kiadták, nem is bántó ritkasággal. Az irodalmi lapok helyet adtak verseinek. Különösképpen Erdélyi József mégis elfelejtett költő lett. Hogyan? Korunkban a sajtó és egyéb hírközlő szervek alig megemészthető özönében kiesik az emlékezetből az olyan, akiről ritkán, vagy sohasem esik szó. Hiába a verskötetek és a folyóiratok. Az ősz elején felkeresett ott a hegyen vagy huszonöt KISZ-korú fiatal. Éppen valamilyen kulturális jellegű táborozásuk alkalmával. Beszélgetve századunk költészetéről kiejtettem a nevét. Egyetlen egy sem akadt közöttük, akinek ez a név jelentett volna valamit. Nem tudtak róla sem jót, sem rosszat.

Nem tudom, mi maradt a költő hagyatékában, de azt tudom, hogy róttá a betűket, vagy festett, rajzolt szüntelen. Talán, ha a feladatra vállalkozó és arra érdemes kezek fellapozzák a mindig könnyen olvasható betűkkel tele füzeteket, méginkább méltónak találhatik az utókor figyelmére viharos századunk irodalmi életének e nyomtalan semmiképp el nem veszíthető jelensége.

Ma sem

*Dér tutja be
kutak
csördülő láncát
s ma sem jön
senki
Nem gyújtunk
villanyt
emlékeink maradékát
meregetjük
aztán kilépünk
a horpadt verandára
figyelve
a vasútállomásról
jövő utat
melynél nincs
elhagyatottabb*

Marad

*Fohászunk mit sem ér
igazíthatjuk óráinkat*

*Bár alkonyattájt
felszökken még a forrás
nyugtalan éneke
Dulcineánkat
hiába várjuk*

*Fordul az évszakok játéka
s feszülve miként a húr
marad a don quijotei
döbbenet*

*s értetlenek
fogják körül
a szerencsétlen
fegyverhordozót is*

A tenger

*A partvonal
süppedékes fővenyére
emlékszel-e még*

*Elhagytuk
a szirtekre kapaszkodó
halászfalvakat
s hazarendelte már
sólymait is az idő*

*A tenger nyárvégi
szenvedélyében
teledve keserű
teleink havát*

*idéztünk elsüllyedt
kikötőket
verset a hazai tájról*

Nagy az út

*Elég volt mára
s a fölhasadt zsákokkal
se megyünk már semmire
azt mondom
verjük le magunkról
a padlás porát
harapjunk valamit
aztán köszönjünk el
az öregektől
hisz még az éjszaka is
a miénk
s nagy az út
csak a vágyakozás
nagyobb nála
de arra már nincs szavam*

Fehér szegecs

*Csak a csillagok magánosak
meg a gödrök szélén
a kifordult kő.
Atölel az idő;
a mozdulat üstökös lángja
a hónapok felé mutat.
Tenyeremben maroknyi mosoly vacog,
sejtjeimben az ősök tüzes szándéka
versenyt lobog
az elmúlással.
Hitetek tűzénél melegszen,
csontjaimban fehér szegecsként
izzik az akarat;
titeket várlak
kitakart szívű
holnapi fiatalok.*

Tudom

*Vakok a sötét szobában is
maguk elé tartják kezüket,
hogy felfogják a kemény valóság
ütközéseit.
Én is így járok a világban.
Eltartom magamtól a mosolyok
és a cselvetések késszúrásait;
s ahogy szívem és arcom mellett
elzizegnek a suhanó kések
– hőkölések és kerülők után –
sötétben is tudom,
merre kell mennem.*

Jób prológusa

*Hallgatag hordszékem a szemétdombon,
kicsi zászlót vet szél-mozdulásra a kiöntött hamu,
tört cserépfazék lehet sarumnál,
csipked felém egy kopasznyakú tyúk,
magamba esve alszom vagy sem, hihetik,
négy égtáj küldöttei kísértenek, egy padban tanult fiúk.
Némán jár ajkam, fogatlan majszolóé,
de nem szókat öröl, ingerlő vagy elfogadó választ,
magamban harcolok Istenemmel vagy Istárral, nem tudhatom,
hívom a meghallgatót, nem segítségért könyörögve,
csak lassú vitáimat bizni megőrző sejtire, lágy viaszra,
s mint eret vágó kés bennem járó útján
egy másik, messzibb s tán kedvesebb fájdalomé,
éles képzeteim lépnek elő,
és figyelmem, a verébfüű
tűnékeny ékirásán ugrál a dülön saját házam elé.
Így nem hallok vádat, se bekerítő dicséretet,
se gyűrűző hangokban hosszú hat napot:
mi volt helyes, amit nem tehettem,
és mi a vétek, mit csak dölyföm ragyogtat fel.
Jelenlétem örök kettősségéből való,
négyágú, mai korbácsomnál
az a délután, nyári koraeste fontosabb,
holott jődögél, ha akarom, ha nem,
csendes virradással hetedik napom.*

A MEGSZÁLLOTTSÁG ESÉLYEI

Kovács Sándor Iván: *Jelenlévő múlt*

A Kortárs folyóirat irodalomtörténész-főszerkesztője, Kovács Sándor Iván, aki jó másfél évtizede a szegedi, utóbb a budapesti egyetemen régi magyar irodalmat ad elő, s ismert személyisége kritikai életünknek éppúgy, mint a szomszédnépi és kisebbségi magyar kapcsolatok ápolásának; e sokrétűsége impozáns felmutatásával lép *Jelenlévő múlt* című legújabb tanulmánykötetével az olvasó elé.

A szerző Weöres Sándor irodalomtörténeti „navigációjáról”, a *Három veréb hat szemmel* című hatalmas magyar költészeti antológiáról írva, — melynek munkálataiban komoly részt vállalt —, megjegyzi: „...mert nem előkelő krónikás vagyok a hajón, hanem magam is a megszállott felfedező legénységből való, nem restellem hanyatt-homlok odahagyni finom műszereimet, hogy felhágjak az árbóccsúcsra, ha elkiálthatom: Föld! Föld!”

Pontos önminősítés ez. Kovács Sándor Iván az — általunk aláhúzott — *megszállott* felfedezők közül való. E megszállottsága egyet jelent — sokrétű hivatásához méltóan — nemcsak az irodalom szenvedélyes szeretetével, hanem az arra való neveléssel; tanárként, irodalmárként, szerkesztőként, vagy mint ítéssz egyaránt.

Megszállottságának egyik ismérve: a magyar irodalmi régiség fáradhatatlan búvárlása. Irodalomtörténeti nyomozásaira jellemző az igen nagy tárgyi ismeret felhalmozásából adódó izgalmasság. Így kíséri végig az Ulysses-metafórát, — pontosabban a reneszánsz utazás motívumait —, Odüsszeusz Dantétól eredő pokolbéli megjelenítésétől, Petrarcán, Janus Pannoniuson és Balassin át egészen a modern időkig, s így ír esszét *Balassi Bálint és az Óceánium* címmel.

Ez utóbbi példája annak, hogy a szerző, — aki a régi magyar utazási irodalom kiváló ismerője, Szepsi Csombor Márton *Europica varietasa* tudományos szövegkiadásának egyik gondozója —, mennyire alá tudja rendelni ilyen irányú egzakt kutatásainak szempontjait egy, az irodalomban magasabbrendű igazságnak, amit a költészet képvisel (bár Balassi csillag-metafóriái — szerző állításával szemben — éppen nem kérdőjelezik meg a költő csillagászat iránti érdeklődését). — A kevésbé lírai hajlandóságú olvasó pedig bőven talál a témát illető pontos adatokat. Megtudjuk, hogy a költő a nyílt tengeri élményt aligha jelenthető danskai (gdanski) öböl látványát tágitotta az Óceánium képzetévé, (az itteni időzéséről írók közül Eckhardt Sándoron kívül — *Balassi az Óceánium mellett* című ragyogó esszéje kapcsán — Szerb Antal is említésre méltó lett volna); ám Kovács Sándor Iván dolgozatában feltárja, — s itt jutunk el a vérbeli filosz-nyomozás izgalmaihoz —, nemcsak a költő „kozmológiájának” lírikus alapvetését, hanem a Szép magyar comedia Cortés-utalása nyomán megismerjük a Cortés-irodalom azon metszetét is, amelyben a conquistador, mint versíró szerepel. (Balassi ugyanis így említi.) S arra is fény derül, hogy a magyar reneszánsz költő honnan vehette ezt az értesülést.

•

Mit ér a jelen a múlt nélkül? Mit a múltismeret a jelen azt megelevenítő visszasugárzása nélkül? A kettő egymás nélkül meg nem lehet. Kovács Sándor Iván tanulmánykötetének és egész munkásságának ez az egyik vezérelve. Nem valamilyen kinyilatkoztatás ez, hanem a módszeréből következtethető világkép;

a filológus-esszéíró világképe. A *József Attila és a régi magyar irodalom* című, kétségtelenül túlméretezett, és némely következtetésében vitatható, de új ismereteket is adó tanulmánya mellett erre még két erős bizonyosság: a Weöres Sándor idézett „Veréb-antológiája” elé írt bevezetés, és a Vas István-esszé.

Az utóbbi, bő negyven oldalas dolgozat szerény címet visel: *Vas István Rákóczi motívumai*. Ha csak erről írna, az sem lenne csekélység. Kritikusaink, akik nem győzték tömjénezni a költő *Nagyszombat, 1704* című versét, csak egyet nem tudtak kibölcsekedni. Azt, hogy e csaknem hetvensoros költemény úgyszólván egészében — a fejedelem Vas István magyarította *Emlékirataiból* készült — kollázs. Kovács Sándor Iván azonban nemcsak ezt fedi fel. Lényeges metszetét adja Vas István magyarságtudata fejlődésének is. Arról ír, hogy a részint a grinzingi javítóintézetben nevelkedett pesti úrfiú mint dőbrent rá utóbb, — alig meglelt emberként — Bécs idegen közegében magyarságtudatára; mit jelentett neki Illyés *Nehéz földje* és általában a költő-barát hatása; mit a magyar XIX. század Berzsenyivel, Vörösmartyval, s a kor latin szellemével; vagy a Zrínyiek és Tótfalusi Kis Miklós, (évtizedekkel a híres *Cambridge-i elégia* előtt); meg Thököly naplói, Bercsényi levelei; majd maga Rákóczi, a császári akaratból *szintén* idegenben és idegennek nevelt ifjú. — Istenkísértés a fejedelem és a költő közötti illetéknéppel felmutatott analógia, ám Kovács Sándor Iván mégis megkísérli, — és nem alaptalanul. Mint ahogy van mersze hozzá, hogy egy Vas István kedvelte latin sort, — „Ducunt fata volentem, nolentem trahunt” — „A végzet vezeti azt, aki akar, vonszolja azt, aki nem akar” —, Bercsényiig, sőt Zrínyiig vezessen vissza; hogy onnan Spenglerhez váltson át (akitől Vas tulajdonképpen a mondást vett); kitér a költő — a Spengler-hatástól el nem különíthető — marxista tájékozódására; aztán megnevezi *A Nyugat* *alkonyában* oly hangsúlyos szállóige görög és latin sztoikus forrásait; beleágyazza a sztoa világát az 1940-es évek magyar írói és olvasói közgondolkodásába; majd rátér a tulajdonképpeni Vas-mű, a hatalmas kollázs huszonhárom oldalra rúgó boncolására.

Sok? — Igen. — Eklektikus? — Az. — De értékelni az *eredmény* felől is illik. Ez pedig a *Homo politicus* Vas István oly kevesek által ismert és még kevesebbek által elismert költői lélekrajza, méghozzá *fejlődésében* bemutatva. Az *eredmény* tehát — majdnem, hogy a módszer ellenére —, a vállalkozás *sikere*.

Ez a nemes indítékú megszállottság, — minden felkutatható adat, érték megmentése — vezet el a tanulmányok, esszék legfőbb buktatójához is. Abból, hogy Kovács Sándor Iván nem tud közléseiben semmi ismeret továbbadásáról lemondani, — az is kitészik, hogy sokszor lényegtelen, vagy éppen lényeges, de oda nem tartozó dolgokra hívja fel a figyelmet. A *Hol született Bocskay István?* című írásban, — mert a *születési helyről* nincs új mondandója —, bizony kicsit beugratja olvasóit, és csekély kárpótlás, hogy a szerző szűkebb pátriájára, Kismarijára vonatkozó, — egyébként értékes — helytörténeti és szociológiai adatokat ismertet, vagy éppen falusi csósz nagyapját emlegeti. Petrarca és Janus Pannonius természetélménye kapcsán meg, ha méltán idézi is Szauder József briliáns esszéjét, a *Feronia istennő torrásánál Narniban* címűt; ám nem főszövegbe, hanem jegyzetbe való, hogy a nagy professor a *Kortárs* kérésére látogatott el a Janus-vers ihletőhelyére, és írta meg e művét. Az pedig egy ragyogó filosz-esszében semmiképpen sem tartozik az olvasóra, hogy a „Veréb-antológia” munkálatai során Weöres Sándor olvasójegyet váltott a Széchenyi Könyvtárba, hogy ott ő és a szerző hangosan beszélgettek-e vagy halkan; meg hogy mit szóltak ehhez a könyvtári munkatársak.

A mindent elmondás szándéka olykor fikciók keletkezésével is megbosszulja magát. — Igen érdekes — például — Kovács Sándor Ivánnak az a megfigyelése, miszerint Csáti Demeter *Pannóniai énekének* játéka a földrajzi nevekkal — „*Kelem földén a Dunán elkelének, / Az Csekén ők csekének. / Az Téténben elfeltekének. / Érdén sokat ők értenek. / Százhalomnál megszállának...*” —, szóval, hogy ez a módszer nem ismeretlen a szegedi folklórtól kezdve, Arany *Buda halálán* át, egészen akár Csukás István *Gilicesípjái*ig. Csakhát József Attila, — akinek régi magyar irodalmi érdeklődését méltán példázza a szerző a *Pannóniai*

énekről írott egyetemi dolgozatával —, nem él így vele. Mert az efféle játékoknak a lényege, — éppen e tanulmányban olvashatjuk —, a helynevek és a velük rokon hangzású szavak „bötürrimmel” történő ütköztetése. (Arany nyomán nevezi így az alliterációt.) — Ám ha idehelyezzük, — Kovács Sándor Ivánt követve — a *Jónál jobb* sorait, — „Párizs, Berlin, Moszkva és Szeged — / Kevesen vannak a jó emberek. // /...) Washington, Wien, London és Cegléd! / Rossz ember ügyis mutatóba lesz még.” —, úgy mindjárt melléírhatjuk József Attila *Szonett-játékának* néhány részletét is. Mondjuk, ezt: „s virágtalan száll füstöm, ó de Vác / dutyijja őrzze testedet s sokác / dalok ringassák füst helyett a kósza // gondokat el!” Sőt, még ezt is: „Drukkoltam, s szólék: »Szent Konstantin, ápolj! / Tedd, ne híjjon ki Szemere Elek!« / Ő szólít mégis erre felkelek / mért vagy oly meszsze ó Konstantinápoly // S keblemben mint berekben kele vész / szívem zajdult mint bukaresti banda / Örült leszek: »A luk ha festi randa« / mondám s aztán: a gyereken kelevéz.” — Az első szonett „Lübeck-szemüveg” rimpárája csak azért nem hivatkozunk, mert ott Illyés, — a játszópartner — szabta meg a kádenciát. De ennek sincs kevesebb köze Csáti Demeter *Pannóniai énekéhez*, mint az imént látottaknak, vagy éppen a *Jobbnál jobb* sorainak. — Vagyis hát semmi közülük egymáshoz.

Mindez csak *jelenség*, ha nem is elhanyagolható. A *lényeg* nem itt, sőt, nem is a József Attila-tanulmány — bizony még publicisztikusnak sem nagyon mondható — bevezető soraiban rejlik; (holott — például — a „Veréb-antológiához” írott dolgozatának befejező része egy magyar esszé-breviáriumban előkelő helyet foglalhatna el). A zátonyok felé vivő legfőbb indíték ama — talán mindnyájunkat kísértő — vágyban kereshető, amely a szerzőt is arra sarkallja, hogy minél többet *adjon*. Ám egy művön, — még egy monográfián belül is, adni *csak* annyit lehet, amennyit a *téma* és a *szerkezet* viszonylag csorbitatlanul elbíró. S *csak* azt, ami bizonyítható, vagy legalábbis tudományos eszközökkel feltételezhető. Ezek az ismérvek jelölik ki a határt az irodalomtudomány és a műkedvelő kutatás között. Kovács Sándor Ivánt, nagyon is tiszteletre méltó megszállottsága — ha nem válik *kritikátlanul* rabjává —, minden bizonnyal az élvonalbeli magyar irodalomtudomány sáncaiba vezérli. Hogy mi is *Buda halálából* idézzünk „Úr az egész földön, ha ez egy hibáján.”

*

Kovács Sándor Iván kritikáin is ott érezzük a *jelenlévő múlt* lenyomatát. Ezért kiváló például Illyés *Szíves kalauzáról* szóló ismertetése, — ismét az utazás-irodalom! —, ahol a mától Bethlen Miklósig tekinthet vissza. Vagy azok az írásai, ahol a szerzők szűkebb pátriáinak helyi színezetére, szellemére mutat rá avatottan. Így a dunántúli, kivált a pécsi, helyi szellemi mikroklímára, (nem utolsósorban a *Jelenkor* tájkéara), Bertha Bulcsu íróportréit elemezve. Váci Mihályról szóló tanulmányai pedig arról győznek meg, hogy a szerző a legmélyebb eszmei azonosulás esetén sem pihenteti kritikusi tollát. Az elismerő méltatás egyéb kritikáiban is ritkán fedi el a bírálatot.

Váci Mihályról írva, — a költői, közírói életmű nem éppen elfogulatlan apológiáját adó Simon Istvánnal vitázva — mondja: „...a hatvanas évek második felétől fokozatosan érvényesülő kritikai és irodalompolitikai tendencia nagy eredményének éppen azt látom, hogy eltérő művészi törekvések bontakozhattak ki egymás mellett...” S hogy itt nem valami virtuális egységről van szó; hogy tisztán látja, milyen tragikus minden *valós* értékképző erő széthúzása, szétforgácsolása; azt éppen Simon Istvántól búcsúzva érzékelteti, Zelk Zoltán Simon-ekrológijából véve a szót. „Az a nyomorult, pokolbavaló valami, amit nálunk irodalmi életnek neveznek, nem egyszer léptet bennünket is efféle kitartó harcok letaposott küzdőterére.” (Zelk tudvalevőleg arról az átokról beszél, ami — például — őt Simontól sokáig elválasztotta; s amin csak a nagybeteg és a haldokló költő kórházi egymásratalálása változtatott.)

Fontosnak tartjuk ezt azért, mert a szerkesztő-kritikus Kovács Sándor Iván, igaz, nem beszél olyan — a mi korunkban legalábbis — mindkét részről alpárinak számító „küzdelmekről”, mint a népies-urbánus ellenét; és nem hozza zavarba ama — sokak által érzett — káros választáskényszer sem, hogy mi mellé álljon: az igaz értéket hordozó, hagyományörzőbb stílus követőit védje-e, avagy a nem kisebb becsű moderneket? Kritikáiból éppúgy kitetszik, mint szerkesztői munkásságából: az *érték* mellett foglal állást. A címkézésektől pedig eltekint.

*

A Kortársban rendre visszatérő magyar kisebbségi és szomszédnépi kapcsolatokat ápoló „híd-rovat”, a *Közös dolgaink* adott címet a kötet harmadik egységében. A Fábry Zoltánról írott emlékezésből, (a néki küldött stószí levelek közreadásával), éppúgy kitűnik a pályakezdő szegedi filosz hivatástudatra ébredése, mint a stószí remete benső drámáinak nem egy jelenete. S ez az emlékezés-töredék rajzolja ki elsőül Kovács Sándor Iván irodalmár-arculatának — a jelenlévő múltat vallató kutatótól éppen nem független — újabb vonásait. Azét a gondolkodót, aki „a fennmaradás módozatain” tűnődve, Sütő Andrástól idézi; véle együtt mondja: „Engem Bethlen Gábor foglalkoztat, más szóval: a megmaradás titka”. És még ezt is: „Az erdélyi katedrálisok orgonái szólaltak meg bennem; hatalmas és láthatatlan seregem énekelte Szenci Molnár Albert szövege szerint, hogy fenn óhajt maradni”.

Itt kell keresnünk Kovács Sándor Iván megszálottságának mélyrétegeit. Nem más ez, mint a magyar műveltség oszthatatlanságának hite. Oszthatatlan ez a műveltség az időben, és — mint Babits vallotta, mint Szerb Antal hirdette, s mint legjobbjaink mindig is vallani és hirdetni fogják —, oszthatatlan a térben is. Ezt tanúsítja — megannyi más mellett — a kötet egyik legnagyobb szerűbb dolgozata, A „*Psalterium ungaricum*” *világképe és a XXIX. zsoltár*. S ez eszmeiség jegyében került a XXIX. psalmus a *Kortárs* Szenci Molnár Albert-emlékszámaának élére.

E dicséret átható megvilágítása után tér vissza a szerző nemcsak a Kortárs-emlékszámhöz, hanem irodalomtörténeti és szerkesztői ars poeticájához is. „A négyszáz éve Szencen született, majd Kolozsvárott meghalt Szenci Molnár Albert, a nyelvtudós és költő XXIX. zsoltárának lenyomtatásával — Illyés Gyula Koszorú című versét szabva reá — a »szélszabolta magyar nyelv« hajszálgököreinek »köharapó erejét« akartuk példázni. Hiszen kik magyar nyelven szólnak, »az ő templomában« cédrusokat rontó időben is »Hirdetik nagy erejét, (Beszéli dicsőségét.« A teológiát, istenhitet túlélő anyanyelv és költészet pedig »Erőt ad seregének, / őket híven megtartja, / Békességgel megáldja« — ringassák bölcsönket bár Szencen, ássák meg sírunkat akár a kolozsvári Házsongárdon.”

A CSALÁDFA-VÁGÁS NEHÉZSÉGEI

(Gondolatok Bereményi Géza Legendáriumáról és a családregény-írásról)

Megkönnyíti a kritikus dolgát, hogy a Legendárium szerzője a kötet fülszövegében szinte mindent elmond a fabuláról: „Ez a könyv egy család regénye. Egy meglehetősen zilált sorsú közösségé, melynek tagjai már réges-régen nem élnek együtt, csak tudomást vesznek egymásról időnként valami számukra érthetetlen szabály miatt. Elindulnak különböző időszakaikból, és az útjaik kereszteződnek néha. E találkozásoknak kisebb-nagyobb jelentőséget tulajdonítanak. Olykor telefonálnak, levelet írnak egymásnak. A könyv minden egyes fejezete másik-másik családtag szövege, tehát mindegyik más szemszögű, de csaknem mindig ugyanaz az időpont — a *hetvenes évek* —, ahová mindenki máshonnan érkezik el. A család így nemcsak tagjaira, hanem évtizedekre és korszakokra is szakad. És eltérő színhelyekre is. Az Apa díszlete egy vendéglő, az Úkapáé a 48-as szabadságharc, az Apa Apjáé egy temetés, a Lánygyermeké a Majakovszkij utca és a Gazymező utca sarka, a Középső Fiúé egy vidéki kastélyban berendezett állami gazdasági központ, a Legidősebb Fiú pedig még Firenzébe is elutazik egyszer...”

Akár a fabula, akár a szerkezet szempontjából fogalmazzuk meg a regény csontvázát, csupán tájékoztató, esetleg felhívó, hogy azután elolvassuk mindazt, ami ennél több: magát a művet. Bereményi könyve azonban érdekessége, tehetségessége és sikertelensége révén is több: fiatal, megújuló prózánk és a családregényírás nehézségeire figyelmeztet. Korjelenségeket is mérlegelnünk kell ahhoz, hogy e tehetséges regény végső sikertelenségét megmagyarázzuk. Például azt, hogy mit jelent a családtörténetek megszaporodása, miért vállalkoznak többen a magántörténelem fel- és legombolyítására, *milyen funkcióról van szó a családtörténet-írás esetében?*

A legenda, szorosabban a családlegenda funkciója az, hogy a felejtés és a tisztánlátás megformált együttesében mutassa föl az eredetileg hősök, szentek és dinasztiaiák történetét példázatszerűen szolgáló sémát. A séma meztelen hazugságként jelenjen meg. Ha ez megvalósítható, újra korszak születhet a magyar prózában. Több századikként írom le a közhelyet és közérzetet: Magyarország a legendák, a nemes és nemtelen hazudozások, a fennkölt mesék országává is képes változni. A „nincs itt ország” Adytól örökölt és néha elpazarolt élménye éppen azáltal formálható meg, hogy fenéig üritjük a nagyotmondás, a színpadias irrealitás, a korszakos kitalálások, a minthák poharát. A hetvenes évek közepének és végének lassan megújuló prózairodalma ezt kezdi megfogalmazni. Nem rugaszkodunk el a tényektől, ha azt mondjuk, hogy ez a próza megsejtette: éppen legyőzhetetlen riválisától, líráinktól tanulhat, annak is *egyik* belső (nem formaelvi, hanem magatartásbeli!) vonásától, hogy újrakezdeni, föltisztulni csakis alámerülés árán lehetséges. Ezúttal: a legendákba, a mesébe merülés árán. Lecsupaszítani csak *valamit* lehet. Márpedig van mit. Nem kell hangsúlyozni hát, hogy a *mesével* való birkózás újra termékeny pillanatot teremthet el-elvetendő prózánkban. A naturális epikai hitelt mániákusan hajhászó próza ugyanis évtizedekig megvetette ezt az „anekdotikus”, legendagyártó, tehát „hazugság” vélt irányt, miközben földhözragadt, vagy éppen lávaszerűen pongyola „valóságosságával” és irreális programatikusságával saját csapdájába, a hiteltelenül naturalisba hullott. Századunk egyes, és csak szótári értelemben realista prózái manap-

ság inkább csapdáikkal tátonganak felénk, a hitelesség és a szókimondó „életesség” önbecsapásba fordulásával. A hitel önkéntelenül hazudni kezd, mert a „valóságnak” azokat az erőteljes, de kérészerű formáit keresi és véli megtalálni, amelyek *itt*, ezen a glóbuszon esetleg éppenséggel sem erőteljesen, sem sehogyan — nem léteznek. Ellenben nagyonis létezik: a hazug legenda. Ez itt a valóságteremtő, akarva-akaratlan. Most újra a mese, a ködlovaglás (nem feltétlenül krúdys értelemben), az epikai alakoskodás, valószínűleg a másikénál mélyebb és művészibb útja bontakozik. A folyamat voltaképpen igen régen kezdődött, anélkül, hogy hosszú ideig műveket hozott volna létre. Hiszen éppen a családtörténetek műfajában zárult le a naturális út folytathatatlansága és reménytelen, csalóka valószerűsége, amikor másfél évtizeddel ezelőtt irodalmi eseménynek számított a *Rozsdatemető*, arról tanúskodva, hogy prózánk végképp elszegényedett. (Meggyőződése, hogy későbbi irodalomtörténeti „spenótokban” *negative* alkorszakként fog szerepelni 1963.) Nem játék tehát a szavakkal, ha azt mondjuk, hogy tiz-tizenöt évvel ezután, a fiatal próza a Mesével, vagy ha tesszük: a Mesebeszéddel akar és próbál szembenézni. Nem fél az „anekdotától”. Félni tőle ugyanis a benne maradást jelenti. Őszinte hazugságokon keresztüllátni, megformálásuk közben, ez a legnehezebb annak, aki magyarul próbál írni. Színvonal-emelkedésről lévén szó, sorjazzuk a nehézségeket. *Ilyenkor érdemes.*

A legenda (Bereményi), a gyerek—család—fantázia (Esterházy: Fancsikó és Pinta), az apanyomozás (Lengyel Péter: Cseréptörés), a mitikus megváltás- és szenvedéstörténet (Nádas: Egy családregény vége) mind a valamikori közmegegyezésen alapuló sémákból, preformákból táplálkoznak. És családi teret határolnak. A legenda funkciójának értelmezése után kíséreljük meg a „család” funkciójának összefoglaló értelmezését, e művek alapján. Magyarország patológiusan családmániás és ugyanilyen patológiusan családdromboló ország.. Történelmének neurózisai (pszichózisairól nem beszélve) családi bolondériákban öröklődnek. „Családjaink” elképesztően rabjaik önmaguknak, tagjaikkal szemben erőszakosan konzervatív normákat képviselnek, hogy szinte rájuk kényszerítsék a hisztériás, és más beidegződések híján: tökéletesen irreális lázadást. Rossz végletek, *ugyanannak* a patológiás túloldalai csapnak össze. Amikor tehát az utóbbi években a családtörténet-írás fiatal prózánk ismertetőjegyévé vált, akkor ismét az önismeret és a megszabadulás (a legenda alászállásán át vezető) útja nyílt meg.

Bereményi Géza is ebben az időben lépett föl, sőt, jó néhány évvel ezelőtt, amikor méltán aratott sikert *A svéd király* című elbeszélés-kötetével, melynek kimagasló darabjában, a *Történelem* címűben is már a legenda és a valóság csilámló összecsapását tudta megérezéskíteni. A *Legendáriumban* is *mer mesélni*, akár csak kortársai. Hátha sikerül „az igazságig keresztülhazudni magunkat”. A lehetőség most mégis elsikkadt. Könyvének tanulságai számos hasonlóságot mutatnak az újabb családregényekkel, egy jól induló folyamat kevésbé jó lehetőségeivel is, ezért nemcsak róla szól ez a kritika.

Bereményi vállalkozása látszólag családregény. Valójában: ki vagyok én és hol tartok? -féle kérdés áll a középpontban. Hiába indul ki a családi fényképek motívumából kiderül, — mint látjuk majd, rosszkor és rosszul — az egymás mellé sorolt, és más-más családtaggal elmondott történetekből, hogy végig egyvalaki kereste magát, egyetlen, és vértelen főszereplője van ennek a műnek. A hatvanas években késői kamaszkorát, majd kinos felnővekedését elszenvedő, korán petyhüdésnek induló nemzedék egyik tagjáról van szó, arról a generációról, amelyiknek fanyar, csüggeteg dalköltészetét is éppen a *Legendáriumban* szerzője teremtetten meg, Cseh Tamás szövegírójaként. Ez a nemzedék *csak* félig „elveszett”, *csak* alig széthulló, döntéseiben is *csak* a kísérleti stádiumig jutott el. Ám éppen e körülmények miatt az átlagnál talán több készséget mutat későn érő idejében, a hetvenes években arra, hogy kreatív kritikusa legyen világának (már aki éppen megmaradt). A nemzedék számos képviselője a korszakkal való azonosítás és ellenazonosítás hurkába dugta szellemarcát (Esterházy elbájoló játékából kölcsö-

nözve, „Horul a szurok”). Ennek a helyzetnek a megformálása azonban éppen most, és mindezek után vált lehetségessé, előbb semmiképpen sem. Hogy pontosan mi ez a hurok, arról maguk a művek beszélnek. Ráadásként most inkább sorjazzuk tovább a nehézségeket: a nemzedék ebben az esetben egy szűken vett értelmiségi évjáratot jelent, egy ideig-óráig élénk társadalmi mobilitás megtorpanását is jelezve. Joggal érezhetik tehát sokan közülük, hogy e hurok annál szorosabb, minél kevésbé válaszolnak más nemzedékek, rétegek, nem szólva a korról. Nos mindezt is *elvileg lehetetlenné vált, hogy a megújuló magyar próza kiindulópontja ne lírai legyen*. (Ez esetben a líra nem az előbbi, magatartásbeli, hanem a művészi, formaelvi értelmében használatik.) Paradox helyzet, hogy a próza megújulása lírai alapokból bontakozik ki. A tünet életkora persze, mint csaknem mindegyik modern művészeti jelenségé, százötven, kétszáz év. Szívós. Hiszen a regény líraivá válásának lehetőségét-rémét Goethe és Schiller óta látják, és néhányan egyenesen megtagadják tőle a műfaji legitimitást is (pl. a fiatal Lukács). Amennyiben azonban — szénézve a szülcű és eleven regények valóságában — nem kívánunk a rémlátomásoktól gyötörték nyomába lépni, akkor a kérdés így hangzik: mikor bajos a lírai alapokon álló prózaregény, és mikor nem az? Tisztázandó: nem az ún. „epikaidegen” lírai alapokkal van a baj, nem mindig, és nem feltétlenül, hiszen távol álljon tőlem mindenféle steril normaesztétika, mely szerint a líra és az epika „nem fér össze”. Az a probléma viszont megmarad, hogy mikor mit jelent a formálásban a líraiság, a tiszta bensőség, a „széplélek”, mikor formaalkotó, és mikor formátlanító? Valószínű — s Bereményi kudarc is ezt erősíti —, hogy a családregény, az „anekdotikus” legenda esetében meg kell szabadulni tőle; valószínű, hogy ha a mélystruktúra azonos a szubjektum „érzületével”, akkor az egész építmény összeomlással fenyeget. De teszem föl a stilizált önéletrajz, vagy a konfesszió szcenírozása esetében (pl. Tandori prózáinál) az egyedül adekvát formakonstituens éppen ez a középponti, lírai szubjektum.

Tovább sorolva a nehézségeket: Bereményi is, mások is, igen erősen vonzódnak a játékhöz, a hétköznapi — és *nem* a filozófiai — értelemben vett iróniához. Ez a vonzalom mintegy a közvetlen társadalmi megbízatás pótlásaként, konszenzus hiányában ön-konszenzust teremtve mutatkozik meg (szintén évszázados probléma). A közvetlen — sokszor didaktikus — reflexió, a kiszólás és az „összebeszelés” formái (rosszabb esetekben a gyors siker csábítása), a vicc és a pseudopoén elszaporodása a mai prózában éppen a centrális kérdés körüli talányra hívja föl a figyelmet. Hogyan távolosítható, hogyan oldható föl a regény egyszereplős, „tapadós”, csak-érzületi mélystruktúrája? Bereményi esetéből is látnivaló, hogy különösen döntő ez a kérdés, ha családregényt írunk. A távolítás fenti, és nagyon is az alkalmit technikává dagasztó formái csalókák, mert az éntapadás, az „elváhatatlan” azonosulás, a megszabadulni nem tudó, tehát önkritikátlan-tétlen lélek leplezésére szolgálnak. Nem többek a nagyonis lírai-tünékeny formacentrum trükkösen epizáló oldászereinél. A kérdést tehát igyekeztünk föltenni a nehézségek felsorolásán keresztül. Lássuk, hogyan felel rá a *Legendárium*.

Előbb a könyv nem kevés erényéről. Több mint a feléig remekül, technikásan egyívű és sokrétű, végiggondolt és plasztikus regény, illetve megelevenedő fényképalbum. Portrékat olvashatunk, azokról az emberekről, és azokban a korokban, helyszíneken, akiket és amelyeket Bereményi a fülszövegben megnevezett. Két kimagasló portrét kapunk, az ükapáét, és a nagyapáét. Az írónak sikerül régi értelemben vett robusztus sorsokat és alakokat megelevenítenie, bukásokkal, alkalmasint koromfekete gonoszságukkal, komiszságukkal együtt. E portrék is jelzik, hogy ilyen sorsok és alakok egyáltalán lehetségesek voltak. Itt remekel a már említett prózai megújulás: a legendát lemeztelenítik, és mégis: legenda marad. Az ükapa és a nagyapa minden „utat mutató” komiszságával együtt „legendás” dinasztia-alapító, illetve megtartó. Az, hogy egyes korok megengedték, a benne élők ne mindjárt hulljanak szét, az az előny, hogy nem belülről rágtak, de kívülről annál drasztikusabban, az nem lebecsülendő negativitás. Egyes korok kellően diszkrét távolságban maradtak a személyiségfejlődés szuverén zugaitól. A *Legen-*

dáriumban az ősökkel nem a lelkük „történik”, mint manapság, hanem személyük és világuk valóságosan harcol egymással, persze többnyire a személy bukik bele. Egyébként ez a család is, mondja és *ábrázolja* Bereményi: ember embernek farkasa-család. A könyv kétharmadának lendületéből arra következtet az olvasó, hogy a Legidősebb Fiú, a Középső Fiú és a Lánygyermek életével a családi hanyatlás is ugyanezen a szinten formálódik majd. Nem ez történik, noha még mindig nincs veszte minden, hiszen az Irén levelét tartalmazó fejezet (a könyv középpontja), a szerelmi háromszög-sztori, és a katonaszökevény féltéstvér története csak alig veszít az előzőek formált dinamikájából és egyensúlyából. A Középső Fiú azonban hirtelen az *Anna* feliratú résztől kezdve középpontba kerül, és megszűnnek a vonatkozások, utalások a családregegyre. Helyszín: egy kastélyban berendezett állami gazdasági központ; körülmények és sztori: az igazgató lányába érthetetlen, mert megíratlan szenvedéllyel beleszeret az építész-mérnöknek ott tartózkodó Középső Fiú, és belefutad a helyi intrikákba. Itt voltaképpen egy *másik*, betétként ható regény kezdődik, *én*regény, amely a még mindig (untig) dzsentroid-agyonüprő vidéki viszonyokat móríci remiszszenciákkal örökíti meg. Énregény-nyé változik, „rokonokba” oltva, de a valóságos rokonok eddig jól megépített képcsarnokából teljesen kilépve — egy semmilyen homoksivatagba. Ilyen módon visszamenőleg is egészen *képtelen törés* húzódik végig a könyvön, amit az említett bravúros megoldások sem élnek túl, mire letesszük, mivel az utolsó harmad ernyedtségében magunk is elfelejtjük őket (elfelejteti velünk az író). Először teljesen érthetetlennek tűnik föl, pusztán szerkesztésbeli rövidzárlatnak, mintha elnézett volna egy fogást. Másodjára azonban világossá válik, hogy a törés — elkerülhetetlen volt, a már eddig jelzett, és alábbiakban továbbbsorolandó okok miatt.

Az első fejezeteknek egyenként önálló nyelve, eredeti fölépítése és világképe van, mintegy polifón szövetet alkotnak, egymásnak felelgetnek a fényképek, a sorok, a gyűlölködések, a bukások. Bereményi itt igen jól kezeli a beszédhelyzetek gazdag lehetőségeit, a narratív 3. személytől az átképzéletes függő beszédre keresztül az egyes szám első személyig. Az utóbbi mindig fiktív, mivel a műnek ez a fele nem egyes szám első személyben elbeszél. Az *Anna* címmel ellátott harmad vizont a rövid bevezetőtől eltekintve, végig ebben a beszédhelyzetben, és a formálatlan, egy-az-egy enyészeti jegyében áll. Tehát nem csupán tematikusan, hanem a megformáltság értelmében is: szétmállik a könyv. Anna, a nagy, és meglepően végzetes, mert laposan titokzatos szerelem, akinek a figurája egyszerűen nincs megjelenítve — *puszta érzület*. Ugyanekkor a narrátor-főszereplő szerint mindennek, egész sorsának, a családregegy végének ez a nő a kulcsa. Meglehet, de nem nyitja. Annát ugyanis egyszerűen nem látni, de nem is érezni, csak a fiú érzületeként, bár akkor se mindig. Ez a döntő szenvedély nem ábrázolt, csak egyszerűen van, illetve elhiszük, hogy nagyon van. Am az olvasó hite *ebben az esetben* soha meg nem térülő előleg. A családtörténet így azután földarabolódik, de nem teremtve új alakzatot, hanem egy igen sablonos kiskirályság, illetve „feudális” anarchia lapályán megfeneklik. A jelen formálatlan, *mondja, de nem formálja* az író. Egy valamit nagyon nem tud egyelőre a *Legendárium* szerzője: *megkomponálni a dekomponáltat*. Alkotásról lévén szó, az Anna-történeti azt várják, hogy megkomponálva mutassa föl a dekomponált jelent, benne a család „utolsó sarjának” súlytalan hanyatlását. Nem azt fájjalom, hogy Bereményi elhagyja az előhangban kitűnően exponált, és az első fejezeteket összetartó fényképmotívumot, hanem azt, hogy nincs helyette *más* kompozíciós elv, csak *érzület*. Méghozzá egy elmosódó alak érzülete, akiről elkenődően, bágyadás közben sül ki, hogy ő a főhős. Ráadásul ez az érzület egy megíratlan, kellékként működő alakra irányul. Kiderül végül, hogy az addig rendezőelvnek hitt fényképmotívum sem volt elv, hanem puszta technika. Ismét egyúttal a fiatal próza egyik, jó és rossz irányban egyaránt elvezető vonásáról van szó. Sokan pusztán technikákban és nem formaelvekben gondolkoznak, trükkben, „megoldásban” és nem elgondolásban. Ha azután nem sikerül, és nem működik a technika, akkor „minden” elromlik. Csak-hogy az alkotás *nem szerkentű*. Ha viszont formaelvekben gondolkozna az író,

akkor azok észrevétlenül, kvázi automatikusan is homogenizáló, összetartó energiát fejlesztenének, még akkor is — és éppen akkor —, ha a technika történetesen nem működne olajozottan. Ez az olajozatlanság éppen a legnagyobbak rejtélyes „hibája”. Ma különösen nem elég a technika, mivel túlonúltechnikás az életünk. A *forma szellemére* lenne szükség, mivel hallatlanul bonyolultan és raffináltan dekomponálódott világot kell „festeni”. A *Legendáriumban* a technika elhagyása, új technika, netán formaelv bevezetése nélkül, azzal járt, hogy visszamenőleg lepleződött le a technika elégtelensége. Tehetség esetén, ami Bereményinél kétségbevonhatatlan, a végiggondolatlanság nem pusztán hiba, hanem valami elkerülhetetlennek a jele. A végiggondolatlanság most sem föltétlenül írói hibákon vagy képességeken múlt.

Ennek az „elkerülhetetlennek” a bizonyítását az eddigiekben is a Bereményi-regényen túli szempontokkal próbáltuk elvégezni, most meg néhány zárókövetkeztetésre van szükségünk.

Az önálló kisregényként ható Anna-rész a hetvenes évek felől íródik, minden efelé feszül. A középpontban hirtelen és becsapósan, de ezúttal indokolatlanul az érzület embere, a széplélek áll, az alaktalan *pára* teljes *fegyverzetében*. Olvasás közben úgy érezzük, Hegel széplélek-analízise máig érvényes: a széplélek a tárgy-nélküliség alaktalan örületében szenved; és a semmi a legáthatolhatatlanabb dolgok egyike. Míg a regény közepén reméljük, hogy a múlt formásságával szemben a jelen formátlansága új forma létrehozásával válik kritikaívá-nyomatékosná, addig a végén látnunk kell, hogy mindez elmarad, és a jelen formátlansága magában a műben lesz az, ami. Így éppenséggel hangsúlytalanná és nemkritikaívá, mindössze nosztalgikus lapítja a Legendáriumot. E nosztalgia azonban a főhős személyes holmija, melynek valódi körüljárását *sem* engedi írója. Hiszen még a főhős is lírai inkognitóban marad, többek között Anna inkognitós, kellékszerű szerepeltetése révén, és a hozzá fűződő enigmatikus viszonyán keresztül. Ez a Középső Fiú alig látszik jobban Annánál. Megszűnik minden ironia, vicc (melyek egyébként sem mindig problémamentesek), és teljessé válik az azonosulás egy inkognitóban senyvedő lírai szubjektummal. (Megint csak félreértéseket elkerülendő, megjegyezzük, hogy nem általában az inkognitóval van baj, hanem a családtörténeten belülivel.) Hirtelen mintha a kastély lenne a legvéresebb valóság, holott a legvértelenebb érzület helyszíne csupán. Míg a múltbeli családtagok fölvonultatása közben távolítani, ironizálni tud (olykor tényleg véres korok háttére előtt), addig éppen a lehető legironikusabb jelenben a lírai azonosság alaktalan foglya marad. Hirtelen lemond a meséről, „naturába” transzponál, és ez a lépés ebben a könyvben, mely mesével indul, és rajta áll vagy bukik: végzetes visszalépés.

Mert életünkben sokszor a nem-igaz a legvaskosabb tény. Bereményi ezt saját magának nem hitte el, amikor a regény felét-kétharmadát, a *valóságos* legendákat hozzáragasztotta az eleve és visszamenőleg középponti, ám egyáltalán nem valóságos, csak naturális Anna-betéthez. Holott kiolvasható a könyvből, hogy *lehetett volna* fordított a viszony: a mű első fele megírt, a második nem. De miért kell a *valamit* hozzáragasztani ahhoz, ami „nincs”? Nyilván azért, mert a „hetvenes éveket”, az Anna-fejezeteket *akarta* megírni, háttérben a valóságosan megírt előzményekkel. Az eredmény: amit akart, nem sikerült, amit nem akart, sikerült, de a sikertelen ezúttal kétségessé tette a sikerültet is.

Kiindulópontunknál vagyunk. A hetvenes éveket élő lírai szubjektum nem általában elégtelen az epikához, hanem speciálisan a családregényíráshoz. Hiszen *vannak* sikerei a csak-lírai alapokból építkező, azokat stilizáló, szerepjátszó, szcenizáló regénynek. A családregény-írás igen termékeny — művészileg és magatartásbeli értelemben egyaránt — a fiatal próza fejlődését tekintve. Meg kell oldani, illetve fel kell oldani azonban az egyszemélyes, bújtatott énregény, és a családregény konfliktusát. Ennek jelenleg egyetlen, egyszeri megoldását ismerem, Nádas Péter *Egy családregény vége* című könyvét, mely valakiről, és valakikről szól, mégsem énregény. A családlegenda műfaja a lírai-érzületi főhőssel áll hadilábon, nem a lírával. Lehet regény vagy konfesszió, ami csakis a lírai személyiségre épül,

mégis: epika (Tandori). Lehet családrege, sőt, mítosz, mely nem a lírai szubjektumra épül, mégis lírai-metafizikai alapokon áll (Nádas). Az énazonos lírába torkolló családrege azonban valószínűleg lehetetlen. A családrege-írás nehézségei bizonyára akkor enyhülnek, ha a prózaíró megszabadul saját agyonbújtatt, és ideig-óráig kompenzált, majd mindent elöntő lírájától, mint élet- és forma-problémától.

POMOGÁTS BÉLA

CSERÉPTÖRÉS

– Lengyel Péter regénye –

A háborús irodalommal foglalkozó kritika állapította meg, hogy a nagyszabású nemzedéki és közösségi tapasztalattal általában két „fázisban” foglalkozik az irodalom. Először közvetlenül a tapasztalat nyomán rögzíti a személyes jellegű élményeket és elemi felismeréseket. Később visszatér a témához, és az elemző gondolkodás körében keres választ a nagy történelmi kihívásra, vet számot egy korszak közösségi tapasztalataival. Alighanem így van ez minden nemzedék magára eszmélésével: közös élményvilágával és közös világképének megfogalmazásával. Első alkalommal a fellépő új generáció primér tapasztalata jelentkezik; gyakran csak abban a körben, amelyben a fiatal nemzedék szembekerül elődei világképével és eszményeivel. És csak később, esetleg egy évtized múlva ölt véglegesebb alakot a fellépő új generáció közös világképe, közösségi tudata.

A nemzedéki önkifejezésnek e két „fázisban” megvalósuló rendjét példázza a magyar prózairodalom fiatal generációjának másfél évtizedes útja is. A hatvanas évek közepén adott hírt magáról ez a nemzedék, először Simonffy András novelláiban (*Lázadás reggelig*), majd Módos Péter: *A futás*, Nádas Péter: *A Biblia* című regényeiben, Császár István, Munkácsi Miklós, Vathy Zsuzsa, Czákó Gábor és Bereményi Géza elbeszéléseiben. Elsősorban igénybejelentés volt ez a jelentkezés: lázadás a korábbi nemzedékek, a „derékhad” világképe és esztétikája ellen, merész és szabad vallomás az akkori fiatalok tapasztalatairól, érzéseiről, törekvés az önálló hangra, nem egyszer kísérletezés, amely szakítani igyekezett a magyar próza közhasználatú hagyományaival. Ezzel az új irodalmi „hullámmal” érkeztek Lengyel Péter elbeszélései is; a *Két sötétedés* (1967) című kötet írásai, kivált a nemzedéki igénybejelentés egyik emlékeztető dokumentuma: *A régi Francis Scott Fitzgeraldban* című novella, amely annak a nemzedéknek a közérzetéről adott hiteles képet, amelyhez maga az író tartozik.

A fiatal generáció pályavonala sokfelé ágazott a továbbiak során: a divatos kísérletektől az alkalmazott irodalomig különféle törekvések és műhelyek nyerték körükből utánpótlásukat. Bizonyára nem véletlen, hogy érdeklődésünk mostanában éledt fel ismét a hazai „új hullám” munkássága iránt. Most értek be, pontosabban most kerültek a nyilvánosság elé a nemzedéki önkifejezés második „fázisának” eredményei: Nádas Péter: *Egy családrege vége*, Bereményi Géza: *Legendárius* és legutóbb Lengyel Péter: *Cseréptörés* című regényei. Eredmények, amelyek már nem csupán egy generáció életérzését, igényeit mutatják, hanem számot vetnek a nemzedék történelmi helyzetével is, mélyreható módon világítva be a közös tapasztalatokat, nagy felelősségtudattal fogalmazva meg a

közös önismeretet. Úgy vélem, jelenleg e három regényből szerezhetünk pontos ismeretet a ma harminc-negyvenéves értelmiségi nemzedék közérzetéről, tudatának alakulásáról és világképéről, sőt e közérzet és világkép történelmi, társadalmi forrásairól.

Ahogy Nádas és Bereményi könyve, a *Cseréptörés* is egyszerre önéletrajz és családrege, egyszerre kutat az „eltűnt idő nyomában” és szólaltatja meg egy nemzedék jelenidejű önismeretét. A múlt dolgai közé hatol, valóságos nyomozást folytat, hogy tisztán lásson évtizedekkel korábban végbement eseményeket, de a jelent akarja rendbe tenni, a jelen érdekében idézi az emlékeket, kutatja fel a múlt töredékeit. Hőse: Bárán János érezhetően önéletrajzi fogantatású, személyes jelentésű regényalak. Pesti bölcsész, kallódó ember, ellentétes erők és hatások vonzásában, aki egyszer csak úgy érzi: meg kell keresnie, meg kell találnia igazi önmagát. „Bárán János — hangzik a regény kezdete — nem ismerte az apját. Nem ismerte a saját életét sem. Nem az övé volt az arca. Nem alakult ki a kézírása. Nem volt beszélőviszonyban az anyjával. Úgy festett a dolog huszonnyolc éves korában, hogy az, hogy ő van, még egyáltalán nem eldöntött kérdés. Megfogalmazott és megfogalmazatlan hiányérzetei halmozódtak. Úgy érezte, hogy még nem tett rendet magában.” Hozzáfog tehát a rendteremtéshez, létezésének bizonyításához: ennek a rendteremtésnek és bizonyításnak története maga a regény.

Bárán János helyzetében és közérzetében az emberi személyiség mai válsága jelenik meg; az a válság, amelyről a harminc-negyvenéves generáció költői (Tandori Dezső, Petri György, Oravecz Imre) és elbeszélői (Nádas Péter, Császár István, Bereményi Géza) egyaránt számot adnak. Ennek a válságnak nemcsak a modern értelmiségi és nagyvárosi lét általános bizonytalansága a gyökere, nemcsak a gyakran emlegetett „elidegenedés”, amely századunk második felében mind szélesebb körben okozott rossz közérzetet, hanem a nemzedéki elhelyezkedés és sorsvállalás nehézsége is. A hatvanas években tájékozódó ifjú nemzedék bizony nehezen talált magára, jóval nehezebben, mint az előző generáció, amelynek biztosabb tájékozódását és szerepvállalását a történelem segítette, s amely egy hatalmas tömegmozgalom felhajtó ereje révén foglalhatta el az őt megillető társadalmi helyet. A szerepvállalás, a közös helytállás gondjai jelentettek nehezen leküzdhető akadályt a személyiség szabad magára találása előtt. Korábban a történelmi mozgalmakkal való azonosulás tette lehetővé a személyes identifikációt, most szinte minden alkotó egyéniségnek magának kellett ezt kiküzdenie. Gyakran magányos küzdelemben, gyötrelmek árán, megtorpanások és visszahullások után.

A személyiség identifikációs küzdelme olvasható ki a *Cseréptörés* regényvilágából is. Bárán János önmagát keresi, saját emberi létezésének valóságos tartalmát és értelmét kutatja, ezért járja be a múltat, ezért vándorol a gyermeki lét vagy az ifjúság köreiben, ezért indít nyomozást háborúban elpusztult édesapjának rég betemetett sorsa után. Sorra feladja biztosnak látszó állásait, először a színházi dramaturgiát, aztán a nyelvtanárságot, végül a fordítást, s egy nyomdában helyezkedik el éjszakai korrektornak, hogy nappalait, teljes szabadidejét az önkeresés mindennél hatalmasabb benső igényének és szenvedélyének szentelhesse. Régi emlékeket boncol fel újra meg újra, gyermekévének egykori színtereit keresi fel, apja korán végetért életének tanúit látogatja meg, még egy távoli, orosz faluba is elutazik, hogy a maga szemével lássa a helyet, ahol apja a háború, a nélkülözés és a betegség áldozata lett. Módszeresen gyűjti a tényeket, adatokat és dokumentumokat. „Most már — olvassuk — monomániává nőtt a keresése. Vallás lett számára, mely a pusztaság szertartásaival örömet és megnyugvást hoz, mely érthetetlen erőtartalekokat hív elő, meghatározza a világ erkölcsi rendjét, máskéülben elképzelhetetlen cselekedeteket szentesít, felmentést ad. (...) Átváltozott keresőgéppé: felhúzták és nem áll meg, amíg le nem járt.” Bárán János lassan bejárja a múltat, az elmúlt idő mind titkosabb köreiből hatol, s ahogy megismeri saját kora gyermekségét és családjának történetét, úgy

találja meg igazi önmagát, úgy építi fel a maga valódi emberi személyiségét. A múltat ostromló kutató munka valóságos célja ezért a jelenre irányul: a személyiség válságának leküzdését szolgálja, a tartalmas és végleges emberi személyiség, mondhatnók, a valódi jellem felépülését segíti elő.

A múltban kutató emlékezetnek, az ismeretlen múltat feltárni igyekvő elszánt vállalkozásnak nemcsak morális jelentősége van, természetesen regényszervező szerepe is. A személyiség megszületéséért és kibontakozásáért folytatott küzdelem: maga a regény. Írója ennyiben a „prousti” indítást követi: a múltban találja meg a jelen magyarázatát, az emlékezetben a személyiség igazabb életét. A múlt bűvárlásának és idézésének mégis más feladat jut, mint *Az eltűnt idő nyomában* hatalmas épületében. A francia író elsősorban önmagát akarta megérteni, a saját belső világát kutatta fel, ennek a belső világnak volt megnyilvánulási formája az emlékezet. A *Cseréptörés* írója nem a maga belső titkos világát fedezi fel, hanem a személyiségteremtés küzdelmes folyamatát ábrázolja, s így nagy szerepet ad a személyiségre ható s azt alakító történelmi és társadalmi erők bemutatásának is. Részben ebben: az egyéni élet szűkebb körében ható nagyobb történelmi folyamatok érzékeltetésében rejlik művészi ereje. Az „én” mögött minduntalan felsejlenek ezek a szélesebb körben ható folyamatok: a háború, a felszabadulás, az ötvenes évek, vagyis annak a korszaknak az élete, amelyből a mai negyvenévesek eszmélete eredendően származik. A „prousti” „recherche”-et, magyarul: „kutatást”, amely az elmúlt („elveszett”) időbe hatol, kiegészíti egyféle keményebben megvont „carteziánus” vonal, s a „prousti” technikából ismerős motívumismétlések, motívumvariációk (a család történet vagy a gyermekkori emlékek ismétlődő motívumai) ennek a vonalnak a mentén helyezkednek el, ez a határozottabb vonal szabja meg a regényszerkezetet. Az elemzés mélysége és céltudatossága, a bensőséges lélektani hajlam és a határozott erkölcsi igény a modern regény ama irányzatának és technikájának a hatására utal, amelyhez például az amerikai F. Scott Fitzgerald és Salinger, az angol Evelyn Waugh és a magyar Ottlik Géza és Mészöly Miklós tartozik. Ők valójában Lengyel Péter mesterei, akiktől nemcsak az írás néhány technikai jelegzetességét, hanem elsősorban az írás erkölcsét tanulta el.

Bárán János küzdelmes önkeresése, úgy tetszik, végül sikerre vezetett. (A regény megszületése igazolja ezt!) A személyiség identifikációs törekvése átrendezte a hős egész életét, egész tudatát. A gyermeki ösztönös boldogság először ösztönös fájdalomnak: hiányérzetnek, válságtudatnak, belső bizonytalanságnak adta át helyét, hogy aztán megszülessen az a belső biztonság, amelyről a Jorge Sempruntól választott mottó beszél: „valódi felnőtt boldogság, amelynek alapja már nem a tiszta szívű ártatlanság, hanem a világ felismert komolysága, felismert és megtagadott igazságtalansága, a világ befogadott fájdalma”. A megtalált „felnőtt” biztonság és boldogság világít rá az írói vállalkozás nemzedéki: közösségi jelentőségére. Az önálló személyiség kialakítása érdekében vállalt erőfeszítéseknek nemcsak egyéni értelme van, hiszen egész nemzedék viaskodik a maga történelmi sorsával, múltjával és lehetőségeivel. Egész nemzedék keresi a maga helyét, létének igazolását, tudatvilágának történelmi forrásait. „Azért az nem úgy van — hangoztatja Lengyel Péter hőse —, hogy reménytelen úgyis, hogy a hülyeségeinket és a fájdalmainkat csak a saját bőrünkön tapasztalhatjuk meg”. A tapasztalat, bizonyos mértékig, közös, a felismerésnek, a tanulásnak is közösnek kell lennie. A múlttal: a családi történettel és a nemzeti történelemmel kinek-kinek úgyis számot kell vetnie, ha meg akarja találni igazi önmagát. Ebben a közös számvetésben van Lengyel Péter regényének (Nádas és Bereményi könyve mellett) kezdeményező szerepe. Nem kis szerep, ha irodalmunk harmincasnegyvenes korosztályainak eddig bejárt másfél évtizedes útjára gondolunk. (*Szépirodalmi Kiadó*)

Thiery Árpád:

ÚSZÓ PARTOK

Elismerésre méltóan makacs hittel, jobbitó szándékkal, kitartóan kutatja *Thiery Árpád* az emberek egymás közötti kapcsolatainak lehetőségeit és kölcsönhatását. Regényekben, novellákban, riportokban, futó ismeretségek és életre szóló kötődések ábrázolásán keresztül igyekszik közel kerülni a kapcsolatok különböző fajtáinak lényegéhez. Van két olyan kapcsolat, amelyik az összes többinél jobban érdekli, erősebben foglalkoztatja: a barátság és a szerelem. Különös szenvedéllyel nyomozza ezek alakító hatását az egyén életére. Elsősorban nem a „csendes hétköznapiakra” figyel, amelyek nem állítják különösebb próba elé az egymással érzelmi vagy függőségi viszonyban lévő embereket, hanem a nehéz történelmi pillanatok, időszakok érdeklik. Az embert próbáló idők, amelyekben a kérdésekre csak kétféle válasz adható: igen vagy nem. Amikor sokszorosára növekszik a döntésekért és tettekért vállalandó felelősség súlya, s az addig fennállt emberi kapcsolatok vállalása vagy éppen a megtagadása súlyos következményekkel járhat. *Thiery Árpád* ilyen irányú érdeklődését mutatja például az *Évszakok* vagy a *Gladátorok kora* című regénye, továbbá számos novellája és riportja.

Legújabb könyve, *Úszó partok* című regénye készített erre a rövid visszatekintésre. Mert az *Úszó partok* cselekménye ismét nehéz időszakban, 1956-ban játszódik. Hőse egy fiatalember, Testvér András, aki egy évvel később, 1957-ben meséli el a saját történetét a regénybeli újságírónak. Testvér András, egy szerelem bűvöletében élve, nem vette észre, mi készülődik körülötte, s lényegében váratlanul érte az ellenforradalom. De barátjával, Gáspár Bubuval együtt — annak hívására — első perctől kezdve a védők, a hitükben igaznak megmaradók oldalára állt. Gáspár Bubu a harcok során elesett, ott halt meg mellette. Testvér Andrásnak nagyon sokat jelentett ez a barátság, Gáspár Bubu erősebb egyénisége, tisztább látása. Több alkalommal is, amikor döntő lépést kellett tennie, barátja segítő keze nyúlt felé. Úgy érzi, Gáspár Bubu elvesztése véglegesen lezárta az utat

lehetőségeinek nagy része előtt. „*De nem tudtam még, hogy Gáspár Bubu halálával félig kész ember maradtam. Soha többé nem lehetek az, aki lehettem volna, ha együtt maradunk*” — mondja, amikor a gyilkos lövés utáni órák történetét meséli. (203. o.)

Maradt még számára egy másik kapcsolat: Gál Nóra szerelme. A zaklatott érzelmi életű, családján belül furcsa helyzetben lévő lány önmaga számára is megnyugvást jelentő, közös terveket érlelő szeretettel, ragaszkodással kötődött Testvér Andrásához. A férfinak talán ez a kapcsolat is megfelelő biztatást, lendítőerőt adhatott volna önmaga kiteljesítéséhez; Gál Nóra azonban, a történelmi körülmények hangulatának befolyása alá kerülve, úgy döntött, hogy elhagyja az országot. Az igaz barátság és az érzelmi sebeket gyógyító, erőt adó szerelem csaknem egyszerre vált múlttá, emlékké Testvér András számára. Amikor az újságíróval találkozik, s mesélni kezdi a történetét, már egy idegen helyen próbál, akar új életet kezdeni.

Természetesen mindez így, röviden, csak kényszerű leegyszerűsítése a regénynek; cselekményének és gondolatíságának egyaránt. Testvér András kapcsolata a barátjával, illetve a szerelmével közel sem ilyen egyszerű. Át- meg átszövik a munkájának és a történelmi időszaknak az eseményei; megtorpanások és előrelendülések kísérik. A férfi gondolataiban és érzéseiben remények meg elkeseredések váltják egymást. S még ez is mind csak jelzése annak, ami a regényben van. Az író teljes jellemet állít elénk Testvér András személyében, s köréje érzékletesen rajzolja fel a kort. A regény végén pedig megfogalmazza kétélyeit, s az emberi kapcsolatok további vizsgálásának szükségességét is. Testvér András sorsa nem megnyugtatóan lezárt — ami nem jelenti azt, hogy a történet, a regény ne lenne befejezett! —; nem egészen tisztázott a szerepe Gál Nóra eltűnésében sem. Igaz, az *Úszó partok* nem egy egész élet regénye, hanem bizonyos kapcsolatoké, nehéz időben.

Thiery Árpád a regénybeli újságíró szavaival, gondolataival a saját törekvéseiről és kétségeiről is vall. Testvér András befejezi a maga történetét, amely, valljuk meg, nyugtalanító gondolatokat ébreszt bennünk, további töprengésre készítet. Ugyanígy a regénybeli újságíró is tovább

foglalkoztatja Testvér András személye, története. „Kétség, zavar és irigység fogott el. Ki ez az ember, aki egy olyan helyzetben látott meg engem, amire nem szívesen gondolok vissza, most pedig egy véletlen találkozás nyomán érthetetlen nyíltsággal tárta föl előttem az életét, a történetet pedig úgy fejezte be, mintha egy évvel ez előtt a szeremlei folyóág nádasában rájött volna a kapcsolatok teljességének nyitjára, amit én, már-már mániákusan beférkőzve mások bizalmába, hiába kutatok.” (273. o.)

Végiggondolva Thierry Árpád eddigi megjelent regényeit, novelláit, úgy vélem, az ő kutatása, töprengése, példák, esetek sorának irodalmi feldolgozása egyáltalán nem nevezhető hiábavalónak. Sőt, olvasói kötettről kötetre közelebb kerülhetnek az emberi kapcsolatok egyáltalán lehetséges teljességének megismeréséhez. Barátság és szerelem lényegéről, mindenki számára elengedhetetlen szükségességéről, hiányának vagy megszakadásának következményeiről különösen gondolatébresztően szól ebben a legújabb regényében, amelynek értékét tovább növeli a jól sikerült megformálás, a filmszerű vágásokkal élő, ezzel is az olvasmány izgalmasságát fokozó szerkesztésmód és a stílus élvezetes volta. (Jelentősen hozzájárul az utóbbihoz, hogy Testvér Andrásval mondatva el a történetet, nagyszerűen ötvözi az író a szépirodalmi és a társalgási stílus hatásos elemeit.) Az Úszó partok helye minden tekintetben Thierry Árpád eddigi legjobb regényei, novellái között van. S még azok körében sem ismétlés, hanem továbblépés.

MÁTYÁS ISTVÁN

Kende Sándor:

SZEMBENÉZNI

Leginkább a *fenséges* esztétikai minősége határozza meg Kende Sándor Szembenézni című regényének hangulatvilágát. Elethelyzete olyan — csaknem tragikumba hajló — megtorpanáshelyzet, amelyben egy egyedülálló fiatal intézeti lány az övénei hatalmasabb erővel, a benne ébredező valóságnál eredendőbb, objektív valósággal kénytelen szembenézni.

Az államigondozott kisleány küzdelme —

bár látszólag közelebbi célok elérésére irányul — heroikusnak tűnik. Nem véletlenül, hiszen az a pont, ahonnan tudatosan vállalt harcára elszántan elindul, ennél még alacsonyabban található: a mindenkoritársadalmak neuralgikus régiójában, az apátlan-anyátlan gyermekek világában. Az ő felnövekvésük, tudatosodásuk során bekövetkező megtorpanásuk legtöbbször életreszóló tétovaságot, hovatartozásuk szüntelen keresését eredményezi, és ritkán torlik a teljesértékűségnek abba a megnyugtató érzésébe, amit a családban felnőtt embertársaiknak tulajdonítanak. Kende Sándor hősnője is ezt az utat járja, ebből a dzsungelből keres kiutat.

Az író témaválasztása, problémafölvetése ily módon — bizonyos értelemben — a mai magyar társadalom egyik súlyos gondjának erőterébe esik — hiszen a család a családonkívüliség kérdését érinti. Megközelítése eredendően *irodalmi*, elbeszélői megközelítés, de ez egy percre sem feledteteti el az olvasóval az első oldalak benyomásaiént kialakult megérzést: a témát Kende Sándor szociográfiafént is feldolgozhatta volna. Megkockáztatom: talán nagyobb hatékonysággal.

A hazai családscziológiai kutatások nem ritkán a regényben ábrázolthoz hasonló, ijesztő képet villantanak fel még a kiegyensúlyozottnak mondott családok köréből is. Ez a családok — talán legfontosabb — funkciójával, a gyermekek nevelésével függ össze. Szaknyelven szólva: a gyermekek *szocializálása* szinte kizárólag a családban történhet meg. Az előző nemzedékek legáltalánosabb szellemi-etikai hagyatékát, az alapvető viselkedési normákat, az anyanyelvet, azaz *énjének társadalmiságát* a család kebelében sajátítja el az ember. A szocializálási folyamat — nem ritkán az úgynevezett társadalmi makrostrukturális tényezők hatására — a családok igen jelentős részénél megtörhet. Meg is törik... A családon kívül felnövekvő gyermekeknél pedig az esetek tekintélyes hányadában el sem kezdődhet, ki sem bontakozhat. Ha „önerejéből” mégis eljut valameddig az ilyen gyermek, akkor viszont az önmegvalósításhoz szükséges energiákat emészt fel. Igaz, nem biztos, hogy ez kivétel nélkül bekövetkezik. A nem pusztán szépirodalmi érdeklődésű olvasót éppen e tények ismeretében aligha nyugtathatja meg el-

nagyoltan vázolt aggályaiban az az írói meglátás, hogy itt a „szeretettel” van probléma. És az államigazgatózott gyermekek esetében is — ahogy az író summázza — arról van szó, hogy: „Szeretni nem könnyű. Eljutni odáig! Rá kell éhezni, igen. Meg kell koplalni érte.”

Az írói ábrázolás szuverenitása, a regény esztétikumának felépítése megkövetelhet ilyen jellegű érzelmi orientáltságot, érzelmi redukcionizmust, de csak azon az áron, hogy ezáltal szem elől tévesztődik mindaz, ami mindebben *általános*, azaz, amit az imént társadalmi problémaként jelöltünk meg. Azt hiszem, Kende Sándornak éppen ennek az ellenkezője volt a célja; társadalmi problémaérzékenységgel éppen azért fordult efelé a téma felé, mert *tígyelmezettetni* akart, olvasóinak figyelmét és részvétét rá akarta irányítani a „jahn marik” megrendítő *szembenézéseire*, küzdelmeire.

Hogy milyen sikerrel? Ezt főleg azért nehéz eldönteni, mert ha az *irodalmi* keressük ebben a munkában, feltétlenül a *szociológiái* botlunk és megfordítva. Nem véletlen ez, hiszen az író szemmel láthatóan azzal a — Lukács által is taglalt — nehézséggel birkózik, amit a „riport, vagy az ábrázolás” problémája jelent.

Kende természetesen *ábrázolni* akar, de nem tud és nem is kíván — még a kíváncsi mértékben sem — elszakadni az empirikus valóságtól. Hitelességre törekvése mindenekelőtt párbeszédekben nyilvánul meg. Kérdés: ezek a párbeszéddek, *amennyiben hitelesek, művészileg eléggé érdekesek-e?* Vagy: amennyiben művészi alkotómunka eredményei, képesek-e a hitelesség benyomását kelteni az olvasóban?

Kende Sándor Szembenézni című regénye szerves folytatását jelenti az író eddigi munkásságának — újabb emeletként magasodva a hatvanéves alkotó mennyiségileg is tekintélyes életműve fölé, egyben örvendetesen gyarapítja irodalmunknak azt az ismét bontakozóban lévő ágazatát, amely napjainkban — többek között — Török Sándor hasonló jellegű munkássága nyomán — a gyermekek felnőtté válásával, a szocializálás folyamatával foglalkozik.

BEBESI KÁROLY

Panek Zoltán:

A FÖLDIG MÁR LÉPÉSBEN

Hogyan lehet összebékíteni azt a feloldhatatlan ellentmondást, amely a modern regényíró számára regény és élet, epika és valóság, tény és leírás között feszül? Egyik lehetőség: a teljesség sokféleségének *mennyiségi* megragadása; a mindent megírni akarás kényszere; a zárt, véges epikai konstrukció helyett egy nyitott, a végtelenség kaotikus illúzióját keltő forma megkísértése. A magyar irodalomban erre a típusú regénykísérletre talán Szentkuthy Miklós korai műve, a Prae a jellemzőbb példa: követői nem nagyon akadtak, a mű egyedi és utánozhatatlan volt.

Panek Zoltán nagyszabású és nagyigényű vállalkozása — *A földig már lépésben* — juttatja eszembe ezt a csaknem fél százada megjelent regényt. Korántsem azért, mintha Panek a legcsekélyebb mértékben is Szentkuthy hatása alatt állna; az *igény* azonban, mely létrehozta műveiket, — a megvalósulás minden különbözősége ellenére is — egy töről fakad, s az előbb jelzett regénymegoldás irányába mutat.

Panek ezt írja egyhelyütt: „Soha sem a tárgy a fontos. Mindig az ember. Különösen, ha már el tudna mondani valamit. (...) Van-e türelmünk a másik embert az ő egyetlen életéről egy életen át meghallgatni? Nincs. Ez biztos. Akkor pedig ne beszéljünk mellé”. És egy másik idézet:

„Egy regény nem más, mint azoknak az embereknek a helyzettisztázása, akik jól ismerik egymást, mindent tudnak egymásról, ám amikor ezt megállapítják, megijednek, mert máris mindent újra fel kell mérni egymással kapcsolatban. Állandó mozgás, nem jellemfejlődés, hanem a jelemek értelmezése a világgal és a többiek viszonylatában”.

Az idézet tartalmazza azokat a kulcsfogalmakat — *tisztázás, telmérés, értelmezés, mozgás* —, melyek a regény minden síkján érvényesek. Az író hőse, a Könyvszerkesztő „egyetlen életét”, s az élet gerincét, eszenciáját jelentő emberi kapcsolatokat méri fel; azokat az egymásba nyúló, elmúlt lét-állapotokat, melyeknek folyamatát a jelen megragadhatatlan — a regény végén jelzett — pillanata nem lezárja, csupán megszakítja.

Az epikai közeg, amelyben az író hőseit mozgatja, az *emlékezés*, tér és idő egybeeső koordinátáinak kitapogatása a múltban. Nem az „eltűnt idő nyomát” kutatja mégsem, hanem a hősen lerakódott, tehát valamiképpen létező és jelenvaló múlt egy- másra torlódó rétegeit tárja fel.

Ez a feltárás hihetetlenül színes és gazdag világot hoz felszínre. Nem *tárgyában*, hanem anyagában gazdag ez a világ — „sohasem a tárgy a fontos”. A külső, extenzív cselekmény csupa banalitásból áll össze; egy átlagos európai értelmiségi — a Könyvszerkesztő — hétköznapijaiból; nőkkel, nagy szerelmekkel a középpontban; akik azonban nem tudják a hőn áhitott teljesség érzetével megajándékozni a hőst, így annak továbbra is keresnie kell, egyre halványuló reménnyel. Barátságok, barátok, boros éjszakákba nyúló végetérhetetlen beszélgetések; s mindez valami állandó üzöttség állapotában, amely a hőst újabb kaland, új nő, új helyszínek felé hajtja. (A regény alcíme: Egy szökés története, négy kísérletben.)

A külső események azonban csupán keretet képeznek a valóságos, belső folyamat-hoz; a lényeges nem az, hogy *mit* él meg a hős, hanem hogy *hogyan* éli azt meg. S ezzel szoros összefüggésben ugyanilyen fontosnak látszik az is, hogy ebből hogyan képződik-alakul ki maga a regény. A hős emberi viszonyulásainak alapvető jellemvonása a szemlélő, a regisztráló attitűd, az értelmező és definiáló tevékenység. Innen a regény alapvetően intellektuális-gondolati jellege; ezt szolgálják a nagylélegzetű, kontemplatív belső monológok; és az igen gyakori párbeszédes forma, amely azonban — kis kivétellel — nem dramatikus szituációkat jelenít meg, hanem a gondolatok ütköztetésére, dialektikusan többoldalú kibontására szolgál; akár két különálló személy, akár a hős személyiségének két ellentétes pólusa nyilatkozik meg ily módon.

A dolgok, jelenségek és fogalmak tisztázásának, definiálásának igénye nyelvi-logikai szinten is megmutatkozik. Megszámlálhatatlan szentencia, általánosítás, ítélet, szillogizmus, paradoxon, s egyéb logikai formula bukkan fel a szövegben — hogy az állítás mindjárt visszajáról is megmutatkozzék, az író ironikusan kételkedő látószögében. Mert ennek a szellemi attitűdnek leglényegesebb vonása az a karteziánus,

racionalista gyökerű kételkedés, amely állandó ellenőrzés alá vonja a kialakultat, megrögzöttet, az általánosan elfogadottat: kezdve a nyelvi sablonok, a közmondások, közhelyek, népi bölcsességek gondolat-kezdeményein. (Ez a szellemi magatartás indította például Karintyht arra, hogy nekifogjon egy új, nagy Enciklopédia megírásának, hogy *tisztázza*, definiálja az elkopott, értelmüket vesztett fogalmakat.) Panek Zoltán regénye is egyfajta enciklopédia. „Egyetlen ember egyetlen életének” enciklopédiája: szellemi, intellektuális és érzelmi élményeiről, az őt körülvevő tárgyi-anyagi világról készült felmérés, feltár, adatok és dokumentumok gyűjteménye. Helyet kapnak ily módon a műben — többek között — a hős volt feleségének naplótöredékei, levele, egy magnófelvétel, barátok levelei; „A pipa természetrajza” című, „tárgyilag, érzelmektől mentes és szigorúan lényegretörő” dolgozat; egy múlt századi szakácskönyv disznótor-leírása; megtudjuk, mely ételekbe kell kaptot, illetve köménymagot tenni; hogyan verik a csipkét; olvashatunk verset Ovidiustól, Samuel Beckett-től és másoktól; szemléltető ábrán tanulmányozhatjuk, „mi mindent lehet művelni egy emberrel” az egyes testrészekkel kapcsolatos kifejezéseken keresztül. Találunk a regényben kacagtatóan mulatságos apróhirdetés-kollázst (mindmennyi variáció a *szökés* témájára) —, valamint XII. Károly svéd király híres szökését felelevenítő, jelent és történelmet víziószerűen összemósó szöveget. S számtalan, apró „story”, regénycsírát, elbeszélés-ötletet, — melyek úgy indázzák be az alapszöveget, mint valami buja kúszónövény; olykor még egyetlen hasonlat is ke-rek történetté terebélyesedik.

Ez a sokféleség, műfaji-tematikai-módszerbeli tarkaság eredményezi, hogy maga a regény is — akárcsak a hős személyisége — állandó mozgásban van; szüntelenül más arcát mutatja az olvasónak; *egyetlen*, lezárt, véges mű helyett számtalan, potenciális mű lehetőségének illúzióját keltve. Még stílusát is könnyedén váltogatja az író: tárgyias, puritánul egyszerű szövegek váltakoznak lírai szépségű leírásokkal; a száraz értekező prózát épp oly sajátjaként műveli, mint a szójátékoktól, szóviccektől hemzsező humoros-ironikus írásmódot.

Panek sokszínű világában kitüntetett szerepe van a *nyelvnek*, a *szavaknak*,

Szinte lubickol a nyelvben, kéjesen elmerül benne, gyengéden eljátszik a szavakkal, felmutatva, ahol lehet, a többértelműséget, többarcúságot, s kiaknázva a lehetőségek végső határáig a nyelvi asszociáció kínálta lehetőségeket. Nyelvteremtő-szóalkotó fantáziája, sokrétű és gazdag szókinccse, nyelvi humora egészen kivételes jelenség a kortárs magyar irodalomban.

Nyelvi játéakai, szóviccei helyenként öncélúnak tűnhetnek; vagy azok mennyisége, a szüntelen vibrálás, agytorna, fárasztóvá válhat az olvasó számára. Nem feledhetjük azonban, hogy *leltárról*, ha tetszik: példatárról van szó, amely természeténél fogva lehet zsúfolt, néha fárasztó is — az író, a teljességre törekedvén, még egy — lehetséges — szóviccet sem hagyhat ki a sorból.

Ez a leltár nem csupán a hős egyetlen életéről, az egyén személyes múltjáról készült. Címszavai közt van a kollektív múlt, a történelem is; az emberiség múltja épp úgy, mint a szűkebb tájé és a nyelv. Az író „magán-Szüzsziphoszként” görgette — görgeti — a szó, a nyelv ingatag köveit, hogy az épület mégiscsak álljon: okulásul és emlékeztetőül.

ERDŐDY EDIT

Fábián Katalin:

A MAKOLDI CSALÁD

Egyes vélemények szerint ma már nem beszélhetünk a szépirodalmi szociográfia virágzó korszakáról. Való igaz: marandóság és hiteles, általánosító ábrázolásmód szempontjából a széppróza többet tehet, de ez még nem zárja ki a dokumentarista irányzatok létjogosultságát. Nemcsak az irodalomban, de a filmművészetben is hasonló jelenségekkel találkozunk újabban. A dokumentarista felfogás egyre nagyobb teret hódít, elég talán Dárday István filmjeire utalni. Az irodalomban mostanában a *Magyarország felfedezése* című sorozat elégíti ki főleg ilyen igényeket.

Fábián Katalin első könyvének, *A Makoldi családnak* jelentőségét azonnal méltányolta a kritika is. Lázár István *Élet és Irodalom*-beli írásában olvashatjuk:

„Fábián Katalin érdeme tehát ott kezdődött, hogy konokul a nyomába szegődött a Makoldi családnak és kapcsolt részeinek.” De mi adja e vállalkozás nagyszerűségét? A bevezető szerint: „A színhely: modern üzemek kőfalaitól körülzárt udvar, két sor barakkalakúval, Budapest egyik külső kerületében, de nem éppen a periferián.” E körülmények között viszont pontosan olyan emberek élnek, akik a társadalmi ranglétrán a perifériához tartoznak. Napjaink szegénységéről, illetve a „lumpen-nyomorúságról” nem jelent meg még elemzőbb és szívszorítóbb munka a Fábián Katalinéénál. Manapság sokat beszélünk munkasábrázolásról is. Ez a könyv egyben arra figyelmeztet, hogy a tematika ezen ága a legizgalmasabb. S bizony ez nem az a munkásság, amely „osztályharcban vasba öltözött”!

A mű viszonylag kevés embert vizsgál, nem egy réteget vesz nagyító alá; egy család mikrovilága kerül terítékre. Az író előjárásának feltétlenül erénye, hogy az emberi viszonyokban így mélyebbre láthatunk. Az általánosítás aztán a család sorsából következhet.

A család és a könyv fő alakja Makoldi Mihályné, az ötgyerekes, nehéz életű asszony. Egy Pestre került vidéki lány boldogtalansága, rossz házassága (alkoholista és lumpen életet élő férj), valamint a létezés elemi feltételeiért folytatott mindennapos küzdelme bontakozik ki a könyvben. Monológjai erőteljesek, szenvedélyesek, az ő esetében sosem zavaró a „magnótechnika”. Az asszonyban ott a magasabbrendű élet igénye, az emberi alkotásvágy. Földhözragadtságát talán ő tudta volna leginkább legyőzni, ha környezete visszahúzó erői nem olyan jelentékenyek. Embertelen sorsa viszont kizárja a normális emberi kapcsolatok lehetőségét is. Gyermekeit sem fűzik hozzá túl erős érzelmi szálak, létüket a küzdés, a betevő falatért való állandó harc határozza meg. Minden visszahúzó erő mellett persze ő az igazi családfő, a rendkívüli energiákkal megáldott aszszony. Sorsával természetesen nem elégedett. Főleg az ő szövegei nyomatékosítják a *társadalmi felelősség* érzését is. Súlyosak a kérdőjelei, mivel nem bűnöző hajlamú, hanem alapjaiban becsületes ember nyomora az övé. Ő „leplez le”

olyan visszasságokat is, mint az üzérkedés, a társadalmi tulajdon jogtalan igénybevétele. Keserű véleménye egy helyen: „A munka a miénk, a pénz a másé.”

A lányai közül érzelmileg Júlia áll a legközelebb Makoldinéhoz. Négygyermekes családjában ő is, boldogtalan gyerekkor után. Valamikor „merész” vágyai voltak: „Kislány voltam, mikor a fejembe vettem, hogy doktornő leszek, az emberek fogok segíteni.” Alighanem ez az egyetlen olyan megnyilvánulás a Makoldi család világában, amely az egyén tágabb lehetőségeit, a mindennapi létezésen, a partikuláris, szinte vegetáló léten való túllépés igényét veszi számba. Makoldi Júlia az *embereken* akart segíteni. Világának korlátaira jellemző, hogy álmait nem valósíthatta meg, és minimális esélye sincs, hogy a jövőben megvalósítsa. 26 éves korában emberi elveszettsége legalább olyan megrázó, mint évtizedekkel idősebb szüleié. Elkeseredett kérdéseit azért érezzük jogosnak, mert — anyjához hasonlóan — elbeszélése szerint rossz körülményeiért sem ő, sem férje nem felelős.

Az övékénél hiányosabb a többi családtag rajza. Az öreg Makoldiról alakul ki a legnegatívabb öszkép, jórészt neki tulajdonítható a család sok nélkülözése. Az alkohol tönkretette, teljes roncs. Lányai vagy elítélik, vagy tehetetlen sajnálattal közelednek hozzá. A lányok szövegeiből egyébként vegyes benyomásokat szerezhetünk. A mű szerkesztési módja világos: ugyanazt a témakört — központi bajként az alkoholista apa vétkeit — járják körül valamennyien. Ennek következménye, hogy az ismételések egyrészt megerősítésként hatnak, másrészt helyenként gátjai a gördülékenyebb leírásnak. A mese így néhol unalmas és körülményes. Mindez azért is szembetűnő, mert a téma jóval érdekfeszítőbb az átlagnál. Ezeknél az embereknél a lumpen-erkölcs és életfelfogás problémája úton-útfélen előkerül, és szellemi igénytelenséggel, műveletlenséggel is párosul. Az élőbeszéd fordulatai jól igazolják ezeket a jellemzőket. Ezek az emberek céljaikat is elvesztik, bár a morális kérdések elemzése a szociográfiában korlátozottabb. A gyermek is inkább fölöslegesnek érzett salang, s nem a létfolytonosság képviselője, „az élet értelme”. Nem találják örö-

müket a munkában sem, emberi kiteljesedésüket alkotó tevékenység nem szolgálja. Makoldi Angelika mondja: „Jóformán a munkámnak nincs meg a látszata, nincs értelme, hogy mért dolgozom.” Lényegében az *elidegenedés* elemei ismerhetők fel ebben a világban, hiszen a munkától, annak termékétől, a másik embertől és gyakran önmaguktól is elidegenülnek ezek az emberek. A sivár létet találóan illusztrálják *Kepes Judit* szomorúan szép fotói. Töcsák, rozoga falak, haptákban álló gyerekek, bádogedények a kopott asztalon, sorba rakott kukák, a háttérben néha egyhangú panelházakkal. Kép és szöveg ugyanarról vall szociografikus hitellel.

„Ezeknek a településeknek a nagy része közeli lebontás előtt áll; némelyikük felszámolása már megkezdődött.” — ez a könyv utolsó, a biztató jövő szerény fényeit felvillantó mondata. A fülszöveg szerint pedig hiteles, tudományosan pontos és katartikus hatású Fábián Katalin munkája. Az érintett szerkesztési hiányosságok mellett ezek az erények kétértelműek.

Makoldiné mondja: „Nekem az nem élmény, ha kész, az ölembe pottyant valami. Ennekem az az élmény, hogyha tudom: már most ebben benne vagyok, ezért meg is kell szenvedni...” Az ő állapotát nevezhetjük *tisztes szegénységnek*. Kilábalni belőle: közös érdekünk. Ezt sugallja Fábián Katalin műve.

BAKONYI ISTVÁN

(Bakonyi István írásait korábban B. Kovács István névvel közöltük.)

Gerencsér Miklós:

EMBERÖLTŐ

A cím nagyszabású vállalkozásra utal s egyúttal bátorságra vall, hogy az író ilyen címet adott kötetének, amelyben válogatott riportjait adta közre. Bizonyos kétkedéssel és várakozással vettük kezünkbe a négyszázötven oldalas könyvet. Egyébként is, viszonylag kevesebben vannak azok, akik szeretik a rövidebb írásokat,

a novellásköteteket, elbeszélés-gyűjteményeket. Kik lehetnek kíváncsiak tehát a köznapokban elkoptatott, legkevésbé időt álló műfajra, a riportra? Előrebocsáthatjuk, az olvasó kellemesen csalódik. Gerencsér Miklós riportjainak gyűjteménye minden vonatkozásban méltó a címhez. Az írások sorjázása rejtett szála fűzve kapcsolódik egymáshoz és bizonyítja, hogy a címválasztás igen találó. Mert sajátos riportok láncolata a gyűjtemény, ahogy elmélyedünk benne, azt érezzük: növekszik az egyes írások közötti összefüggés s teljesedik az írói szándék. Holott a helyszínek időben és földrajzilag is távol vannak egymástól. Az újságírói-írói cél, akár a mágneses erővonalak ívei, a folytonos érzelmi feszültség összeköti őket. Gerencsér Miklós negyedszázada járja az országot és különleges társadalmi-történelmi-lelki térképet készít a változásokról. S ha valóban berajzolnánk az ország térképére riporteri ösvényeit, azok laza keresztöltései finom hálóként fednék be az országot. (Még inkább igaz ez, ha megdölgünk, hogy a közölt anyag többszörösebből válogatott!) De ez csak egyik — nem elhanyagolható — erénye a munkának. A másik, hogy jól társult az ország minden csücskében otthonos újságírói el-tökélt, országfelfedező szándékához, a történelemben jártas író felkészültsége.

A gyűjtemény olvasásakor gyorsan elfeledkezünk arról, hogy a napi kenyérkeresés kényszere szülte az írásokat, ahogy Gerencsér Miklós maga is megfogalmazza: „Robotos újságíróként írtam s írom a porba hétköznapijainkról a mondatok tizezeit. Ezek nagy részét letörli a szél, elmosza az eső, de némely vonások makacsul megmaradnak. Mindig azok a vonások, amelyekből emberarcok rajzolódnak ki. Ilyen rajzolatokból áll ez a kötet... Addig-addig faggattam a véneket és kamaszokat, amíg föl nem épült körém egy emberöltő panorámája... Rendre elmondták nekem, milyen a sorsuk, s amit elmondtak, abból azt is megtudhattam, milyen a hazám. Milyen a mi közös szívverésünk.”

Nos, ez a közös szívverés lüktet minden írásban. Ugyanis különleges riportokat ír Gerencsér Miklós. Nem is mindig a hősei beszélnek, csak egy-egy fontos, tartómondatot mondanak s aztán arra épül az írás. A legtöbbször mintha tömő-

ren fogalmazott novellákat, elbeszéléseket olvasnánk, magukhoz melengető írói vallomások. Táj és emberszeretetet süt ránk belőlük, s az összefüggéseket is megmutatni akaró szándék. Mindenek előtt a gyors változás helyzetét s a sokszor életsorsokon átgázoló társadalmi mozgalmasságban is megkapaszkodni tudó, küszködő-küzdő embert állítja elénk. A legtöbbször mintegy példaképül, azt sugallva: bármilyen nehéz is, a sok „köznap” névtelen helytállt a saját sorsában s egyúttal az ország történelmében. Ha parasztember földjére gyár, erőmű stb. épült, fiát oda-szánta munkásnak, vezetőnek. Le tudott számolni ősi földszertetével. Vagy az öregember jövőt féltése, legyen bár tanyai tanító s ott áll az elárvult, üres iskolája előtt, tudja: másfajta iskola kell a gyerekeknek, ahogy az idős faültető addig nem nyugszik, amíg a kivágott fa helyébe újat nem ültet, bár ő már nem eszi gyümölcsét, nem hűsöl árnyékában. A valóságnak ezt a jelképpé fényszerűsítő igazát nemcsak felismerte Gerencsér Miklós, hanem írói módszerként alkalmazta. Nemcsak az országos látóhatár terein tekint szét, hanem igyekszik fürkészni a múlt mélységeiben s felszínre hozni a történelmi előzményeket. A sok idézhető példa közül lásunk alább egyet arra vonatkozóan, miképpen szö össze múltat jelennel s az összefutó szálak hogyan mutatják a jövőbe vivő folytonosságot.

Pataki mozaik címmel ír a sárospataki állandó Rákóczi-kiállításról: „Az évszázadok elúsznak, köddé távolodnak menthetlenül, ha nem köti őket a jelenhez a tudni vágyó érdeklődés, az istápoló kegyelet gyökérszete. Sárospatak erődkastélya már-már omladéknak látszott, s a porló kövek között mintha az idő is összekeverődött volna: akadozva, töredékesen valott a história a múltakra kíváncsi zárándokoknak. Pedig nem volt baj az istápoló kegyelettel, egyszerűen a milliók hiányoztak ahhoz a nagy munkához, amilyenre nem vállalkoztak Patakon a Perényiek, Rákócziak fejedelmi udvartartása óta. Mentegőtödzésre semmi okunk, hisz a csukaszürke tatárjárás után nemhogy a műemlékek, de a pusztá létezés alapjait kellett kikaparni a romok alól, míg végre futotta módunkból, hogy a vén köveket is hajdani helyükre igazítsuk.”

E kis háttérre vázolja aztán „a Bodrog

meredek partján" fölfénylő, megújult palotát. A vendég most már megérti a „négy évszázad ereklékincsei láttán... miért nevezte Kazinczy Bodrog-parti Athénnek Sárospatakat."

A továbbiakban szól a huszonnyolc teremben található látnivalókról, majd újra beépül az írásba a történelem: „Nem is kőfaragókat, hanem ékszerészeket hozott magával Siklósról Perényi Péter, amikor rokonai jogon átvette a mohácsi csatában elesett Pálóczi Mihálynak, a zempléni bandérium parancsnokának jószágait. Oda-lent Pannóniában már megkezdődött a szultáni uralom pestisjárványa, s idefönt, a Hegyalján talajt keresett magának a száműzött reneszánsz vérbőség. Mintha irtoztak volna tudomásul venni a hatalmas Perényiek az ország romlását, lázas munkába és lázas életbe kezdtek. A kövek faragásai nagyvonalú eleganciát, kifinomult izlést, nyugalmat és biztonságot sugároztak. Ez a művészi és szakmai érettség, amelynek egyetlen vésőnyoma sem árul el provinciális darabosságot, egyenes leszármazottja Firenzének, Páduának, Velencének, Veronának." Íme, történelmi ismereteink is frissülnek, gyarapodnak, pedig csak egy riportot olvasunk. S egyúttal képet kapunk például az építőművészet országhatárokon áthatoló hatásairól, a korabeli ország helyzetéről és egyes nagyurak történelemszemléletéről. S még egy kis ízelítő a riportból: „A bakó árnyéka és a jöremény sugarai imbolyogtak egykor a Sub Rosa szoba csillagboltozatán." Mindössze egyetlen szobát akar bemutatni s módszerével megintcsak erősebbre köti történelmi ismeretünket. „A közép-korban a rózsá volt a titoktartás jelképe, és a szoba csillagboltozatának is rózsá záróköve, innen a hangzásra oly romantikus, emlékében oly tragikus Sub Rosa elnevezés. Zrinyi, Frangepán, Nádasdy a fejükkal fizettek azért, amire becsületszavukat adták ebben a szobában."

Nem kell bizonygatnunk, hogy Gerencsér Miklós miért örül az újjáépített patoki kastélynak. Nemcsak a kövek miatt, hanem a történelmi tudat miatt is, amelynek emlékművei a kövek, a tárgyak. S elmondja még, hogy kik és miért fordultak meg a kastélyban s miért választotta szobájának II. Rákóczi Ferenc a Sub Rosa termet, „hisz függetlenségi háborújának kezdetekor alig harminc esztendő múlt el

a bécsújhelyi kivégzés óta"... „Még egészen fekete és dermesztően nehéz lehetett a bakó árnyéka a szép boltozaton." ...Nincs módunk akárcsak röviden is bemutatni az esszé-elmélyedését, novellisztikus riportokat, de talán az imént idézett töredékek is jól mutatják, mennyi hevület, hit, tudás és írói erő különbözteti meg Gerencsér Miklós összegyűjtött írásait a szokványos, könnyen feledhető napi riportoktól. Írásai nyomán még erőteljesebb lesz bennünk a szándék, hogy megbecsüljük gyéren megmaradt értékeinket és a köznapok névtelen munkálkodóit a Hegyaljától a Hanságig, az aszfaltoló munkástól a tudósig vagy a hegedűkészítő mesterig!

Gerencsér Miklósnak ez a tizenkettedik könyve. Olyan munka, amelyben riportokat kezdünk olvasni és novellákba mélyedünk, drámák csiráit érezzük, történelmet tanulunk és még valami fontosat kapunk: ösztönzést a hasonló munkálkodásra. Ezt pedig nem fújhatja el szél, nem moshatja le eső! (*Szépirodalmi Könyvkiadó*)

KISS DÉNES

KÉT KÖNYV 1848—49-RŐL

Várady Géza *Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag* című munkája (Gondolat, 1976) és Nemeskürty István „*Kik érted haltak, szent Világszabadság*" című könyve (Magvető, 1977) a magyar történelemnek ugyanazt a forradalmi szakaszát mutatja be más-más szempontból. Várady Géza azt tekintette feladatának, hogy korrajzot és rövid eseménytörténetet adjon 1848—49-ről, Nemeskürty István pedig azt, hogy „a negyvennyolcas honvéd hadsereg katonaforradalmáiról" írjon. Jellemző, hogy mind a ketten egy-egy közismert Petőfi-verssort választottak könyvük címéül. (Petőfi *világszabadság* szavát Nemeskürty nagy kezdőbetűvel vette át.)

Várady Géának a népszerű Magyar História sorozatban megjelent kismonográfiáját már azért is nagy érdeklődés előzte meg, mert az 1848—49-ről szóló *népszerű összefoglaló munka* régóta hiánycikk a könyvesboltokban. Spira György *A magyar forradalom 1848—49-ben* című nagy mo-

nográfiaja két évtizeddel ezelőtt készült, és ma már csak könyvtárakban található meg; Márkus István *Forradalom és szabadságharc 1848—49* című ifjúsági könyve is — a Képes Történelem sorozatban — már több mint tíz éve íródott, s ez utóbbi az egysíkúan és erőltetetten „forradalmi” szemlélete miatt különben sem tudott igazán valóságghú és árnyalt képet adni a nagy időkről.

Magának a szabadságharcnak az eseményeit Várady kötetének csak a második fele tárgyalja. Az első 129 lap az európai és a magyar forradalomról rajzolt részletes képet az ellenforradalom támadásának megindulásáig; Jellasics betöréséig. Ismeretést nyújt az akkori Magyarország nemzetiségi mozgalmairól is: a horvátok, a szerbek, a szlovákok, az erdélyi románok nemzetiségi törekvéseiről, társadalmi harcáról, Bécshez és a magyar forradalomhoz való viszonyukról.

Rámutat Várady, hogy 1848 októberében a bécsi forradalom vereségével a közép-európai forradalom lényegében elbukott, bár Magyarországon a bukás csak később következett be. Tíz hónapon keresztül még folytatni tudta a magára maradt magyar nép az ellenállást, a forradalom szabadságharcát, de a reakció európai hatalmaságainak egyre szorítóbb gyűrűjében mind kevesebb reményünk lehetett a győzelemre vagy legalább a 48-as alapon való pozitív kompromisszumra. Végül az orosz cári seregnek, az akkori Európa legerősebb hadseregének nagy tömegű fegyveres beavatkozása megpecsételte a magyar forradalom sorsát.

Igen helyes, hogy a szerző nem törekedt a szabadságharcnak és Kossuth személyének — egészen az utóbbi évtizedekig majdnem kötelező — idealizált ábrázolására, hanem az elkövetett hibákra is rámutatott. Kossuth történelemformáló jelentősége így is kidomborodik. Kár, hogy vele szemben Görgey bemutatása eléggé egysíkú, s a szabadságharc több más vezetőjéről sem ad igazán emberi hitelű képet ez a nagy példányszámban kiadott kismonográfia. Sajnos, az *Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag* című könyv — tartalmában és stílusában — csak kis részben tudja kielégíteni a kitűnő cím által is fölcsigázott érdeklődésünket.

Nemeskürty István munkája — a „*Kik érted haltak, szent Világszabadság*” — er-

re a nagyon izgató kérdésre keresi a választ: „Honnan az ördögből támadt az a honvéd hadsereg, mely 1849 májusában a határig kergette a császári ármádiát?” Nemeskürty szerint a forradalmi honvéd hadsereg magját hivatásos cs. kir. tisztek adták, akikből már a magyar márciusi forradalom előtti években és hónapokban kialakult „e fekete-sárga ármádiában egy forradalmi jellegű, félig-meddig földalatti mozgalom”. Ha erős túlzás is így fogalmazni, igen rokonszenves vonása Nemeskürty könyvének, hogy sok-sok eddig ismeretlen vagy alig ismert adalékkal érzékelteti, hogyan erősödtek a „haza és haladás” eszméi az 1848-ig idegen mundaiban szolgáló magyar katonák körében is.

Kétségtelen, hogy 1848-ban a honvédsereg fő ereje az addigi „osztrák” cs. kir. hadsereg leghaladóbb elemeiből toborzódott. Onnan jött a honvédseregbe a későbbi magyar tábornoki kar nagy része (Mészáros Lázár, Görgey, Klapka, Kulich Lajos, Damjanich János, Nagy-Sándor József stb.), s onnan származtak a honvédsereg legütőképesebb csapattestei is, melyek azután a Kossuth toborozta új honvédek is katonává neveltek.

Nemeskürty 1848—49-nek nem az átfogó történelmét, még csak nem is a hadtörténelmét írta itt meg. Könyvének műfaja — saját megfogalmazása szerint — „történelmi elmélkedés” (440. lap). Figyelme elsősorban nem a csaták felé fordul, hanem a hadsereg szerveződése, összetétele, belső viszonyai és mindennapjai: a győztes és vesztes csatákat vívó katonák, az emberek felé. Így szinte teljesen új oldalról fedezi fel és mutatja be történelmünk egyik legszebb, legvonzóbb, legtanulságosabb szakaszát.

Ez a könyv nem szigorúan vett történelmi szakmunka, de nem is „szabályos” szépirodalmi alkotás, hanem valahol e két tőnek a határvidéken foglal helyet. A szerző óriási anyagot tár fel, rengeteg feltevéssel dolgozik, de néhol úgy érezzük, hogy feltevéseit nem igazolja eléggé, illetve könnyen fogadja el valóságnak azt is, amit talán csak a saját képzelete „igazol”. Említi például, hogy a Petőfit nyakravalója miatt megleckézett Mészáros Lázár s a költőt egyszer főbelövetéssel fenyegető Klapka tábornok tulajdonképpen „azonos hitet” vallottak a költővel. Az az igazság, hogy Petőfi plebejusságából ta-

lán még Görgey is többet megértett, mint Mészáros és Klapka, hiszen Görgey adta vissza Petőfinak a szabadságát, amikor alvezére, Klapka tábornok — a Budát ostromló honvédsereg táborában — Petőfit szabálysértés miatt letartóztatta.

Érdekesnek, de megalapozatlanul tartom, hogy a szerző így jellemzi a szabadságharc három hadügyminiszterét: Mészáros Lázár „haladón polgári eszmevilágú, liberális” volt, Görgey Artúr „konzervatív”, Aulich Lajos viszont „radikális forradalmár” (390. lap). Nem álltak ők ennyire távol egymástól. Az úgynevezett békepárttal Mészáros legalább annyira rokonszenvezett, mint Görgey, Aulich pedig együtt tette le a fegyvert Világosnál Görgeyvel. Hogy Aulich csakugyan „radikális forradalmár” lett volna, annak különben maga Nemeskürty is ellentmond, amikor — a 346. lapon — ezt írja: „Forradalmár azonban — Bem kivételével — csak egy akadt a tábornoki keretből: Perczel Mór.”

Feltűnő, hogy Perczelt mint forradalmárt és hadvezért Nemeskürty a legmagasabb polcra helyezi értékelésében: „... a két nagy rivális: Görgei és Perczel közül Perczel volt az őszintén forradalmi tábornok, s ő volt talán az igazabb tehetség is” (346. lap). Perczelről a kortársaknak és a hadtudománynak nem ennyire pozitív a véleménye. Petőfi például így ír róla egy történelmi jegyzetében: „Perczel Mór fölszólította a honvédelmi bizottmány, hogy gazdálkodjék hadserege pénzével, s ő ezt felelte: »engem mer a kormány gazdálkodásra inteni! öt száz ezer pengőt fogok tőle kérni s nem bankóban, hanem ezüstben és aranyban, és ha nem ad, majd meglátja, mit teszek!» Hisz ez zsidókapitány. Mászor ismét így nyilatkozott vezérkara s más jelenlevők előtt: »Én velem követte el az országgyűlés azt a méltatlanságot, hogy alárendelt Görgeinek! kit már Pákozdnál agyon akartam lövetni, s bánom, hogy agyon nem lövtem. Szétkergetem az országgyűlést pokolba, s kezembe ragadom a dictatort, mert csak én vagyok méltó Magyarországot kormányozni; én bennem egyesül a hadvezéri talentum s politikai képzettség!» Hisz ez örült. Ezen adatokat egy nemzetgyűlési képviselőtől hallottam, ki jelen volt, mikor Perczel ezeket mondta.” (Petőfi Sándor összes művei V. 142.)

Nemeskürty könyve nagyon élvezetes olvasmány, de a szerzőnek sok megállapításával vitatkoznunk kell. Elfogultságai néha túlzásokra ragadtatják. Egy példa erre 1848 utolsó napjaiból: „Görgei december 27-én visszavonult Győrből; a menetbiztosítás nélkül haladó, hidegtől vacogó oszlopokon Bábónánál rajtaütöttek a császáriak. Vad futás, mészárlás, zűrzavar támadt; kitört a pánik: Görgei serege Budáig menekült.” (295. lap.) Azért elfogult és túlzó ez a tárgyalási mód, mert igazában 1. Görgeynek nem egész seregét, csak utóhadát érte a támadás, 2. a futás nem a száz kilométerre levő Budáig, hanem csak a nyolc kilométerre levő Nagyigmándig tartott, 3. Görgey serege nem emiatt, hanem Perczel tábornok két nappal későbbi móri csatavesztése miatt volt kénytelen Budáig visszavonulni (nem „menekülni”).

Vagy például Görgey és Klapka hazafiságát, katonai értékét, kitartását nem méltányos dolog azon az alapon összehasonlítani, hogy melyik tette le előbb vagy később a fegyvert. A körülményeik ugyanis egészen különbözőek voltak. Görgey Dembińskinek és Bemnek 1849. augusztus 9-i, temesvári csatavesztése után — az osztrák és az orosz fősereggel szemben magára maradván — augusztus 13-án kénytelen volt letenni a fegyvert. Klapkának sokkal kedvezőbb volt a helyzete: ő Komárom bevéhetetlen várába zárkózva, csapataival még jó másfél hónapig tarthatta magát. Klapka — előnyösebb védelmi helyzetében — kaphatott szabad elvonulást, Görgeynek a nyílt terepen harcoló serege azonban nem.

Elfogultság az is, hogy Nemeskürty annyira hangsúlyozza Görgey *vereségét* (a 395. lapon); neki valójában sem az osztrákokkal, sem a cári hadsereggel szemben nem volt döntő csatavesztése, s ha Dembiński és Bem el nem vesztik Haynauval szemben Temesvárnál a döntő csatát, akkor Görgey nem Világosra vonul, hanem az osztrák sereget támadja meg minden erejével. (Aradon már kiadta parancsait az előnyomulásra, amikor Kossuth arról értesíti, hogy Temesvárnál minden elveszett.)

Várady Géza könyve objektívabb, de „szürkébb”, Nemeskürtyé szubjektívabb, de érdekesebb. Nemeskürty tárgyalási módja — ahogy olvasóit is bevonja izgalmas kutatásaiba — élettel telíti a törté-

nelmet, és lehetővé teszi, hogy 1848—49-ről az eddiginél sokkal teljesebb képet kaphassanak a magyar olvasók. Könyvének egyik fő tanulsága, hogy a szabadságharcban „nem nemzetek harcoltak egymás ellen, hanem a magyar haladó erők vezetésével forradalom és ellenforradalom vívta egymással nagy csatáját, mindkét részről nemzetközi összetételű hadseregek részvételével.” (125. lap)

PÁSZTOR EMIL

Gonda Imre—

Niederhauser Emil:

A HABSBURGOK. EGY EURÓPAI JELENSÉG

A történelmet tanulmányozó érdeklődő olvasó elkerülhetetlenül találkozik egy latin verssorral, amely prózái magyar fordításban így hangzik: „Háborúzzanak mások, te boldog Ausztria, házasodj!” Amikor a „boldog Ausztria” történetét tanulmányozzuk, akkor egy hét évszázadon keresztül uralkodó dinasztia, a Habsburgok történetére gondolunk. A Habsburgok házasodtak, gyakran viseltek háborúkat, gazdagodtak és elszegényedtek, trónokat örököltek és trónokról mondtak le. Sorsuk mindenesetre hét évszázadon keresztül elválaszthatatlan volt Európa, főleg pedig Kelet-Európa történetétől. A magyar történetírás sem képzelhető el anélkül, hogy a Habsburg-családról ne essék szó. Hiszen már 1278-ban Kun László segítette a cseh király ellenében Habsburg Rudolfot, aki megvetette a közép-európai Habsburg-hatalom alapjait. Ettől kezdve a dinasztia sorsa összefonódott hazánk sorsával.

Az elmondottak alapján teljesen egyetértünk a könyv szerzőivel abban, hogy a Habsburgok történetén keresztül egy európai jelenség ábrázolását kísérhetjük nyomon. Így tehát nem a szó szoros értelmében vett család- vagy dinasztiatörténet írása a céljuk, nem is a Habsburg-birodalomba tartozó országok historikumát követik figyelemmel, hanem hogy átfogó képet adjanak a XV. század végén kialakult hatalom életútjáról, beleágyazva az európai történelem mozgásterébe, és eljussanak 1918-ig,

a birodalom széthullásáig. A történeti kutatás — az utóbbi évtizedekben — világszerte fokozott érdeklődéssel fordult Közép- és Kelet-Európa problémái felé. Magának a Habsburg-dinasztiának és a Habsburg-monarchiának is számottevő figyelmet szenteltek. A magyar történetírás nem kerülhet ki ennek az „európai jelenség”-nek bemutatását. Eddig főleg a magyar belső fejlődés szempontja vezette a történetészeket. Nem volt hazai szerzőktől olyan munka, amely az európai távlatú megközelítést tűzte volna ki céljául. Éppen ezért — magyar vonatkozásban — úttörő jelentőségű kísérlet Gonda Imre és Niederhauser Emil vállalkozása, amely nem a magyar történelem problémáiból, eseményeiből indul ki, hanem azokat csak akkor érinti, ha a Habsburg birodalom egészének sorsára kiható kérdés kerül szóba.

A szerzők jogosan szólnak „európai jelenség”-ről, mivel egész Európa történetét formáló erők munkálkodnak, kormányoznak vagy éppen háborúznak. A könyv az európai történelem csomópontjait emeli ki, e köré csoportosítja a Habsburg-dinasztia belső és külső változásait. Erre a tárgyalásmódra jó példa „A világbirodalom” című fejezet. Itt a szerző (Niederhauser) szemléletesen mutatja be, hogyan éri el a Habsburg-ház birodalmának legnagyobb kiterjedését; azt a birodalmat, amelyben — leghatalmasabb uralkodójának, V. Károlynak szavaival — sohasem nyugodott le a nap. E birodalom szervezésének ábrázolása egyben széles korrajzzal szolgál: az európai politika alakulása, a törökellenes küzdelem, a reformáció, a közép-európai parasztháborúk sorozata és nem utolsósorban a szerencsés dinasztikus házasságok, mind így vagy úgy részei a Habsburg világhatalom kiépülésének. Hasonló jellegű „A türelmetlen ész” című fejezet. Itt már a találó cím jelzi II. József egyéniségének legfőbb jellemzőjét, amely a francia felvilágosodás eszméitől áthatott uralkodó reformtörekvéseiben nyilvánult meg. Megértés és türelmetlenség, felvilágosult magatartás és korlátlan hatalomra törekvés: így festi meg a szerző a „kalapos király” portréját.

Gonda és Niederhauser szerencsés kézzel rajzolják meg a Habsburg-uralkodók arc-ke-
pét, akiknek sorában ott találjuk a spa-
nyol inkvizíció félelmetes korszakának nem
kevésbé félelmetes királyát, II. Fülöpöt, az

ellenreformáció értelmi szerzőjét, a barokk Prága rejtélyes figuráját, az asztronómiában és alkímiában megszállottan hívó II. Rudolfot és a harmincéves háború egyik főszereplőjét, II. Ferdinándot, a hadakozással és aranycsinálással foglalkozó I. Lipótot, a „jóságos királynőt”, Mária Teréziát, és az utolsó „nagy” Habsburgot, Ferenc Józsefet, „akinek élete szervesen és logikusan kapcsolódott a hosszú évszázadokon át uralkodott dinasztiahoz, amely rendkívüli tehetségeket ugyan nem adott, legfeljebb szorgalmas állami hivatalnokokat, akiket a születés helye képesített a legfőbb császári méltóságra”. Gonda és Niederhauser egy-egy uralkodó portréját azzal teszik emlékezetessé, hogy — kellő távol-

ságból szemlélve — tipikus vonásaikat emelik ki, azaz uralkodótípusokat állítanak elénk. Ehhez segítséget kapnak a gazdag illusztrációs anyagban. Nem riadnak vissza a finom humortól sem, előadásukat néhány helyen anekdotikus részletek beiktatásával színezik.

A könyv értékét növeli hatásos előadásmódja, szerencsésen megválasztott műfaja, ti. esszé-monográfia jellege, amely szakembereknek és a nagyközönségnek egyaránt szól. Színvonalasan közvetíti a nemzetközi szakirodalom eredményeit és a szerzők saját kutatásait. Értékes hozzájárulás a magyar Habsburg-kép értelmezéséhez, tisztázásához. (Gondolat, 1977.)

SOÓS ISTVÁN

A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓ

Nemzetiségi különszámként jelent meg a Baranyai Művelődés c. periodika új száma. Az „Oktatás-nevelés” rovatban Rittner Hajnalka a nemzetiségi pedagógusok I. országos konferenciájáról számol be, Merki Ferenc a horvátországi magyar nemzetiségi oktatás helyzetét ismerteti, Murvai László pedig Magyar nemzetiségi oktatás Romániában címmel közöl tanulmányt.

A közművelődési rovatban többek között a Pécsi Rádió nemzetiségi adásairól, az amatőr művészeti munkáról, a nemzetiségi kalendáriumokról, nemzetiségi kulturális vetélkedőkről és a népi műemlékek helyzetéről olvashatunk.

A „Kulturális körkép” és a helyismereti rovat valamennyi írása szintén a nemzetiségi kultúra különböző kérdéseivel foglalkozik.

Nyilvános ülést tartott november 13-án a Pécsi Akadémiai Bizottság irodalomtörténeti munkabizottsága. Az ülésen előadások hangzottak el Telegdi Miklós reneszánsz könyvtáráról, a pécsi bölcsészkar és irodalomtörténeti intézete történetéről és a Műhely (1937—1944) c. folyóiratról.

A Baranya megyei Könyvtár Ars poetica-sorozatában Martyn Ferenczel beszélgetett november 20-án Tüskés Tibor.

Műmellékletünkön bemutatjuk Trischler Ferenc szobrászművész Nagy László portréját, amelyet nemrég ajándékozott szerkesztőségünknek Pécs megyei város Tanácsa művelődésügyi osztálya.

A Szigetvári Állami Gazdaságba látogattak november 13-án szerkesztőségünk és az írócsoport tagjai. Az írók Szigetváron, Kishárságyon és Szentegáton ismerkedtek a gazdaság munkájával, majd a gazdaság vezetőivel beszélgettek.

Az Életünk szerkesztőségének meghívására tapasztalatcsere látogatón vettek részt október 24-én folyóiratunk szerkesztői Szombathelyen. A találkozón megbeszélték a két folyóirat közös feladatait és tervszerű együttműködésük lehetőségeit.

Pécsi kiállítások: A Galériában november 3—21. Jávor Pirocska festőművész és Asszonyi Tamás szobrászművész alkotásai. — A Képcsarnokban november 9—23. Gráber Margit festményei. — A Ságvári Endre Művelődési Házban november 9—23. Szatyor Győző grafikái és fafaragásai.